ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY

AZ EMBER FÖLDJE

TARTALOM

1. RÉSZ

AZ EMBER FÖLDJE
A VONAL
A BAJTÁRSAK

2. RÉSZ

A REPÜLŐGÉP
A REPÜLŐGÉP ÉS A FÖLD
OÁZIS
A SIVATAGBAN
A SIVATAG SZÍVÉBEN
AZ EMBEREK

1. rész

AZ EMBER FÖLDJE

A föld mélyebben megtanít önmagunkra, mint az összes könyvek: mert ellenáll nekünk. Az ember akkor fedezi föl magát, amikor megmérkőzik az akadállyal. De ahhoz, hogy ezt elérje, eszközre van szüksége: egy gyalura, egy ekére. Szántás közben a paraszt a természet egy-egy titkát ragadja meg, és az igazság, amelyet kibont, egyetemes. A repülőgép, a légi útvonalak eszköze is így hozza kapcsolatba az embert minden ősi problémával.

Mindig szemem előtt van az első argentínai éjszakai repülőutam képe; komor éjszaka volt, s mint csillagok, egyedül a síkság ritka szétszórt fényei ragyogtak benne.

A homálynak ebben a tengerében mindegyikük egy-egy öntudat csodájáról adott hírt. Az egyik családi tűzhelynél olvastak, tűnődtek, vallomásokat mondtak. A másikban talán a tér roppant mélységeit kutatták, a fáradó elme az Andromeda csillagképein borongott. És amott a szerelem lobogott. A messzeségben mindenütt tüzek villantak, táplálékukat követelték, fénylők vagy szerények, mint a költőé, tanítóé vagy az ácsé. De mennyi zárt ablak ezek között az élő csillagok között, mennyi kialudt csillag; mennyi alvó ember...

Meg kell kísérelnünk, hogy találkozzunk. Meg kell kísérelnünk, hogy kapcsolatot találjunk e puszták végtelenjén lobbanó tüzek némelyikével.

A VONAL

1926-ban volt. A Latécoére Társaság fiatal vonalbeli pilótája voltam; ez a társaság biztosította az Aéropostale, a későbbi Air-France előtt a légi összeköttetést Toulouse és Dakar között. Itt tanultam meg a mesterséget. Mint társaim, én is átestem a próbaidőn; a fiatalok mind átesnek rajta, mielőtt a postát vihetnék. Próbarepülések, áthelyezések Toulouse és Perpignan között, szomorú meteorológiai leckék egy rideg hangárban.

Így éltünk: rettegtünk a spanyol hegyektől - nem ismertük még őket -, és tiszteltük az öregeket.

Az étteremben találkoztunk ezekkel az öregekkel, mogorvák voltak, tartózkodóak, magasból tiszteltek meg tanácsaikkal. S ha némelyikük, Alicantéból, Casablancából jövet, a szokottnál később csatlakozott hozzánk, átázott pilótaruhában, és mi félénken kérdezősködtünk útja felől, szűkszavú válaszaiból ezeken a viharos napokon mesebeli világ kelt életre előttünk, tele csapdákkal, kelepcékkel, hirtelen előbukkanó sziklákkal és forgószelekkel, melyek akár cédrusokat is kicsavarnak. Fekete boszorkányok tiltottak vissza a völgyek bejáratától, villámok kévéi koronázták a hegyormokat.

Az öregek bölcsen ébren tartották tiszteletünket. De időről időre előfordult, hogy egyikük nem tért vissza, tiszteletre méltóan immár az örökkévalóságig.

Emlékszem, hogyan jött meg egyszer Bury - később elpusztult a Corbiéres hegységben. Közénk ült ez az öreg pilóta, lomhán evett, nem beszélt, vállaiban még az erőfeszítés tompa fáradtsága.

Azoknak a rossz napoknak egyikén volt, amikor végig a vonalon gonosz az ég, s a hegyek úgy hömpölyögnek a pilóta felé a piszkos sötétségben, mint azok a láncaikról elszabadult ágyúk, melyek leszakították a hajdani vitorlás hajók hídját. Néztem Buryt, nagyokat nyeltem, végre nekibátorodtam, megkérdeztem, kemény útja volt-e. Nem hallotta, homloka ráncos volt, tányérja fölé hajolt. Rossz időben a nyitott repülőgépekből ki kellett hajolni, túl a szélvédőn, hogy jobban lásson az ember, utána sokáig fülében zúgott a szél robaja. Végre fölemelte fejét, látszott: meghallott, visszaemlékezik, hirtelen tisztán fölnevetett. Bury ritkán nevetett: ez a rövid, fáradságát megvilágító nevetés bámulatba ejtett. Nem adott egyéb fölvilágosítást győzelméről, lehajtotta fejét, csöndesen rágcsált tovább. De a vendéglő homályában, ahol a kishivatalnokok pihenték ki szerény napi fáradalmukat, ez a lompos vállú bajtárs különösen nemesnek tűnt; kemény kérge alatt megvillant az angyal, aki legyőzte a sárkányt.

És végre eljött az este, amikor az igazgató irodájába hívatott.

- Holnap maga megy - mondta egyszerűen.

Ott maradtam, előtte álltam, vártam, hogy elbocsásson.

- Ismeri az utasításokat? - kérdezte hosszú szünet után.

Az akkori motorok távolról sem voltak olyan biztosak, mint a maiak. Sokszor előfordult, hogy váratlanul, minden előzmény nélkül, nagy csörömpöléssel cserbenhagytak. Akkor azután bukdácsoltunk lefelé, Spanyolország sziklás talaja felé, hol nem nyílott semmiféle menedék. „Ha itt összetörik a motor - mondottuk-, sajnos, nem jár jobban a repülőgép sem.” De egy repülőgépet lehet másikkal helyettesíteni. A legfontosabb mindenekelőtt az volt, hogy ne vakon közelítsük meg a sziklákat. Meg is tiltották, a legszigorúbb büntetés terhe mellett, hogy a hegyes vidékeken a felhőtengerek fölött repüljünk. Ha a pilótának kényszerleszállást kellett végrehajtania, a fehér gomolyagba merülve könnyen nekiütközhetett volna a hegycsúcsoknak, anélkül, hogy látná őket.

Ezért hívta föl figyelmemet ezen az estén ez a nyugodt hang még egyszer az utasításokra.

- Nagyon szép dolog iránytű után repülni Spanyolországban, a felhőtengerek fölött, nagyon elegáns dolog, de...

És még halkabban: !

- ... de ne felejtse el: a felhőtengerek alatt... ez az örökkévalóság...

Hirtelen szokatlan értelme lett előttem annak a nyugodt, tiszta, egyszerű világnak, amely akkor tárul az ember elé, amikor kibukkan a felhők közül. Szelídségük csapda lett; magam előtt láttam a lábaim alatt elterülő óriási, fehér kelepcét. Azt hihette volna az ember: alatta nem az emberek izgékonysága, nem a zűrzavar, nem a városok élénk forgataga uralkodik, hanem a végtelen csönd, a tökéletes béke. Ez a fehér kép számomra a valóság és a valószerűtlenség, az ismert és a megismerhetetlen határvonala lett. És megsejtettem: egy-egy látványnak csak egy kultúrán, egy műveltségen, egy mesterségen át van értelme. A hegylakók is ismerik a felhőgomolyokat, mégsem látják ezt a mesebeli függönyt benne.

Amikor az irodából kiléptem, gyerekes gőg fogott el. Hajnaltól fogva utasokért, az afrikai postáért vagyok felelős. De nagy alázatot is éreztem. Úgy éreztem: nem készültem fel eléggé. Spanyolország kevés oltalmat nyújt; a fenyegető kényszerleszállásra gondoltam, féltem, hogy nem találok megfelelő terepre. A sivár térkép fölé hajoltam, de nem leltem rajta az utasításokat, melyekre szükségem volt: szívemben büszkeség és félelem kavargott; elindultam, hogy

barátomnál, Guillaumet-nál töltsem ezt a vártát. Guillaumet járt előttem azokon az utakon, ismerte a fortélyokat, amelyek az ember kezébe adják Spanyolország kulcsát. Guillaumet-nak kell beavatnia.

Nevetve fogadott.

- Tudom, mi újság. Örülsz?

A faliszekrényhez ment, portóiért, poharakért. Visszajött, még mindig mosolygott.

- Egy kicsit megöntözzük. Meglátod, jól megy majd.

Úgy áradt belőle a bizalom, mint lámpából a fény. Ebből a bajtársból, aki később megdöntötte az Andesek Kordillerái meg a déli Atlanti-óceán fölötti átkelés rekordját. Most, pár évvel korábban, ezen az estén ingujjban, karját összefonva, a lámpa alatt állt, és a lehető legbiztatóbb mosollyal azt mondta:

- A viharok, a köd, a hó, igen, néha majd megtréfálnak. Akkor majd gondolj azokra, akik előtted végigcsinálták ezt, mondd magadban: ami másnak sikerült, miért ne sikerülne neked is.

Mégis kiteregettem térképeimet, kértem, nézze át egy kicsit az útvonalat. S a lámpa alatt, az öregfiú vállára támaszkodva, újra elfogott a kollégiumi évek békessége.

De milyen különös földrajzleckét kaptam! Guillaumet nem *megtanította* Spanyolországot: barátommá tette. Nem beszélt se vízrajzról, se népességről, se állatállományról. Nem Guadixról beszélt, hanem három narancsfáról Guadix mellett, egy rét szélén: „Óvakodj tőlük, jelöld meg őket a térképen...” És a három narancsfa több helyet foglalt el, mint a Sierra Nevada. Nem Lorcáról beszélt, hanem egy egyszerű majorról Lorca közelében. Egy élő majorról, majorosáról, majorosasszonyáról; és ez a végtelen messzeségben elvesző emberpár, ezerötszáz kilométernyire tőlünk, egyszerre roppant fontosságot nyert: jól megtapadva hegységük lejtőjén, világítótornyok őréhez hasonlóan, csillagaik alatt készen állottak, hogy segítséget vigyenek az embereknek.

Elfelejtett életükről, fölfoghatatlan messzeségükből olyan részleteket fogtunk föl, amilyenekről a világ egyetlen földrajztudósa sem tud. A földrajztudósokat csak a nagyvárosokat öntöző Ebro érdekli, és nem Motriltól nyugatra az a füvek közt megbújó ér, amely vagy harminc virágnak tápláló dajkája. „Vigyázz erre a patakra, megrontja a mezőt... Rajzold csak be ezt is.” Ó, jól emlékezetembe fogom vésni a motrili kígyót. Ártatlannak látszott, könnyed sziszegésével alig egy-két békát ha megigézett, de csak fél szemével aludt. A kedvezőnek tetsző terep paradicsomában, elnyúlva a füvek alatt, kétezer kilométernyire tőlünk, reám leselkedett. És az első adandó alkalommal lángcsóvává változtatna...

Nyugodt lélekkel néztem szembe azzal a rohanásra kész harminc bárannyal is a dombhajlatban: „Azt hiszed, üres a mező, és hopp!” - kerekeid alá rohan a harminc bárány...” Csodálkozó mosollyal feleltem erre a szemtelen fenyegetésre.

A térkép Spanyolországa olyan lett lassan a lámpa fénykörében, mint egy táj egy tündérmeséből. Kereszttel jelöltem meg a menedékeket és a csapdákat. Megjelöltem a majort, a harminc bárányt, a patakot. Helyére raktam azt a pásztorlánykát is, akiről a földrajztudósok megfeledkeztek.

Amikor elhagytam Guillaumet-t, elfogott a vágy: gyalog menni át ezen a jeges téli éjszakán. Feltűrtem kabátom gallérját, ifjú lelkesedésemet vittem a gyanútlan járókelők között. Büszke

voltam, ha - titkommal a szívemben - meglöktem egy-egy ismeretlent. Ezek a barbárok nem ismernek, de napkeltekor rám bízzák postazsákjaikkal együtt gondjaikat, terveiket. Kezeim közé adják reményeik terhét. Kabátomba burkolózva úgy lépkedtem közöttük, mint párt-fogójuk, de ők semmit sem tudtak aggodalmamról.

És azokról az üzenetekről se tudtak, amelyeket az éjszaka küldött nekem. Mert valósággal húsomhoz volt köze a hóviharnak, amely talán már készülődik valahol, és nehézzé teszi majd első utamat. Hogyan vennék észre a sétálók, amint a csillagok sorjában kialusznak. Egyedül én voltam beavatott. Közölték velem a csata előtt az ellenség állását...

A súlyosan kötelező parancsot a kivilágított kirakatok mellett kaptam; a karácsonyi ajándékok csillogtak az üveg mögött. Úgy tűnt, a föld minden java tárul elém így az éjszakában - és én megízleltem a lemondás gőgös mámorát. Kockáztató harcos voltam: mit érdekeltek az esti ünnepségek csillámló kristályai, a lámpaernyők, a könyvek? Én már a felhőkben fürödtem, a vonal pilótája voltam, s már megízleltem az éjszakai repülés keserű gyümölcsét...

Hajnali három óra volt, amikor fölkeltettek. Kurta mozdulattal fölcsaptam a redőnyt; láttam: a város fölött esik; öltözködni kezdtem. Félóra múlva kis kofferomon ülve az esőtől csillogó járdán az autóbuszt vártam. Hány bajtársam élte át már előttem, fölavatása napján, ezt a szorongó szívű várakozást! Végre föltűnt az utca sarkán rekedt csörömpöléssel az özönvíz előtti jármű, és mint előttem a bajtársak, lekuporodhattam az ülésre, néhány tisztviselő és egy álmos vámhivatalnok mellé. Dohos volt ez az autóbusz, poros hivatalszagú, érzett benne a kopott iroda, amelyben elsüllyed az ember élete.

Ötszáz méterenként megállt, fölvett egy-egy hivatalnokot, vámtisztet, felügyelőt. Akik már elszundítottak, tétova morgással feleltek az újonnan jött köszönésére; az helyet szorított valahogyan magának, és mindjárt el is aludt. Szomorú fuvar volt ez Toulouse hepehupás kövein; s a vonalbeli pilótát semmi nem különböztette meg a tisztviselőktől... De az ívlámpák maradoztak, a repülőtér közeledett, az imbolygó ócska autóbusz olyan volt, mint egy szürke lárva: újjászületve száll ki belőle az ember.

Így érezték egy-egy ilyen hajnalon a bajtársak is, amint a felügyelő mogorvaságának alávetett sebezhető alattvalóból megszületik bennük a spanyolországi és afrikai posta felelős pilótája, aki három óra múlva a villámtűzben megmérkőzik a sárkánnyal... aki négy óra múlva, miután legyőzte a sárkányt, tetszése szerint választhat; a tenger felé kerül-e, vagy egyenest nekivág Alcoy hegységeinek, és aki elbánik viharral, heggyel, óceánnal.

Így érezte egy hajnalon minden egyes bajtárs, elvegyülve a névtelen csoportban, Toulouse komor, téli ege alatt, amint nőni kezd benne a teljhatalmú uralkodó, aki öt óra múlva, háta mögött az esőkkel, az északi hóval, a legyőzött téllel, lassít, s leszáll a téli nyárban. Alicante tündöklő napsugarában.

Az ócska autóbusz eltűnt, ridegsége, kényelmetlensége azonban éberen megmaradt emlékezetemben. A mesterségünk kemény örömeihez szükséges előkészület jelképe volt. Megdöbbentően egyszerűvé változott benne minden. S emlékszem: három évvel később egy ilyen hajnali úton az autóbuszban tudtam meg pár kurta szóból Lécrivain pilóta halálát; egyike ő azoknak a vonalbeli pilótáknak, aki egy ködös napon vagy éjszakán örökre eltűntek. Hajnali három óra volt akkor is, csönd nehezedett ránk; az igazgató, láthatatlanul a homályban, átszólt a felügyelőnek:

- Lécrivain ma éjszaka nem szállt le Casablancában.

- Ah! - felelt a felügyelő. - Ah?

Álmában megzavarva erőlködött, hogy fölébredjen, megmutassa buzgalmát.

- Ah - tette hozzá-, igen? Nem tudott átmenni? Visszafordult?

Egy hang az autóbusz homályában egyszerűen azt felelte erre: „Nem.” Vártuk a folytatását; hiába. S ahogyan a másodpercek múltak, egyre nyilvánvalóbb lett, hogy ezt a „nem”-et nem követi több szó, erre a „nem”-re nincs válasz, hogy Lécrivain nemcsak hogy Casablancában nem szállt le: de soha és sehol nem fog többé leszállni.

Így vetettem alá magam első utam hajnalán a mesterség megszentelt rítusainak; bizalmatlanul néztem az ablakon át a fénylő kövezetet; az ívlámpák tükröződtek benne. A tócsákban a szél nyoma látszott. „Első utamra - gondoltam - elég rossz kilátás...” A felügyelőre néztem. „Rossz az idő?” A felügyelő unottan tekintett az ablakra. „Semmit nem jelent” - mormolta. Magamban azon tűnődtem: miről ismerni hát meg a rossz időt? Guillaumet este egyetlen mosolyával elhalványított minden rossz előjelet, amellyel az öregek riogattak; de nekem most eszembe jutottak: „Sajnálom azt, aki nem ismeri kavicsról kavicsra a vonalat, és hóviharral kerül szembe... Bizony, igazán sajnálom...” Meg kellett óvniuk tekintélyüket, bólogattak, feszélyező részvéttel néztek ránk, mintha szánnának ártatlanságunkért.

Hánynak és hánynak volt közülünk utolsó menedéke ez az autóbusz! Hatvannak, nyolcvannak? Esős hajnal, mindig ugyanaz a hallgatag sofőr a kormánynál. Körülnéztem: a homályban apró, fényes pontok: cigaretták virrasztottak a tűnődések fölött. Kiöregedő alkalmazottak szerény tűnődései... Hánynak és hánynak volt közülünk utolsó kísérete ez a társaság?

Elleshettem egy-egy halk beszélgetést is: betegségről, pénzről, szomorú családi gondokról. Megmutatták annak a fakó börtönnek a falait, amelybe ezek az emberek bezárkóztak. És hirtelen fölvillant előttem a végzet arca.

Öreg hivatalnok, aki útitársam vagy itt, soha senki nem szöktetett meg, és nem is vagy felelős érte. Alaposan megépítetted békességedet, begubózol polgári biztonságodba, vidéki életed fullasztó szokásaiba: szerény bástyát emeltél így a szelek, áradatok, csillagok ellen. Nem akarod nyugtalanítani magad a nagy kérdésekkel, elég gondot okozott neked, hogy ember voltod elfelejtsd. Nem bolyongó planéta lakója vagy, nem foglalkozol olyan kérdésekkel, amelyekre nincs felelet: toulouse-i kispolgár vagy. Senki nem rázott föl, amikor még nem volt késő. Az agyag, amiből vagy, most már megszikkadt, megkeményedett, senki nem ébresztheti már föl benne az alvó zenészt, költőt vagy csillagászt, aki talán benned élt egykor.

Nem panaszkodom többé a zápor miatt. A mesterség mágiája egy világot nyit meg előttem: nem telik bele két óra, s szembeszállok a fekete sárkányokkal, kék, villámhajzatú hegyormokkal; és ha jön az éjszaka, a csillagokból olvasom ki győzelmes utamat.

Így estünk át mesterségünk keresztségén, s azután: kezdődtek útjaink. Ezek az utak legtöbbször eseménytelenek voltak. Békésen szálltunk birodalmunk mélységeibe, mint a hivatásos búvárok. Ma már alaposan kikutatták ezt a birodalmat. A pilóta, a gépész, a rádiós nem kalandba bocsátkozik: laboratóriumba zárkózik, és inkább a műszerek játékának engedelmeskedik, mint a táj meglepetéseinek.

Kívül a hegyek ködbe merülnek, de nem hegyek már; láthatatlan hatalmak, és ki kell számítani közeledésüket. A rádiós, lámpája alatt, higgadtan számokat jegyez, a vezető kipontozza a térképet, és a pilóta helyesbíti útját, ha eltért, ha a csúcsok, melyeket balról akart elhagyni, csöndben, és titokban, mint a hadi felvonulások, szembekerültek.

A földön pedig az ügyeletes rádiós tisztek higgadtan jegyzik füzetükbe, ugyanabban a pillanatban, bajtársuknak ugyanazt az üzenetét: „Nulla óra negyven perc. Minden rendben.”

Ilyen ma egy repülőgép útja. Nem is érzi, hogy mozgásban van. Mint éjszaka a tengeren, távol van minden támaszponttól. De a motor különös remegéssel tölti be a villanyfényes szobát, s ez megváltoztatja lényegét. De az óra halad. De a számlapokban, rádiólámpákban, mutatókban láthatatlan alkímia folyik. A titkos mozdulatok, elfojtott szavak, a feszült figyelem pillanatról pillanatra a csodát készítik. S ha eljön az idő, a pilóta bátran tapaszthatja homlokát az ablakhoz: a semmiből megszületett az arany - a repülőtér fényeiben ragyog.

És mégis, mindegyikünknek volt olyan útja, amikor kétórányira a repülőtértől hirtelen, egy sajátos látomásban úgy éreztük: messzebb vagyunk, mintha Indiában lennénk, s visszatérni ebből a messzeségből: céltalan remény.

Amikor Mermoz először kelt át hidroplánján a déli Atlanti-óceánon, alkonytájban elérte a teljes szélcsend övezetét.

Látta: előtte úgy csap föl percről percre egy-egy tornádó uszálya, ahogyan egy fal épül; azután látta, amint az éjszaka ráborul erre a készülődésre, elrejti. S amikor egy órával később a felhők alatt siklott: fantasztikus világra bukkant.

Víztölcsérek emelkedtek előtte, zsúfoltan, és látszólag olyan mozdulatlanul, mint egy templom fekete oszlopzata. Végletekig földuzzadva a vihar komor, alacsony boltívét hordozták, de a boltozat résein fénykévék hullottak át, s az oszlopok között a tenger hideg kőkockáin a telehold ragyogott. Mermoz ezek között a lakatlan romok között folytatta útját, kanyargott a fénycsatornákban, kerülgette az óriási oszlopokat - a tenger dagálya dübörgött bennük -, négy órán keresztül haladt a hold fagyos lávafolyama mentén, a templom kapuja felé. S ez a látvány olyan lenyűgöző volt, hogy amikor kiért, Mermoz arra eszmélt: nem félt az úton.

Eszembe jut azoknak az óráknak egyike is, amikor az ember átlép a való világ határán. A szaharai repülőterek rádión közölt helymeghatározásai mind hamisak voltak ezen az éjszakán, és súlyosan megtévesztettek minket. Néri rádiótávírászt és engem. Amikor megláttam, hogy a köd egy hasadékának mélyén víz csillámlik, és hirtelen a part irányába fordultam, nem tudhattuk, mennyi ideje haladunk az óceán fölött.

Nem voltunk biztosak benne, hogy elérjük a partot: lehet, hogy elfogy az üzemanyag. És ha el is érjük: meg kell találnunk a repülőteret. A hold lassan lehanyatlott. Már süketen, nem tudva, milyen szögben vagyunk, fokról fokra vakká is váltunk. A hold végleg kialudt a hómezőhöz hasonló ködben, mint egy elhamvadó parázs. Az ég beborult fölöttünk, a felhők és a köd között úsztunk, egy fénytelen, anyagtalan világban.

A repülőterek, amelyekkel kapcsolatot találtunk, lemondtak róla, hogy fölvilágosítsanak helyzetünkről: „Nem tudjuk az irányt... Nem tudjuk az irányt...” - mert hangunkat egyformán hallották mindenhonnan - és sehonnan.

S hirtelen, mikor már elcsüggedtünk, előttünk balra fényes pont lobbant a látóhatáron. Áradó öröm fogott el, Néri felém hajolt, hallottam: énekel! Ez csak a repülőtér lehet, a repülőtér fárosza; mert éjszaka a Szahara kialszik, óriási, halott terület. A fény villogott egy ideig, azután kihunyt. Irányunkat egy csillagnak vettük, mely lebukóban néhány percre láthatóvá vált a felhők és a ködfal között.

Új meg új fények gyulladtak előttünk, és mi, vak reménykedéssel, sorjában feléjük haladtunk. S amikor a csillogás tartós volt, megkockáztattuk a döntő kísérletet: „Fény a látóhatáron - üzente Néri a cisnerosi repülőtérnek -, oltsák ki, és gyújtsák meg háromszor egymás után a fároszt.” Cisneros háromszor egymás után kioltotta és meggyújtotta jelzőlámpáit, de a rideg fény, amelyet figyeltünk, nem hunyorgott: csillag volt, menthetetlenül.

Bár üzemanyagunk fogytán volt, mindig belekaptunk az aranyos horogba, mindig azt hittük, ez az igazi jelzőfény, ez a repülőtér és az élet - azután választhattunk másik csillagot.

Ettől kezdve úgy éreztük, elvesztünk ebben a bolygók közötti térben, száz elérhetetlen planéta között, és keresve az egyetlen igazi bolygót: a miénket, az egyetlent, amely meghitt tájainkat, kedves házainkat, szerelmeinket őrzi.

Az egyetlent, mely őrzi... Lehet, hogy gyerekesnek tűnik, mégis elmondom, milyen kép merült föl bennem akkor. A veszélyben apró emberi gondok foglalkoztatnak: és én szomjas voltam, éhes voltam. Ha megtaláljuk Cisnerost, mihelyt felvesszük az üzemanyagot, folytatjuk utunkat, a virradat friss hűsében leszállunk Casablancában. Vége a munkának! Néri meg én bemegyünk a városba. Vannak kis vendéglők, amelyek kora hajnalban kinyitnak... Nérivel asztalhoz ülünk, biztonságban vagyunk, nevetünk az elmúlt éjszakán, előttünk meleg kifli, tejeskávé. Az élet átnyújtja nekünk ezt a reggeli ajándékát. Az öreg parasztasszony is csak egy festett képen, együgyű érmecskén, rózsafüzéren át lel Istenére: egyszerű nyelven kell beszélni hozzánk, hogy megértsük.

Az élet minden öröme így sűrűsödött össze számomra ebben az első forró, illatos kortyban, tejnek, kávénak, lisztnek ebben a keverékében, amely közösséget teremt köztünk és a békés legelők, egzotikus ültetvények, érett búzamezők, köztünk és az egész föld között. A rengeteg csillag közt készített ilyen illatos tálat, hajnali lakomául, hogy hozzáférhetővé váljék számunkra.

De legyőzhetetlen távolság választotta el gépünket ettől a lakott földtől: Egy csillagzatok közé tévedt porszem a világ minden gazdagságát magába zárta. S az asztrológus Néri, nyomát kutatva, mindig csak a csillagoknak könyörgött.

Hirtelen hátba bökött. A papírlapon, amelynek ez a lökés volt a hírnöke, ezt olvastam: „Minden jól megy, remek hírt kaptam...” Szívdobogva vártam, hogy átírja az öt-hat szót: talán menekülésünket jelentik. Végre kezembe kaptam az égnek ezt az ajándékát.

Casablancában adták föl; alkonyatkor indultunk el onnét.

Késett a leadásoknál, s most ért utol kétezer kilométernyire a köd és felhő között, elveszve a tenger fölött bolyongva. A casablancai légikikötő állami biztosa küldte. „Saint-Exupéry úr - olvastam - kénytelen vagyok Párizsban eljárást indíttatni ön ellen, mert amikor Casablancából elindult, túlságosan közel került a hangárokhoz.” Igaz: túl közel kerültem a hangárokhoz. És az is igaz: ez az ember a mesterségét végzi, mikor rossz néven veszi. Egy repülőtér irodájában türelmesen fogadtam volna ezt a szemrehányást. De ott ért utol, ahol nem volt semmi értelme. Itt reccsent ránk, a ritka csillagok, a ködfal, a tenger fenyegető ízének árnyékában. Végzetünket, a posta, a repülőgép sorsát tartottuk kezünkben, elég gondot adott, hogy életünket megmentsük - és az az ember odalentről felénk köpdösi kicsinyes dühét. De ahelyett, hogy bosszankodtunk volna, Nérivel együtt hirtelen hatalmas ujjongást éreztünk: idefönt mi voltunk az urak, és erre ő eszméltetett rá. Hát nem látta egyenruhánkon ez a káplár, hogy kapitánnyá léptünk elő? Megzavarta álmunkat: a Nagy Medvétől a Nyilas felé haladtunk, s mi más gondunk lehetett ezen a százfokú lépcsőn, mint a Hold árulása.

Annak a bolygónak, amelyről ez az ember jelentkezett, egyetlen sürgős kötelessége volt: pontos számokat nyújtani a csillagok közötti számításainkhoz. S ezek a számok hamisak voltak. Ami a többit illeti: egyelőre csak hallgatni volt joga róluk. „Ahelyett, hogy hülyeségekkel szórakoznának - írta Néri -, jobban tennék, ha elvezetnének valahová...” A többes szám harmadik személy a föld összes népeit jelentette, parlamentjeikkel, szenátusaikkal,

hajórajaikkal, hadseregeikkel és uralkodóikkal. S újra elolvasva annak az ostobának az üzenetét, aki azt hitte, elintéznivalója van velünk, nekifordultunk a Mercuriusnak.

A legkülönösebb szerencse mentett meg. Lemondva a reményről, hogy valaha is elérjük Cisnerost, merőlegesen a part felé haladva, elhatároztam: tartom ezt az irányt, míg ki nem fogy az üzemanyag. Így még volt valami kilátásom rá, hogy nem veszünk a tengerbe. Csalékony jelzőtüzeim azonban Isten tudja, hová vezettek. Arra se lehetett sok reményünk, hogy katasztrófa nélkül földet érhetünk a köd sűrű éjszakájában, amelybe majd alá kell merülnünk. De nem volt választásom.

A helyzet olyan világos volt, hogy mélabúsan vállat vontam, amikor Néri kezembe csúsztatta az üzenetet, amely egy órával korábban megmentett volna: „Cisneros meg akar találni. Cisneros jelenti: talán kétszáztizenhat...” Cisneros kibukkant a homályból, Cisneros jelentkezett, elérhetően, balra tőlünk. Igen, de milyen messze? Rövid tanakodás Nérivel; egy véleményen voltunk: túl késő, és ha Cisneros felé fordulunk, csak annak a lehetősége csökken, hogy partot találunk. Néri válaszolt: „Egyórai üzemanyagunk van csak; tartjuk az irányt: kilencvenhárom.”

A repülőterek közben sorra fölriadtak. Párbeszédünkbe belevegyült Agadir, Casablanca, Dakar hangja. A rádióállomások föllármázták a légikikötőket. A légikikötők főnökei föllármázták a bajtársakat. Úgy gyűltek lassan körénk, mint egy betegágy köré. Hasztalan igyekezet, de igyekezet mégis. Meddő tanácsok, de annyi aggodalommal telve!

És hirtelen megszólalt Toulouse, a vonal feje, valahol fönt, négyezer kilométerre tőlünk. Egyszerre mellénk állott, és minden bevezetés nélkül kérdezte: „A gép, amelyet vezetnek, nem az F...?” (elfelejtettem a számát). - „De igen.” - „Akkor még kétórai üzemanyagunk van. Annak a gépnek a tartálya nem a szabványos tartály. Irány Cisneros.”

Így formálja át, így gazdagítja a világot mindaz, amit egy mesterség parancsol. És nincs is ilyen éjszakákra szükség, hogy a vonal pilótája fölfedezze a régi látványok új értelmét: az egyhangú táj talán fárasztja az utast, a pilóta számára azonban új színeket mutat. Számára a látóhatárt lezáró felhőtömb nem puszta díszlet: izmainak lesz közük hozzá, kérdéseket tesz föl majd neki.

Számol vele, megméri; közös nyelv kapcsolja össze őket.

Fölbukkan egy távoli szirt: milyen arcot mutat majd felé? Holdfényben: jóindulatú jel az úton.

De ha a pilóta vakon repül, nehezen javítja eltéréseit, és nem tudja pontosan, hol van: a szirt olyan lesz, mint a robbanóanyag, betölti fenyegetéseivel az egész éjszakát, ahogyan egyetlen rejtett, áramok kényére hagyott akna megrontja az egész tengert.

Így változnak az óceánok is. Az egyszerű utas észre se veszi a vihart: ha ilyen magasból nézi, a fölszín simának, a hullámok egy-egy tömbje mozdulatlannak tűnik. Nagy forradásos, erezett, fehér foltok látszanak csupán jégszerű lapok között. De a pilóta tudja: itt nem szabad a vízre leszállni. Ezek a foltok az ő számára: hatalmas, mérgezett virágok.

S a pilóta, aki a vonal egy-egy ágán halad valahol, még akkor sem puszta szemlélője egy egyszerű színjátéknak, ha útja sima és szerencsés. Nem csodálja a föld és ég színeit, a szél nyomát a tengeren, az alkony aranyveretű felhőit: töpreng, elmélkedik rajtuk. Mint a birtokát járó paraszt, aki száz és száz jelből előre látja a tavasz jöttét, a jég fenyegetését, az eső közeledését, a pilóta is a hó, a köd, a tiszta éjszakák jeleit fejti meg. A gép nem zárja el a természet nagy kérdéseitől, ahogyan először látszott; sőt: csak még szigorúbban alájuk veti.

Egyedül áll a viharos ég hatalmas ítélőszéke előtt, és postájáért egyszerre három elemi istenséggel száll pörbe: a heggyel, a tengerrel és viharral.

A BAJTÁRSAK

Mermoz és néhány társa megalapította Casablancától Dakarig a leigázatlan Szahara fölött a francia légi útvonalat. A motorok abban az időben csöppet sem voltak biztonságosak, Mermoz egy kényszerleszállás alkalmával a mórok kezébe került; azok először meg akarták ölni, tizenöt napig fogságban tartották, azután váltságdíj fejében kiadták. És Mermoz tovább folytatta postarepüléseit ugyanazok fölött a vidékek fölött.

Mindig az élvonalban volt: amikor az amerikai vonal megnyílt, megbízták a Buenos Aires-Santiagói ág tanulmányozásával; hidat épített a Szahara fölött, építsen most hidat az Andeseken át. A repülőgépnek, amelyet kapott, ötezer-kétszáz méter volt a legnagyobb magassága. A Kordillerák csúcsai hétezer méter magasak. Mermoz útra kelt, hogy átjárókat keressen. A homok után szembeszállt a heggyel, az ormokkal, amelyekről a szél hóförgetegeket sodor le, a vihart megelőző kísérteties, sápadt világossággal, a vad légörvényekkel, amelyek, ha két sziklafal között érik, késhegyig menő harcra kényszerítik a pilótát. Mermoz úgy vállalta ezt a küzdelmet, hogy az ellenfélből semmit nem ismert; nem tudta, ki lehet-e kerülni élve ilyen halálos szorításból. Mermoz „kikísérletezte” a többiek útját.

Végül egy napon „kísérletképpen” az Andesek fogságába került.

Négyezer méter magasságban, egy meredek falú szirttetőn akadt fönn. Vezetőjével együtt két napon át kereste a menekülés útját: hiába. Akkor megkockáztatták az utolsó lehetőséget: nekilökték a gépet a mélységnek, bukdácsoltak az egyenetlen talajon a szakadékig - belevetették magukat.

Zuhanás közben a gép végre elég sebességre tett szert, ismét engedelmeskedett a kormánynak. Mermoz fölrántotta, elérte a szemközti hegyet; hét percig tartott a repülés; a réseken át, amelyeket a fagy okozott éjszaka, folyt a víz, a gép hasznavehetetlenné vált: de a hegyről megpillantotta az ígéret földjét, a chilei síkságot.

Másnap - újrakezdte.

Amikor az Andeseket eléggé kiismerte, s az átkelés fortélyait alaposan kitapasztalta, Mermoz barátjára, Guillaumet-ra bízta a vonalnak ezt az ágát, és nekivágott az éjszaka meghódításának.

A repülőterek világítását akkor még nem valósították meg; sötét éjszakákon a leszállás helyén három helyen benzint gyújtottak meg: ez a sovány fény fogadta Mermozt.

Itt is sikerrel járt, feltörte az utat.

Amikor az éjszakát megszelídítette, megpróbálkozott az óceánnal. 1931-ben ért a posta első ízben négy nap alatt Toulouse-ból Buenos Aires-be. Visszafelé menet a déli Atlanti-óceán közepén elromlott az olajvezeték, kényszerleszállást kellett végeznie a viharos tengeren. Egy hajó megmentette őt is, a postát is, a gépet is.

Így törte meg Mermoz a sivatagot, a hegyet, az éjszakát és a tengert. Sokszor majdnem elnyelte a sivatag, a hegy, az éjszaka és a tenger. De ha visszatért, csak azért tért vissza, hogy ismét útra keljen.

Tizenkét esztendei munka után, amikor egy alkalommal újra a déli Atlanti-óceánon kelt át, rövid rádióüzenet érkezett tőle: kikapcsolta a jobb hátsó motort. Azután csönd lett.

A hír egyáltalán nem látszott nyugtalanítónak; mégis: tíz percnyi hallgatás után Párizstól Buenos Airesig a vonal valamennyi rádióállomása feszült aggodalommal várakozott. Tíz perc késés a mindennapi életben nem jelent semmit, a postarepülésben azonban nagyon súlyos értelme van. Ez a halott idő egy még ismeretlen eseményt rejt magában. Jelentéktelen vagy szerencsétlen: már bekövetkezett. A végzet kimondta ítéletét, föllebbezni ellene nem lehet többé: a sors vaskeze fölrobbantotta vagy elmerítette a tengerben a gépet. De az ítéletet még nem közölték azokkal, akik várják.

Ki nem ismeri közülünk azt a mindegyre gyöngülő reményt, a csöndet, mely percről percre nyomasztóbb hatalommal nehezedik ránk, mint egy végzetes betegség? Reménykedtünk; teltek az órák, és lassan-lassan késő lett. Meg kellett értenünk, hogy barátaink nem térnek vissza többé, hogy abban a déli Atlanti-óceánban pihennek örökre már, amelynek egét annyiszor szántották végig. Mermoz eltökélten műve mögé rejtőzött, mint az arató, aki derekasan megkötötte kévéit, és lefekszik aludni a tarlón.

Ha egy bajtárs meghal, úgy érezzük, halála a hivatással jár, s eleinte nem fáj annyira, mint egy más halál. Igaz: eltávozott, az utolsó repülőtérre, de távolléte még nem hiányzik olyan mélyen, mint ahogyan a kenyér hiányoznék.

Megszoktuk, hogy sokáig várjunk egy-egy találkozásra. A bajtársak Párizstól Santiagóig szétszórva élnek a világban, elszigetelten, akár az őrszemek, akik nem beszélgethetnek egymással. Az utazások véletlene kell hozzá, hogy a hivatás nagy családjának szétszórt tagjai itt vagy ott összegyűljenek. Casablancában, Dakarban, Buenos Airesben a vacsoraasztal mellett évekkel előbb megszakadt beszélgetéseket folytatunk, régi emlékeket idézünk. Azután újra útra kelünk. A föld így egyszerre puszta és gazdag. Gazdaggá teszik ezek az elrejtett, titokzatos kertek; nehéz elérni őket, de a hivatás, ma vagy holnap, mindig visszavezet hozzájuk. Az élet talán messze sodor a bajtársaktól, talán nem is enged időt, hogy gondoljunk rájuk, de vannak valahol; hogy hol, nem is igen tudjuk, hallgatagon, elfeledve - de hűek, nagyon hűek! És ha útjaink keresztezik egymást, milyen kitörő örömmel vernek hátba! Igen, megszoktuk a várakozást...

De lassanként ráeszmélünk, hogy ennek vagy annak a tiszta nevetését nem halljuk többé, hogy az a kert örökre bezárult előttünk. Akkor kezdődik igazi gyászunk; nem szívet tépő, kicsit keserű.

Az eltűnt bajtársat nem pótolhatja soha semmi. Öreg bajtársak nem könnyen teremnek. Mi érhet föl a közös emlékek, együtt átélt nehéz órák, viták, megbékülések, érzelmek kincsével!

Ezeket a barátságokat nem lehet újraépíteni. Ha tölgyet ültetsz, s azt hiszed, árnyékában pihenhetsz nemsokára: - hasztalan reménység.

Így megy az élet. Eleinte gazdagodunk, vetünk esztendőkön át, azután jönnek évek, amikor az idő megsemmisíti ezt a munkát. A bajtársak árnyéka sorjában elhagy. És gyászainkba lassan belevegyül egy furcsa szomorúság: öregszünk.

Erre az erkölcsre tanított minket Mermoz. Egy hivatás nagysága elsősorban talán abban van, hogy egyesíti az embereket; csak egyetlen igazi fényűzés van: az emberi kapcsolatoké.

Ha csupán anyagi javakért dolgozunk,; magunk építjük magunk köré börtönünket. Bezárjuk magunkat, magányosan, hamunál hitványabb pénzünkkel, amely semmi olyat nem nyújt, amiért érdemes élni.

Ha emlékeim között kutatok, melyik hagyott maradandó ízt bennem, ha fölállítom azoknak az óráknak a mérlegét, amelyek számítottak: mindig azok voltak az igaziak, amelyeket nem a

pénznek köszönhettem. Egy Mermoz barátságát, egy olyan társunk szeretetét, akivel az együtt átélt megpróbáltatások örökre összekapcsolnak - nem lehet pénzen megvásárolni.

És nem lehet pénzen megvásárolni az éjszakai repülés élményét, ezernyi csillagával, komolyságával, s azzal a nagyszerű érzéssel, hogy néhány órára mindentől fölszabadultunk.

És nem lehet pénzen megvásárolni a világ új látványát egy-egy nehéz útszakasz után, a fákat, virágokat, nőket, a mosolyt, melyet frissen színez a hajnallal visszakapott élet, a kárpótlást nyújtó apró dolgok dallamát.

És nem lehet azt a leigázatlan Afrikában töltött éjszakát sem, amelynek emléke most fölbukkan bennem.

Az Aéropostale három repülőgépe alkonytájban elakadt a Rio de Oro partvidékén. Elsőnek barátom, Riguelle hajtott végre kényszerleszállást, csatlórúd-töréssel, azután egy másik bajtársam, Bourgat szállt le, hogy segítséget vigyen neki, de egy jelentéktelen géphiba őt is földhöz kötötte. Harmadiknak én kötöttem ki, de mire elértem őket, leszállt az éjszaka. Elhatároztuk, hogy Bourgat gépét megmentjük, és megvárjuk a nappalt, hogy rendesen elvégezhessük a javítást.

Egy évvel azelőtt két hajótörött bajtársunkat, Gourpot és Erable-t pontosan ezen a helyen mészárolták le a mórok. Tudtuk: most is egy háromszáz puskásból álló csapat tanyázik valahol Bojador környékén. Láthatták messziről a három leszállást, talán már föl is kerekedtek; éber virrasztás kezdődött, életünkben talán az utolsó.

Berendezkedtünk az éjszakára. A csomagtartóból kiszedtünk öt vagy hat ládát, kiürítettük, körberaktuk őket, s mint egy fabódé szögletében, mindegyikben meggyújtottunk egy széltől alig védett, árva gyertyaszálat. A sivatag közepén, a föld meztelen kérgén, a világkezdeti magányban így emberi falucskát építettünk.

Éjszakára összegyűltünk falunknak ezen a nagy terén, ezen a homokfolton, melyre ládáink reszkető fényt vetettek - és vártunk. Vártuk a megváltó hajnalt vagy a mórokat. Nem tudom, mi adott karácsonyi hangulatot ennek az éjszakának. Emlékeinket emlegettük, tréfálkoztunk, énekeltünk.

Ugyanolyan könnyű forróság áramlott bennünk, mint egy jól megrendezett ünnepen. Pedig végtelenül szegények voltunk. Szél, homok és csillagok: trappistáknak való kemény élet. De ezen a rosszul megvilágított terítőn hat vagy hét férfi, akinek emlékein kívül nem volt többé semmije a világon, láthatatlan kincseken osztozott.

Végre találkoztunk. Az emberek sokáig haladnak egymás mellett csöndjükbe zárva, vagy ha szólnak: a szavak nem mondanak semmit.

De eljön a veszély órája. Akkor váll a vállhoz simul. Ráeszmélünk, hogy ugyanegy közösségbe tartozunk. Az ember tágulni kezd, amint mások lelkét fölfedezi. Széles mosollyal összenézünk. Olyanok vagyunk, mint a fogoly, aki megszabadul, és elámul a tenger végtelenségén.

2. rész

Guillaumet: rólad is mondok pár szót, de nem foglak azzal bosszantani, hogy makacsul hangoztatom bátorságodat, értékedet. Másra gondolok, amikor elmondom legszebb kalandodat.

Van egy tulajdonság, aminek nincs neve. Talán a „komolyság” ez; de a szó nem megfelelő. Mert ez a tulajdonság a legragyogóbb vidámsággal is együtt járhat. Az ács tulajdonsága ez: szembeáll fájával, megtapogatja, megméri, nem veszi könnyen, minden képességét összeszedi terve megvalósításához.

Egyszer olvastam egy elbeszélést, amelyben e kalandodat dicsőítették, Guillaumet. Régi számadásom van ezzel a hűtlen képpel. Úgy mutattak be, mint aki csirkefogótréfákkal szórakozik; mintha a bátorság azt jelentené, hogy gimnazistacsínyekhez alacsonyodunk a legsúlyosabb veszedelemben, a halál közelében. Aki ezt írta, nem ismert téged, Guillaumet. Nincs szükséged rá, hogy nevetségessé tedd ellenfeledet, mielőtt szembeszállsz vele. Ha komisz viharral kerülsz szembe, azt mondod: „Komisz vihar.” Elfogadod és megméred.

Íme: átadom neked emlékeim tanúságát.

Tél volt; ötven órája, hogy eltűntél az Andesek között. Patagóniából tértem vissza, Mendozában csatlakoztam Deley pilótához. Öt napon át kutattuk repülőgépen azt a hegytömböt - nem találtunk semmi nyomot. Mit ért két repülőgépünk! Úgy tűnt: száz raj száz éven át sem tudná földeríteni ezt a roppant hegytömeget, melynek csúcsai hétezer méterig fölnyúlnak. Elvesztettünk minden reményt. A csempészek, banditák odalent öt frankért készek a gaztettre, de arra még ők se voltak hajlandók, hogy mentőexpedícióra jöjjenek velünk a hegy belsejébe. „Életünket kockáztatnánk - mondták -, télen az Andesek nem adnak embert élve vissza.” Ha Deley vagy én leszálltunk Santiagóban, maguk a chilei katonatisztek is azt tanácsolták: hagyjunk föl kutatásainkkal. „Tél van. Lehet, hogy barátjuk túlélte a zuhanást, az éjszakát azonban nem élhette túl. Ha az éjszaka odafönt meglepi az embert, jéggé változtatja.” S amikor újra az Andesek óriási oszlopai, hegyfalai között siklottam, úgy tűnt, már nem is kereslek: tested fölött virrasztok, némán, egy hókatedrálisban.

Végre, a hetedik napon... két út között éppen ebédeltem egy mendozai vendéglőben; egy ember belöki az ajtót, kiált - ó, csak ennyit:

- Guillaumet... él!

Akik ott voltak, csupa idegen, mindnyájan összeölelkeztek.

Tíz perc múlva indultam, és negyven perccel később leszálltam egy út mellett, mert megismertem - miről, nem tudom - a kocsit, amely San Raphaël felől hozott téged, nem tudom hová.

Szép találkozás volt, mindnyájan sírtunk, újra meg újra megöleltünk: élsz, föltámadtál, önnön csodád szerzője. S az első értelmes mondat, amit kimondtál ekkor, csodálatos emberi gőg vallomása volt. „Amit én csináltam, arra, esküszöm, egyetlen barom nem lett volna soha képes.”

Később elmondtad nekünk, mi történt veled.

A vihar negyvennyolc óra alatt öt méter magas hóval borította be az Andesek chilei lejtőjét, eltorlaszolta az egész vidéket; az amerikai Pan-Air pilótái sorra visszafordultak. Te mégis útra

keltél, hogy hasadékot keress az égboltozaton. Valamivel délebbre megtaláltad ezt a kelepcét: mintegy hatezer-száz méter magasságban a felhők fölött, melyek nem értek túl hatezer méteren, és melyekből csak a csúcsok emelkedtek ki, Argentína irányába fordultál.

A lefelé haladó légáramlatok néha kínos meglepetéseket okoznak a pilótának. A motor szabályosan dolgozik, mégis lemerül az ember. Felhúzza, hogy tartsa a magasságot, a gép veszít sebességéből, petyhüdtté válik: újra és újra lemerül. Az ember fél, hogy túlságosan fölugrott, abbahagyja, eltér jobbra vagy balra, hogy oltalmat találjon a kedvező hegycsúcsnál, mely úgy kapja a szelet, mint egy ugródeszka, de újra lemerül. Úgy tűnik, az egész ég lejjebb merül.

Egy kozmikus szerencsétlenség foglyának érzi magát. Nincs többé menedék. Hiába próbál visszafordulni, hogy megtalálja háta mögött azt az övezetet, ahol a levegő fönntartaná, tömören és biztosan, mint egy oszlop. De nincs többé semmiféle oszlop. Minden fölbomlik, az ember az általános szétomlásban siklik a felhő felé, mely puhán emelkedik, fölnyúl hozzá, és elnyeli.

„Megrekedtem - mondtad -, de még nem törődtem bele. Találkozni a felhők fölött olyan lefelé tartó légáramokkal, amelyek biztosaknak tűnnek: ugyanabban a magasságban állandóan újraalakulnak. A magas hegységben minden olyan különös...

És milyen felhők vannak!...

Az áram elkapott, elengedtem a kormányt, belekapaszkodtam az ülésbe, hogy ki ne repüljek a gépből. A lökések olyan hevesek voltak, hogy a szíjak fölsebezték vállamat, és majdnem kiszakadtak. Belepett a zúzmara, nem láttam műszereimet; mint egy zuhanó kő, hatezer méterről háromezerötszázra zuhantam.

Háromezerötszáz méter magasságban vízszintes, fekete tömeget pillantottam meg: ekkor végre be tudtam igazítani a gépet. Egy tó volt előttem, fölismertem: a Lagúna Diamante. Tudtam, hogy egy tölcsér mélyén nyúlik el, a tölcsér egyik oldalán a hatezerkilencszáz méter magas Maipu tűzhányó emelkedik. Kiszabadultam a felhőből, de a hóförgeteg elvakított; lehetetlen volt elérnem a tavat úgy, hogy össze ne zúzzam magam a tölcsér valamelyik falán. Körben forogtam a lagúna fölött, harminc méter magasságban, mindaddig, míg el nem fogyott az üzemanyagom. Kétórai keringés után leszálltam: fölborultam. Amikor kikecmeregtem a gépből, a vihar feldöntött. Kénytelen voltam a gép alá mászni; ott gödröt ástam magamnak a hóban. Postazsákokba burkolózva negyvennyolc órán át várakoztam.

Azután elült a vihar. Útnak indultam. És mentem, öt napon és négy éjszakán át.”

De mi maradt belőled, Guillaumet! Igaz, megtaláltunk, de hogyan: összetöpörödtél, csonttá fagytál, összezsugorodtál, mint egy öregasszony. Még aznap este repülőgépen Mendozába vittelek; a fehér takarók úgy borultak ott rád, mint egy balzsam. De meggyógyítani nem tudtak.

Elgyötört testeddel kínlódva forgolódtál, de nem tudtál elaludni. Tested nem felejtette el a sziklákat, a havat. Figyeltem fekete, dagadt arcodat, olyan volt, mint egy ütődött, érett gyümölcs. Nagyon csúnya voltál, és nyomorult is: nem tudtad használni többé munkád szép szerszámait: kezed merev volt, és ha ágyad szélére ültél pihenni, elfagyott lábad úgy lógott, mint halott súly. S még mindig úton voltál, ziháltál s amikor visszahanyatlottál párnádra, hogy nyugtot találj, látomások serege özönlött agyadba, látomásoké, amelyeket nem tudtál elűzni, amelyek leselkedtek rád. Kifogyhatatlanul hömpölyögtek, és te huszadszor is újrakezdted a harcot a hamvaiból föltámadó ellenséggel.

Orvosságot adtam neked.

- Idd meg, öregem.

- Tudod, ami legjobban megdöbbentett...

Győztes ökölvívó, aki magad is súlyos ütéseket kaptál: újra átélted különös kalandodat. Roncsokban szabadultál ki belőle. S amíg éjszaka róla beszéltél, én magam előtt láttam: mégy, bot, kötél, élelem nélkül, fölkapaszkodsz négyezer-ötszáz méter magas szorosokba, merőleges hegyfalakon kúszol, lábad, térded, kezed csupa vér, és negyven fok hideg van. Véred elfolyik, erőd elhagy, agyad elborul, egy hangya makacsságával haladsz előre, újra visszafordulsz, hogy megkerüld az akadályt, elbuksz, és ismét föltápászkodsz, újra fölmászol a lejtőkön, amelyek szakadékba torkoltak, egy percig sem pihensz: nem tudnál többé fölkelni a hó ágyából.

Ha elcsúsztál, gyorsan talpra kellett ugranod, nehogy kővé fagyj. A hideg megdermesztett, s ha egy-egy bukás után csak egy perccel is tovább fekszel: izmaid elhalnak, mire fölállnál.

Ellenálltál a kísértésnek. „Hóban - mondtad - az emberben lassan eltompul az önfenntartás ösztöne. Két-, három-, négynapi menetelés után már csak egyet kívánunk: az álmot. Nagyon kívántam. De azt mondtam magamban: ha a feleségem azt hiszi, hogy még élek, akkor hiszi azt is, hogy megyek. A bajtársak is azt hiszik. Mindnyájan bíznak bennem. Hitvány alak vagyok, ha nem megyek tovább."

És tovább mentél. Bicskád végével mindennap egy kicsit továbbvágtad a cipőd szárát, hogy fagytól megdagadt lábad kibírja benne.

Különös vallomást tettél nekem.

„A második naptól kezdve - mondtad - legnagyobb gondom az volt, hogy ne gondolkozzam. Sokat szenvedtem, és helyzetem túlságosan reménytelen volt. Nem volt szabad töprengenem rajta, hogy legyen erőm tovább menni. Szerencsétlenségemre, rosszul ellenőriztem agyamat, úgy dolgozott, mint egy turbina. De ahhoz még volt erőm, hogy megválogassam a képeit. Egy filmre, egy könyvre tereltem. És a film, a könyv lejátszódott bennem. Azután, javíthatatlanul, eszembe juttatta helyzetemet. Akkor megint más emlékekre vetettem magam..."

Egyszer aztán mégis lemondtál róla, hogy fölkelj. Elcsúsztál, hason feküdtél, elnyúlva a hóban, mint az ökölvívó, akiben egy vad ütés nyomán kialszik minden szenvedély, hallja, amint a másodpercek telnek egy idegen világban, sorjában, a tizedikig, az utolsóig.

„Amit tehettem, megtettem. Nincs semmi remény. Miért folytassam ezt a kínszenvedést?"

Elég, ha lehunyod a szemed: egyszerre béke borul a világra. Eltűnnek belőle a sziklák, eltűnik a hó, a jég. Alig csukod le ezeket a csodatévő szempillákat, és nincs több ütés, bukás, föltépett izom, égető fagy, és nincs többé az élet súlya sem, amelyet vonszolsz, mint egy barom, és amely súlyosabb, mint egy megrakott szekér. Már megízlelted a hideg mérgét, boldogsággal töltött el, mint a morfium. Életed a szíved mögé húzódott. Valami kedves és drága lapult meg lényed középpontjában. Öntudatod lassan elhagyta távoli tested tájait; ezt a testet eddig gyötrelmek árasztották el, de most már a márvány közönyében osztozott.

Kétségeid is elcsöndesültek. Hívásunk nem ért el már, vagy inkább úgy tűnt neked, mint álombeli szó. Boldogan feleltél: álombeli meneteléssel, nagy könnyű léptekkel, fáradság nélkül nyílik meg előtted a síkságok öröme. Milyen vígan siklottál ebben a gyöngéd világban! Fukaron megtagadtad tőlünk, Guillaumet, hogy visszatérj.

A lelkifurdalás tudatod legaljáról támadt föl benned. Az álomba hirtelen éles vonások vegyültek. „Eszembe jutott a feleségem. A biztosítótársaság gondoskodik majd róla, nem fog nélkülözni. Igen, de a biztosítás..."

Ha a biztosított eltűnik, a járadékot csak négy év elteltével kezdik folyósítani. Ez a részlet nagyon fontosnak tűnt előtted, minden más képet elhomályosított. Hason feküdtél egy behavazott meredek lejtőn. Ha jön a nyár, az áradat lesodorja testedet az Andesek valamelyik szakadékába. Tudtad jól, de azt is tudtad hogy előtted ötszáz méternyire egy szikla áll ki a hóból. „Azt gondoltam, ha fölállok, talán elérek odáig. És ha testemet nekitámasztom a kőnek, nyáron meg fogják találni."

S ha már egyszer talpra álltál: két éjszakán és három nappalon keresztül meneteltél.

Pedig nem hitted, hogy messzire jutsz.

„Számtalan jelből láttam, hogy itt a vég. Íme az egyik. Körülbelül kétóránként meg kellett állnom, hogy széjjelebb hasítsam a cipőmet, megdörzsöljem hóval dagadt lábamat, vagy egyszerűen azért, hogy pihentessem a szívemet. Az utolsó napon elvesztettem emlékezőtehetségemet. Már régen elindultam, mikor egyszerre világosság gyulladt bennem: megint elhagytam valamit. Először a kesztyűmet: súlyos dolog volt abban a hidegben! Magam mellé tettem, és elfelejtettem fölvenni, amikor továbbindultam. Azután az órámat. A késemet. Az iránytűmet. Valahányszor megálltam, szegényebb lettem valamivel...

Mi ment meg? - az, hogy teszel egy lépést. Utána még egyet. Mindig az az egy lépés, mindig elölről..."

„Amit én csináltam, arra, esküszöm, egyetlen barom nem lett volna soha képes." Ez a mondat jutott eszembe, nem ismerek ennél nemesebbet, ez méltó helyére állítja, fölemeli az embert, helyreállítja az igazi rangsort. Végre elaludtál: öntudatod kihunyt, de mikor fölébredtél, újraszületett, újra hatalmába kerítette védtelen, elnyűtt, izzó testedet. Mi más a test, mint hasznos eszköz, derék szolga? Te, Guillaumet, ennek a jó szerszámnak a büszkeségére is megtaláltad a szavakat.

„Képzelheted, táplálék nélkül, háromnapi gyaloglás után... a szívem... bizony akadozott... Egy meredek sziklafalon másztam, a semmiség fölött függve, lyukakat vájva a kőbe, hogy megkapaszkodhassam... s akkor: kihagy a szívem. Elakad, újra ver. Rendetlenül dobol. Érzem: ha még egy pillanatig áll, lezuhanok. Nem moccanok többet, hallgatózom. Soha, érted, soha nem éreztem repülőgépen, hogy annyira függök a motoromtól, mint akkor, ebben a pár pillanatban, a szívemtől. Gyerünk, - mondtam neki -, egy kicsit... Próbáld meg, verj még egy kicsit... De jófajta szív ez! Tétovázott, azután mindig újra nekiindult... Ha tudnád, milyen büszke voltam rá!..."

Végre mély álomba merültél a mendozai szobában, és én virrasztottam fölötted. „Ha bátorságát emlegetnék - gondoltam -, Guillaumet vállat vonna." De az is árulás lenne, ha szerénységét dicsérnék. Magasan e fölött a közepes tulajdonság fölött áll. Ha vállat von, bölcsességből teszi. Tudja, ha az ember egyszer benne van az események sodrában, már nem ijed meg tőlük. Csak az ismeretlentől fél az ember. De aki szembeszáll vele, annak már nem ismeretlen. Különösen, ha ezzel az éber komolysággal nézi. Guillaumet bátorsága elsősorban becsületessége kérdése.

Igazi értéke nem ebben van. Nagysága az, hogy felelősnek érzi magát. Felelősnek önmagáért, a postáért és reménykedő bajtársaiért. Örömüket és fájdalmukat tartja kezében. Felelős azért, ami odalent épül, és amiben részt kell vennie. Felelős egy kicsit az emberek sorsáért is, a munkája mértékéig.

Azok közé a nagy lények közé tartozik, akik tág horizontot födnek be lombjukkal. Embernek lenni pontosan annyit jelent, mint felelősnek lenni. Szégyellni az önmagában véve oktalannak

látszó nyomorúságot. Büszkének lenni a bajtársak győzelmeire. Érezni, hogy a kővel, melyet lehelyez, a világot építi tovább.

Az ilyen embereket szívesen tévesztik össze a torreádorokkal, bűvészekkel. Emlegetik halálmegvetésüket. Nevetnem kell a halálmegvetésen! Ha nem a felelősség vállalásából fakad, csak szegénység, fiatalos túlzás jele. Ismertem egy fiatalembert, aki öngyilkos lett. Nem tudom, milyen szerelmi bánat késztette rá, hogy golyót röpítsen a szívébe. Nem tudom, milyen irodalmias csábításnak engedett, amikor fehér kesztyűt öltött, de emlékszem: ez a szomorú parádé nem a nemesség, hanem a nyomorúság benyomását keltette bennem. E mögött a kedves arc, e mögött az emberi koponya mögött nem volt semmi a világon. Hacsak egy mindennapi buta kis liba képe nem.

Szemközt ezzel a hitvány végzettel az igazi férfihalálra gondoltam. A kertészére, aki azt mondta nekem: „Tudja... ásás közben néha belepett a verejték. Reumám hasogatta lábamat, és én szitkozódtam szolgaságom miatt. És ma, látja, szeretnék ásni, ásni! Olyan szép dolog ásni! Az ember olyan szabad, amikor áshat! És ki fogja megnyesni a fáimat?”

Parlagon hagyott egy földet. Parlagon hagyott egy planétát. Szerelem kapcsolta minden földhöz és a föld minden fájához. Nemes volt, pazarló, igazi úr. Mint Guillaumet, ő volt a bátor férfi. Teremtett világáért harcba szállt a halállal.

A REPÜLŐGÉP

Mit számít, hogy Guillaumet, ha munkás napjaid és éjszakáid azzal telnek, hogy nyomásmérőt, a giroszkópot, a motor lihegését figyeled, s neki veted vállad a tizenöt tonna fémnek? - a kérdések, amelyekkel szembenézünk, az örök emberi kérdések, s a nemesség, amelyre egyszeriben fölemelkedsz, a hegylakó nemessége. Mint egy költő, úgy ízleled a hajnal első rezdülését. A nehéz éjszakák örvényében annyiszor sóvárogtál ez után a sápadt fény után, mely úgy fakad föl keleten a fekete földből, mint egy csokornyi virág. Előtted hántotta le lassan olykor jegét ez a csodálatos forrás, és meggyógyított, mikor már azt hitted: meghalsz.

Az okos géppel való foglalkozás nem tett száraz technikussá. Akik megriadnak a technika haladásától - azt hiszem -, összetévesztik az eszközt és a célt. Ha valaki csak anyagi javak reményében harcol, nem szerez semmit, amiért érdemes élni. A gép azonban nem cél. A repülőgép sem cél: eszköz csupán. Éppolyan eszköz, mint az eke.

Ha azt hisszük, hogy a gép lealacsonyítja az embert, azért hisszük, mert talán nincs elég távlatunk az olyan gyors átalakulások megítéléséhez, amilyeneken átmentünk. Mi a gép kétszáz éves története az ember kétezer éves történelméhez képest! Voltaképpen még be sem rendezkedtünk ebben villamosított tájban, ebben az új házban, mely még föl sem épült egészen. Rohanvást változott meg körülöttünk minden: az emberi kapcsolatok, munkalehetőségek, a szokások. Sőt: lélektanunk is alapjában megrázkódott. A távozás, távolét, távolság, visszatérés fogalma, ha a szavak nem is változtak, nem födi többé a régi tartalmat. Hogy a mai világot megragadjuk, a tegnapi világ számára készült nyelvet használjuk. S úgy tűnik: a múlt élete jobban megfelel természetünknek, csak azért, mert jobban megfelel nyelvünknek.

A fejlődés minden egyes mozzanata egy lépéssel távolabbra visz alig megszerzett szokásainktól; valóban olyanok vagyunk, mint az emigránsok, akik még nem alapították meg új hazájukat.

Fiatal barbárok vagyunk, még bámulatba ejtenek új játékszereink. Repülőversenyeink is erre mutatnak. Ez magasabbra száll, amaz gyorsabban repül. Elfelejtjük, miért futtatjuk őket. A verseny egyelőre fontosabb, mint az, amiről tulajdonképpen szó van. Mindig így van ez. A birodalmat alapító gyarmatos életének értelme az, hogy hódít.

A katona megveti a gyarmatot; de a hódítás értelme nem a gyarmat megalapítása volt? Ugyanígy haladásunk elragadtatásában vasutakat, gyárakat építettünk petróleumkutakat fúrattunk az emberekkel; és közben mintha elfeledkeztünk volna róla, hogy mindezt azért csináltuk, hogy az embereket szolgáljuk. Amíg hódítottunk, erkölcsünk katonaerkölcs volt. Itt az ideje, hogy gyarmatosítsunk. Élővé kell tennünk ezt az új házat, amelynek még nincs arca. Az igazság az egyiknek az, hogy épít; a másiknak az, hogy lakik abban, amit építettek.

Kétségtelen: a mi házunk lassan mind emberibbé válik. Minél jobban tökéletesedik a gép, annál inkább elhalványul szerepe mellett. Az ipar minden erőfeszítésének, az ember minden számításának, tervrajzok fölött átvirrasztott éjszakájának mint látható jelnek - úgy látszik - csupán egy eredménye van: az egyszerűség; mintha nemzedékek sorának kísérletei kellenének, amíg egy oszlopív, hajótest, repülőgéptörzs hajlása eléri egy öl, egy váll hajlásának elemi tisztaságát. A mérnökök, rajzolók, kísérleti kiszámítók munkája mintha nem is volna egyéb, mint hogy lecsiszoljanak, eltüntessenek, egyszerűvé tegyenek egy kapcsolást, egyensúlyba hozzanak egy szárnyat, hogy valósággal észrevehetetlenné váljék, hogy ne a gép törzséhez szerelt szárny legyen, hanem egy tökéletesen kibontakozott forma, rejtelmesen egymásba fonódó, természetes együttes - olyan, mint egy költemény. Úgy látszik, nem akkor érkezünk el a tökéletességhez, amikor már nem lesz mit hozzátennünk, hanem akkor, mikor már nem lesz mit elhagynunk. Fejlődése teljén a gép szinte elrejtőzik.

Találékonyságunk tökéletessége így határos találékonyságunk hiányával. S mint ahogy a gépben a tulajdonképpeni szerkezet lassanként elhalványult előttünk, s oly természetes dologgal állunk szemben, akár egy tengercsiszolta kavics: ugyanígy csodálatos, ahogy a gépről lassanként már használata, működése közben is elfeledkezhetünk.

Hajdanában egy egész bonyolult üzemmel volt dolgunk. Ma nem is gondolunk rá, hogy egy motor jár. Megfelel föladatának, annak, hogy járjon, úgy, ahogyan a szív ver, és egyáltalán nem figyelünk arra, hogy ver. Figyelmünket most már nem köti le az eszköz. Az eszközön túl, az eszközön át az ősi természetre találunk rá ismét: a kertész, a hajós, a költő természetére.

A pilóta fölszálláskor a levegővel és a vízzel lép kapcsolatba. Ha a motor már beindult, ha a gép már a tengert hasítja, a kemény csobogásra a géptörzs úgy szól, mint a gong, s az ember zsigerei rezgésén követheti ezt a munkát. Érzi, pillanatról pillanatra, a sebesség fokozódásával, hogyan telik meg súlyos erővel a vízirepülőgép.

Érzi, hogyan születik meg a tizenöt tonna anyagban az az érettség, amely lehetővé teszi szárnyalását. A pilóta fogja a kormányokat, és mint egy adományt, veszi át tenyere üregébe ezt a hatalmat. A kormányok fémszervei, ahogy fokról fokra megkapja ezt az adományt, hatalma hírnökeivé válnak. És ha e hatalom megérett, simább mozdulattal, mit ahogy egy gyümölcsöt leszakítunk, a pilóta elválasztja a repülőgépet a víztől, és meghonosítja a levegőben.

A REPÜLŐGÉP ÉS A FÖLD

1.

A repülőgép gép ugyan, de milyen remek eszköze az elemzésnek! Ez az eszköz fölfedeztette velünk a föld igazi képét. Az utak megcsaltak évszázadokon át. Olyanok voltunk, mint a mondabeli császárnő. Le akart szállni alattvalói közé, hogy megtudja, örülnek-e uralmának. Udvaroncai becsapták: útján gazdag díszleteket emeltek, és fizetett színészeket táncoltattak. Ezen a keskeny útvonalon kívül semmit nem látott országából, nem tudhatta meg, hogy azok, akik szerte a vidéken haldokolnak az éhségtől, átkot szórnak rá.

Így jártunk mi is tekervényes útjainkon. Ezek kikerülik a terméketlen földeket, sziklákat, homoksivatagokat, tudják, mire van szüksége az embernek, és forrástól forrásig haladnak. Majorjából földjére vezetik a szántóvetőt, hajnalban ölükbe fogadják az istállóból, s a legelőkre ontják az álmos gulyát. Összekötnek két szomszédos falut, mert legényeik s lányaik össze szoktak házasodni. S ha akad, amelyik kalandosan nekivág egy sivatagnak, húsz kanyart is vet egymás után, hogy egy oázisnak örülhessen.

Kerülőink megcsaltak, mint kegyes hazugságok, útjainkon harmatos földek, szőlők, mezők mentén barangoltunk: börtönünk képét sokáig így varázsoltuk széppé. Azt hittük, bolygónk szelíd és jóakaratú.

Látásunk azonban megélesedett, a fejlődés kemény lecke volt. A repülőgép megtanított az egyenes útra. Alighogy fölszállunk, búcsút veszünk az utaktól, melyek a kutak, istállók felé visznek, s várostól városig kígyóznak. Szabadok vagyunk, kedves szolgálataink nem köteleznek többé, nincs szükségünk forrásokra sem, távoli célunknak vesszük az irányt. Csupán ekkor, nyílegyenes pályánk magasából fedezzük fel a föld elemi gyűrődéseit, a sziklák, homok, só foltjait, melyekben úgy próbál gyökeret verni, virágot hajtani néhol az élet, mint gyarló moha a romok hasadékán.

Így változunk fizikusokká, biológusokká, míg a civilizációkat figyeljük, melyek a völgyek öbleit díszítik, s mint egy csodában, úgy bomlanak ki olykor, akár egy kert, ott, ahol kedvez a klíma. És így ragadjuk meg az embert a kozmosz hálózatában; úgy figyeljük hajónk ablakából, mint egy kísérlet műszerén át. Íme: történelmünket olvassuk.

2.

A pilóta, aki a Magellán-szoros felé halad, Rio Gallegostól nem messze délre régi lávaömlést repül át. Húsz méter vastag folyam nehezedik a síkságra. Azután egy második folyammal találkozik, majd egy harmadikkal, s ettől fogva a föld minden hajlása, minden kétszáz méter magas domb egy-egy krátert rejt ölében. Nem gőgös Vezúvok: megannyi taracktorok, szinte a síkságba veszve.

Ma már béke van itt. Az ember meglepődve veszi tudomásul ezen a megszelídült tájon, ahol vulkánok százai felelgettek hajdan egymásnak hatalmas, föld alatti orgonahangjukkal, amikor kiokádták tüzüket. Most?... néma, fekete gleccserekkel barázdált táj fölött repül el.

De távolabb a még régebbi vulkánok már aranyos fűből öltöttek ruhát. Néhol fa nő üregükben, mint virág egy régi cserépben. Az alkonyszínű fényben a síkság fényűzőnek tűnik, mint egy park, kurta fű nő rajta, s csak alig vet gyűrűt az óriási torkok körül. Nyúl kapar gödröt magának, madár rebben: az élet birtokába vett egy új planétát, melyen a föld áldásos anyaga végre rárakódott a csillag testére.

Végül, Punta Arenas előtt, feltűnnek az utolsó kráterek. Egyenletes pázsit borul a vulkánok hátára: ma már mindez csupa báj. Minden repedést elföd ez a puha gyolcs. A föld sima, a lejtők enyhék, és az ember elfeledkezik eredetükről. A pázsit eltünteti a dombok éléről a komor jeleket.

És íme, lávaömlések, délsarki gleccserek között, egy maroknyi véletlen földön feltűnik a világ legdélibb városa. A fekete lávafolyamok közvetlen közelében mily jól érezni az ember csodáját! Különös találkozás! Nem tudni, hogyan, nem tudni, miért, ez az átutazó utas meglátogatja az előre elkészített kerteket, pedig oly rövid időre, épp csak egy földtani korszakra lakhatók, egy áldott napra a napok közt.

Szelíd este volt, amikor leszálltam. Punta Arenas! Egy szökőkútnak támaszkodom, a lányokat nézem. Kétlépésnyire tőlem annyi báj! - és most még mélyebben érzem az ember misztériumát. A világban, hol élethez oly közel az élet, hol virág már a szél ölén rálel a virágra, s egy hattyú minden hattyúnak ismerőse - egyedül az ember építi egyre magányát.

Lélek és lélek közt mekkora távolság! Egy fiatal lányt elválaszt tőlem álma, és hogyan kerülhetnénk közelébe? Mit tudsz a fiatal lányról, aki lassú léptekkel tér haza, szeme lesütve, mosolyog magában, s szíve tele képzelgéssel, gyönyörű hazugsággal! Egy szerelmes gondolataiból, szavaiból, hallgatásából egy világot formált magának, s attól kezdve, ami kívül van rajta: barbárság és barbárok. Titkai, szokásai, emlékeinek dallamos visszhangjai jobban elzárják, mint egy idegen planéta. Tegnap született csak, tűzhányókból, pázsitból vagy a tenger sós tajtékjából, s most itt áll előtted, félig már megistenülten.

Punta Arenas! Egy szökőkútnak támaszkodom. Öregasszonyok jönnek megmeríteni korsójukat; és drámájukból nem ismerhetek meg soha többet ennél a szolgáló mozdulatnál. Egy gyerek sír csöndesen a falnak dőlve, emlékezetemben nem marad belőle más: egy szép gyerek, szép és örökre vigasztalhatatlan. Idegen vagyok. Nem tudok semmit. Nem léphetek be birodalmukba.

Milyen sovány díszletek közt folyik az emberi gyűlölet, szeretet, öröm hatalmas játéka!

Még ki sem hűlt láván élnek, fölöttük a jövendő sivatag meg a hó fenyegetése - honnan veszik hát az emberek az öröklétnek ezt az ízét? Műveltségeik: törékeny aranyozás, letörli egy vulkán, egy új tenger, egy homokvihar.

Úgy tűnik, ez a város igazi talajon áll, mely éppoly mélyrehatóan gazdag, akár a Beauce síkja. Elfelejtjük, hogy az élet itt is, mint mindenütt, fényűzés, s hogy az ember lába alatt soha sehol nem elég vastag a föld. Punta Arenastól tíz kilométerre van egy tó, az megtanít erre. Satnya fák, alacsony házak szegélyezik, szerény, mint tócsa egy tanya udvarán, észrevétlenül olvad bele a mocsárba. Annyi nyugodt valóság, nádak, játszó gyermekek között nappal és éjszaka szakadatlan lélegzéssel másfajta törvényeknek engedelmeskedik. A töretlen tükör, mozdulatlan fölszín, vízen korhadó egyetlen ladik alatt a hold hatalma uralkodik. A fekete tömeg mélyén a tenger dagálya dolgozik. A könnyű fű, a virágok alatt különös erjedés folyik ott, és egészen a Magellán-szorosig. A város ölén, ahol otthon érzi magát az ember, s amely biztosan áll az emberek földjén, ebben a száz méter széles pocsolyában a tenger érverése lüktet.

3.

Bolyongó égitest a lakásunk. Hála a repülőgépnek, időről időre megmutatja eredetét: egy tó kapcsolata a holddal titkos rokonságokat tár föl - de láttam más ilyen jeleket is.

A szaharai parton Cap Juby és Cisneros között az ember fennsíkok fölött repül el, olyanok, mint egy-egy csonka kúp, szélességük néhány száz lépés és harminc kilométer között váltako-

zik. Magasságuk meglepően egyforma: mintegy háromszáz méter. S ezen az egyforma szinten kívül egyforma a színük, talajuk anyaga, szikláik alakja. Mint ha egy szentély oszlopai magányosan merednek ki a homokból, s még mutatják a szétromlott oltárlap nyomait - ezek a magányos oszlopok is tanúskodnak egy hatalmas fennsíkról, amely valaha egyesítette őket.

A casablanca-dakari postavonal első éveiben, amikor a gépek még gyarlók voltak, gyakran kellett kényszerleszállást végeznünk ellenséges területen. A homok csalékony: szilárdnak hiszed, és elmerülsz benne. A sófoltok keménynek tűnnek, mint az aszfalt, keményen koppan rajtuk a cipősarok, néha azonban engednek a kerekek súlyának. A só fehér héja megreped, s alatta: bűzös, fekete mocsár. Ezért választottuk, hacsak lehetett, a fennsíkok sima fölszínét, ezek soha nem rejtegettek csapdákat.

Ezt a biztonságot a nagy szemű homok: apró kagylók óriási halmaza okozta. A fennsík színén még külön-külön hevertek, de ahogy leereszkedett az ember egy-egy gerincen, látta, amint egyre sűrűsödnek, összetapadnak. A legrégibb tömbben, a tömeg aljában már tiszta mészkövet alkottak.

Reine és Serre fogsága idején - ez a két bajtársunk a lázadók keze közé került - egy alkalommal leszálltam az egyik ilyen platón, egy mór követet vittem, s mielőtt ott hagytam volna, utat kerestünk, amelyen leereszkedhetik. A fennsík azonban minden oldalon merőleges sziklafalban végződött; ezek a hullámos, drapériaszerű sziklafalak meredeken zuhantak a mélységbe. Lehetetlen volt lejutni.

Mielőtt fölszálltam volna, hogy másutt alkalmasabb terepet találjak, időztem még egy keveset itt. Boldogság - lehet: gyerekes boldogság - fogott el, hogy olyan területen hagyhatom lábam nyomát, amelyet eddig még soha senki, se ember, se állat nem illetett. Egyetlen mór se vállalkozhatott volna ennek az erődnek a megostromlására. Soha európai nem kutatta ki ezt a területet. Végtelenül szűz homokot tapostam. Én voltam az első, aki egyik kezéből a másikba csorgatja, mint drága aranyat, ezt a kagylókból lett port. Az első, aki megtöri a csöndet. Ezen a sarki jégmezőre emlékeztető tetőn, amelyen soha még egyetlen fűszál sem nőtt, mint egy szélhordta mag, én voltam az élet első tanúsága.

Fejem fölött kigyulladt egy csillag - és én tűnődtem. Arra gondoltam: ez a fehér felszín százezer esztendők óta egyedül a csillagoknak állt nyitva. Kifeszített szeplőtlen abrosz a tiszta ég alatt, s hirtelen megdobbant a szívem, mint egy nagy fölfedezés pillanatában, amikor ezen a terítőn, tizenöt vagy húsz lépésre tőlem, megpillantottam egy fekete kavicsot.

Háromszáz méter vastag kagylórétegen álltam. Ez a roppant tömb, mint döntő bizonyíték, mondott ellene annak, hogy itt kő lehessen. A föld alatti mélyben kovakövek nyugszanak talán, a föld lassan emészti őket, de milyen csoda emelhetne föl csak egyet is közülük erre a nagyon is új fölszínre? Szívdobogva vettem föl hát, amit találtam: kemény, fekete, ökölnyi cseppformájú kavics volt, nehéz, mint az érc.

Egy almafa alá terített abroszra csak alma hullhat, egy csillagok alá terített abroszra csak csillagok pora: soha meteor eredete világosabb nem volt.

S amint fölemeltem egyszerűen a fejemet, arra gondoltam, hogy erről az égi almafáról több gyümölcs hullhatott le. Ott találtam meg őket, ahová hajdan lehullottak, s ahol százezer esztendő óta soha semmi nem zavarhatta meg nyugalmukat. Mert más anyaggal nem vegyülnek el. S mindjárt kísérletet is végeztem, hogy bebizonyítsam föltevésemet.

Bebizonyosodott. Körülbelül hektáronként találtam egy követ. Mind ugyanolyan fagyott lávacsepp, ugyanaz a kemény, fekete gyémánt.

Így váltam tanújává, mintegy megragadó pillanatfölvételben, csillagesőmérőm magasából, ennek a lassú tűzzápornak.

4.

A legcsodálatosabb azonban az volt, hogy a bolygó domború hátán, e delejes gyolcsterítő és a csillagok között ott állt egy emberi tudat, s az a tűzeső úgy szemlélhette magát benne, mint egy tükörben. Egy álom egy ásványrétegen: csoda.

És eszembe jut egy álom...

Egy alkalommal vastag homokkal fedett vidéken szenvedtem hajótörést; vártam a hajnalt. Az aranyszínű dombok villódzó lejtőin ragyogott a hold, és homályos lankák nyúltak föl egészen odáig, ahol a fény kezdődött, Árny és hold e puszta ösvényén a munkaszünetek csöndje honolt - és a kelepcék csöndje is. Elaludtam.

Amikor fölébredtem, nem láttam mást, csak az éjszakai ég medencéjét: egy tetőn feküdtem széttárt karral, szemközt ezzel a csillagokat úsztató tóval. Az első pillanatban föl sem fogtam a roppant távolságot, szédültem, nem volt egy gyökér, melyben megkapaszkodhattam volna, nem volt egy háztető, egy faág köztem s a nagy mélység között; már eloldódtam, zuhantam, mint aki alámerül...

De nem hullottam le. Megéreztem: tarkómtól sarkamig a földhöz vagyok kötve. Megnyugodtam, hogy ránehezedhetek súlyommal. A nehézkedés törvénye szuverénnek tűnt, akár a szerelem.

Éreztem, a föld támaszt ad csontjaim alá, fönntart, fölemel, tovavisz az éjszakai térben.

Ráeszméltem: hozzátapadok ehhez a csillaghoz, olyan súllyal, mint amely forduláskor az üléshez tapaszt; nagyszerű volt ez a csodálatos támasz, ez a megbízhatóság, biztonság; testem alatt egyszerre gépem ülésének ívét éreztem.

Oly erősen éreztem, hogy tovavisznek, hogy az sem lepett volna meg, ha meghallom a föld mélyéből a pattanásig feszült anyag panaszát, a zátonyra futó öreg hajók nyögését, az összeütődő vitorlások hosszú, éles sikolyát. De végig csönd volt a földön, a földben. Az érzés azonban ott bujkált lágyan, kitartóan, örökkévalóan a vállaimban. Nyugodtan pihentem ott, mint holt gályarabok ólomnehezékes teste a tenger fenekén.

Helyzetemen tűnődtem: elvesztem a sivatagban, veszélyek fenyegettek, meztelen voltam homok és csillagok között, és távol, végtelen csöndnyire távol életem sarkpontjaitól. Tudtam: napok, hetek, hónapok kellenek, hogy újra megleljem őket, ha nem talál rám repülőgép, vagy ha másnap nem koncolnak föl a mórok. Nem volt többé semmim a világon. Nem voltam egyéb: csillagok és homok közt eltévedt halandó, akinek egyetlen öröme van: az, hogy lélegzik.

Mégis: álom álom után támadt bennem.

Zajtalanul jöttek ezek az álmok, mint a forrásvíz, s az első pillanatban meg sem értettem a gyönyörűséget, ami eláraszt. Nem volt ebben se hang, se kép. Csupán egy érzés volt, egy jelenlét, egy nagyon közeli, félig már föl is ismert barátság sejtelme. Azután megértettem; hunyt szemmel adtam át magam az emlékezés varázslatának.

Valahol van egy park, tele feketefenyővel, hárssal, és egy kedves, öreg ház. Nem érdekelt, közel van-e vagy távol, hogy nem melegítheti föl testemet, nem nyújthat menedéket, hogy most csak álom: elég volt, hogy van, és betölti jelenlétével ezt az éjszakát. Nem voltam többé

hajótörött test egy homokos parton; tájékozódtam, a régi ház gyermeke lettem, megteltem illatai emlékével, szobái hűségével, hangjaival. És nádasai békazajával, mely elszállt idáig utánam. Szükségem volt minderre, hogy újra fölismerjem magam, hogy fölfedezzem: milyen hiányokból, honvágyakból áll ennek a sivatagnak az íze, és hogy értelmet találjak a csöndnek, mely száz és száz csöndből született, és amelyben még a békák se harsognak.

Nem, már nem lebegtem homok és csillagok között. Attól a díszlettől, amely körülvett, már nem kaptam mást, mint egy hideg üzenetet. És fölfedeztem azt is, honnan ered bennem az örökkévalóság íze, amelyről azt hittem, belőle árad.

Magam előtt láttam a ház ünnepélyes, nagy szekrényeit. Hófehérre mosott fehérnemű tornyosodott bennük. Fagyasztott hótömegek tornyosodtak bennük. Az öreg házvezetőnő patkányként futkosott egyiktől a másikhoz, mindig a mosott fehérneműt számolta, szétterítette meg összehajtotta. „Istenem, milyen szerencsétlenség!” - kiáltott, ha észrevett valami foszlást, ami a ház örökkévalóságát fenyegette; szaladt a lámpa alá, égő szemmel javította ezeket az oltárterítőket, foldozta ezeket az árbocvitorlákat, s szolgált valami önmagánál nagyobbat: egy Istent vagy egy hajót.

Tartozom neked ezzel a pár sorral Amikor első útjaimból hazatértem, kisasszony, ott találtalak tűvel a kezedben, térdig beborítva szent fehér ruháiddal, évről évre ráncosabban, amint fáradhatatlanul készíted a sima lepedőket álmainkhoz, az asztalterítőket étkezéseinkhez, ezekhez a fényes, kristályos ünnepekhez. Meglátogattalak fehérneműid között, leültem veled szemben, beszéltem az életemet fenyegető veszedelmekről, hogy meghassalak, megnyissam szemed előtt a világot, elrontsalak. Semmit nem változtam, mondtad. Már gyermekkoromban széttéptem ingeimet, és - Istenem, milyen szerencsétlenség! - fölhorzsoltam a térdemet, aztán hazamentem, hogy rendbe hozzanak, mint ma este is. De nem, kisasszony, nem így van; már nem a kert mélyéből tértem haza, hanem a világ végéről, és magammal hoztam a magányosság metsző illatát, a homokviharok örvénylését, a trópusok izzó holdjait! Igen, mondtad, a fiúk futkároznak, eltörik a csontjukat, és azt hiszik, nagyon erősek. Nem, kisasszony, nem! messzebbre láttam ennél a parknál. Ha tudnád, milyen semmiség: egy ilyen kert lombos homálya!

Mennyire elvész a homok, a gránitok, őserdők, a föld mocsarai mellett! Tudod-e, hogy vannak olyan vidékek, ahol az emberek tüstént lekapják vállukról puskájukat, ha találkoznak egymással? És tudod-e, hogy vannak sivatagok, ahol az ember úgy alszik a dermesztő éjszakában, szabad ég alatt, puszta földön, takaró nélkül?...

- Ah! Szörnyű! - mondtad.

Nem tudtam jobban megingatni hitét, mintha egy apácát akartam volna megingatni hitében. És szántam silány sorsát, mely vakká tette és süketté...

De ezen az éjszakán, a Szaharában, meztelenül homok és csillagok között, igazságot szolgáltattam neki.

Nem tudom, mi történik bennem. Fölöttem annyi mágneses csillag, mégis a földhöz köt ez a súly. S egy másik nehézkedés visszavet önmagamba. Érzem súlyomat; annyi dolog felé húz!

Álmaim valóságosabbak, mint ezek a homokdombok, ez a Hold, mint minden, ami körülvesz.

Egy házban nem az a csodálatos, hogy menedéket, meleget ad, hogy birtokba vehetjük falait. Hanem az, hogy lassan lerakja bennünk kedves emlékei táplálékát. Hogy a szív mélyén megépíti azt a homályos falat, amelyből úgy lépnek elő az álmok, mint sziklából a forrásvíz...

Szaharám! Szaharám! - hogy elvarázsolt egy fonólány!

OÁZIS

Annyit emlegettem a sivatagot, hogy mielőtt újra beszélnék, inkább leírok egy oázist. Az, amelyiknek a képe most fölbukkan bennem, nem a Szahara homoktengerében rejtőzik. De a repülőgép egyik csodája éppen az, hogy egyenesen a titok szívébe merít olykor. Mint a biológus, figyelted az ablak mögül az emberi hangyabolyt, száraz szívvel tekintettél a mezőiken, útjaik közepén ülő városokra; csillag alakban nyílnak szét ezek az utak, s úgy táplálják a városokat a mezők nedveivel, mint az erek. De hirtelen megmozdul egy mutató a manométeren, s a lenti tömött zöld egész univerzummá változik. A pázsit foglya vagy egy alvó kertben.

Azt, hogy milyen messze vagy, nem a távolság méri meg. Egy otthoni kert fala több titkot zárhat magába, mint a kínai fal, s a csönd hívebben védi egy fiatal lányka lelkét, mint a szaharai oázisokat a végtelen homok.

Elmondom egy rövid leszállás történetét, valahol a világ egy zugában. Concordia mellett volt, Argentínában, de lehetett volna bárhol másutt: csoda mindenütt van.

Egy mezőn szálltam le; nem is sejtettem, hogy tündérmesét fogok átélni az ócska Fordon, amely döcögve vitt, a békés családban, amely befogadott, nem volt semmi különös.

- Majd nálunk tölti az éjszakát...

De az út egy kanyarulatában a holdfényben föltűnt egy facsoport, és a fák mögött a ház. Milyen különös ház volt! Zömök, vaskos, mint egy fellegvár. Legendás kastély; mihelyt az előcsarnokba lépsz, oly nyugodt, biztos, barátságos menedéket nyújt, mint egy monostor.

Ekkor megjelent két fiatal lány. Komolyan néztek rám, mint két bíró egy tilos ország kapujában; a fiatalabbik ajkát biggyesztette, s egy zöld fából készült pálcával kopogott a padlón; azután bemutatkoztam, szótlanul nyújtották felém kezüket, kíváncsi fitymálással - és eltűntek.

Mulattak és elbűvöltek. Mindez egyszerű volt, csöndes és rejtelmes, mint egy titok első szava.

- Eh! Eh! Kicsit vadak - mondta az apa.

Beléptünk a házba.

Szerettem Paraguayban a főváros kövei közt fölbukkanó gunyorkás füveket; a láthatatlan, de jelenvaló őserdő követei: megnézik, tartják- e még az emberek a várost, nem jött-e még el az óra, hogy egy kicsit fölforgassák ezeket a köveket. Szerettem a pusztulásnak ezt a formáját: bőség, gazdagság jele. De itt valósággal ámulatba estem.

Mert pusztulásnak indult itt minden elragadóan; olyan volt, mint egy mohával borított vén fa, melynek kérgét már meg-megrepesztette az idő, és olyan, mint egy pad, melyre szerelmesek ülnek vagy tíz nemzedék óta. A faburkolat megkopott, szú rágta az ajtókat, a székek roskadoztak. De ha nem is javítottak ki semmit, buzgalommal takarították. Minden tiszta volt, fényes, csillogó.

A szalon ettől olyan hatást tett, mint egy ráncos öregasszonyarc. Repedések a falon, hasadások a mennyezeten; bámultam mindezt és a padlót: néhol beszakadt, néhol ingadozott, mint egy deszkapalló, de mindenütt tiszta volt, ápolt és fényezett. Különös ház; nem keltette a hanyagság, gondozatlanság érzését: tiszteletet keltett.

Bizonyára minden év hozzátett valamit bájához, képe bonyolultságához, barátságos légköre melegéhez, és annak az utazásnak a veszélyeihez is, amelyet vállalni kellett, hogy a szalonból az ebédlőbe jusson az ember.

- Vigyázat!

Egy lyuk volt. Figyelmeztettek, hogy egy ilyen lyukban könnyen kitörhetem a lábam. Senki nem volt felelős érte: az idő műve volt... Nagyúrinak hatott a mentegetőzésnek ez a megvetése. Nem mondták „Nyugodtan betömethetnénk ezeket a lyukakat, gazdagok vagyunk, csak éppen...” És azt se mondták - ami tulajdonképpen az igazság volt: „A várostól béreljük ezt a házat harminc évre. Az ő dolga, hogy rendbe hozassa. Egyik fél sem enged...” Megvetették a magyarázkodást, és ez a könnyedség elbűvölt. Mindössze ennyit jegyeztek meg:

- Eh! Eh! Egy kicsit tönkrement...

De ezt is olyan fölényes hangon, hogy gyaníthattam: barátaimat egyáltalán nem aggasztja.

El tudják képzelni, hogy megjelenik egy csapat kőműves, ács, asztalos; kirakja szentségtörő szerszámait ebben a múltban, és egy hét alatt rendbe hozza a házat, készít valami teljességgel ismeretlen épületet, ahol a lakók csupán látogatónak éreznék magukat? Egy házat rejtelmek, titkos zugok, süllyesztők, buktatók nélkül - olyasmit, mint egy városházi fogadóterem?

Természetes volt, hogy a lányok eltűntek ebben a rejtelmes házban. Mi lehet itt a padláson, ha már a szalon is tele van egy padlásra való kinccsel! Ha már ott is sejti az ember: elég kihúzni egy fiókot, és elsárgult levélkötegek ömlenek ki belőle, a dédapa nyugtái, és több kulcs, mint ahány zár van a házban, s amelyek nem illenek bele soha semelyik zárba. Csodálatosan haszontalan kulcsok, megzavarják az értelmet, föld alatti folyosókra kell gondolni róluk, elásott kincsesládákra, aranyakra.

- Üljünk asztalhoz, ha tetszik.

Átmentünk az ebédlőbe. Magamba szívtam a tömjénként szobáról szobára áradó ódon könyvtárszagot; nincs ennél nemesebb illat a világon. És különösképpen tetszett, hogy átvittük a lámpákat. Igazi nehéz lámpák voltak, úgy vitték őket egyik szobából a másikba, mint gyermekkorom legelsüllyedtebb idejében; csodálatos árnyakat lengettek a falakon. Fényes csokrokat, fekete pálmalombot emeltek föl velük. Azután, amikor jól a helyükön voltak, megállapodtak a fény mezői, s köröskörül az éj széles árnyai a recsegő faburkolat tövén.

A két lány megjelent, ugyanolyan titokzatosan és csöndesen, ahogyan eltűnt. Komolyan ültek asztalhoz. Bizonyára kutyáikat, madaraikat etették eddig, kitárták ablakukat a világos éjszakába, és megízlelték az esti szélben a növényzet illatát.

Most, amint szalvétáikat kibontották, szemük sarkából engem figyeltek óvatosan, és azt kérdezték magukban: besorolnak-e majd kedves állataik közé, vagy nem. Mert volt egy iguánjuk is, egy mangusztájuk, egy rókájuk egy majmuk és pár kas méhük. Mind egymás hegyén-hátán éltek, csodálatosan megértették egymást: egy új földi paradicsom volt ez. A lányok a teremtés valamennyi állata fölött uralkodtak, kis kezükkel becézték, etették, itatták őket, és történeteket meséltek nekik, melyeket az állatok a mangusztától a méhekig mind meghallgattak.

Tudtam: ez a két szép, élénk lány most összeszedi minden ítélőképességét, szelleme minden finomságát, hogy a szemben ülő férfiról gyors, titkos és végleges ítéletet mondjon. Gyerekkoromban nővéreim számokat adtak a vendégeknek, akik először voltak nálunk. S amikor a beszélgetés elakadt, hirtelen egy hang hallatszott:

- Tizenegy.

Nővéreimen és rajtam kívül senki nem értette meg, mi ez.

Megzavart kissé, hogy ismertem ezt a játékot. És még jobban megzavart, hogy éreztem bíráim jártasságát. Bírák, akik meg tudják különböztetni a jámbor állatokat a kártevő vadaktól, akik lépéséről tudják, jókedvében van-e a róka, és akik ugyanilyen jól ismerik a lélek rezzenéseit is.

Tetszettek ezek a figyelő szemek, ezek a nyílt lelkek, de szerettem volna, ha más játékot választanak. Lapulva, a „tizenegy”-től félve nyújtottam nekik a sót, öntöttem poharukba a bort, de ha tekintetemet fölemeltem, kedves, megvesztegethetetlen bírói komolyságukkal találkoztam.

Hiába hízelegtem volna: nem ismerték a hiúságot. A hiúságot nem, de ismerték a szép büszkeséget, s nélkülem is sokkal több jót tartottak magukról, mint amennyit mondani mertem volna. Arra se gondolhattam, hogy mesterségemből próbálok tekintélyt szerezni, mert nem ugyanolyan bátorság-e egy platánfa legszélső ágára kúszni, csak azért, hogy lássák: jól tollasodik-e a fészekaljnyi kismadár, csak azért, hogy jó reggelt mondjanak barátaiknak?

A két csöndes tündér olyan kitartóan figyelte étkezésemet, oly gyakran találkoztam gyors pillantásukkal, hogy lassan elhallgattam. Csönd lett és a csöndben valami könnyedén szisszent a padlón, neszezett az asztal alatt, azután elnémult. Cinkosan fölnéztem, akkor - bizonyára elégedetten a próbával, de még kijátszva az utolsó kártyát - a kisebbik vad fiatal fogaival a kenyérbe harapott, és csak annyit mondott, szendén, de remélve, hogy ezzel a szendeséggel elképeszti a barbárt:

- A viperák.

És elhallgatott, mintha ez a magyarázat éppen elég volna mindenkinek, aki nem túlságosan ostoba. Nővére villámgyorsan rám pillantott, hogy lássa a hatást; s mindketten tányérjuk fölé hajoltak, bájos, ártatlan arccal.

- Ó!... A viperák...

Kiszaladt a számon ez a pár szó. A lábamon kúsztak át, súrolták a lábikrámat, és viperák voltak...

Szerencsémre elmosolyodtam. És nem kényszeredetten. Megérezték. Mosolyogtam, mert jókedvű voltam, mert percről percre jobban tetszett ez a ház; és mert nagyon szerettem volna többet tudni a viperákról. Az idősebbik segítségemre jött:

- Itt van a fészkük az asztal alatt egy lyukban.

- Este tíz óra körül jönnek haza. Nappal vadásznak.

Lopva figyeltem a lányokat. Finomságukat, a hangtalan nevetést nyugodt arcuk mögött. Csodáltam királyi méltóságukat.

Rájuk gondolok most. Mindez nagyon messze van már. Mi lett ezzel a két tündérrel? Bizonyára férjhez mentek. De vajon akkor meg is változtak? Olyan nehéz lányból asszonnyá lenni. Hogyan élhetnek az új házban? Mi lett mindazzal, ami a gyomokhoz és a kígyókhoz kötötte őket?

Úgy éltek, az egyetemességgel, a mindenséggel kapcsolódva. De jön egy nap, amikor a lányban fölébred az asszony. Tizenkilenc év: mennyi súlya van ennek a szívben! És akkor jelentkezik egy ostoba alak. Az éles szem ekkor csalódik először, megtelik színnel, lobog. Ha az ostoba alak verseket mond, azt hiszik, költő, azt hiszik, megérti a lyukas padlót, azt hiszik, szereti a mangusztákat.

Azt hiszik, örül ennek a bizalomnak: egy kígyónak, ha lábához dörgölőzik az asztal alatt. Neki adják szívüket, ezt a vad kertet - neki, aki csak a nyírott parkokat szereti. És az ostoba alak elviszi a hercegnőt - rabszolgaságba.

A SIVATAGBAN

1.

Az életnek ezek az örömei bezárultak előttünk, amikor mint a szaharai vonal pilótái, erődtől erődig repülve folyton, hetekig, hónapokig, évekig a homok foglyai voltunk. Ennek a sivatagnak nem voltak ilyen oázisai - kertek és lányok, miféle legendák! Igaz: messze, ott, ahol végre befejeződik munkánk, s újra befogad az élet, száz és száz fiatal lány várt ránk: mangusztáik és könyveik között vártak, türelemmel, terhes szívvel... És egyre szebbek lettek...

De én ismerem a magányt. Három sivatagi esztendő jól megtanított a magány ízére. Az ember nem retten meg ott attól, hogy ifjúsága sivár tájon telik el; úgy tűnik, távol tőle lassan, egyre vénül a világ. A fák meghozták gyümölcsüket, a föld gabonái beértek, s az asszonyok is szépek már. Az évszak nőttön-nő, sietni kellene hazatérni... az évszak nő, és az ember nem mehet haza... És a föld javai kiperegnek ujjai között, mint a buckák finom homokja.

Az emberek általában nem érzik az idő folyását; ideiglenes békében élnek. Mi azonban éreztük, mihelyt egyszer leszálltunk a repülőtéren, és ránk nehezedett az örökös passzátszél.

Olyanok voltunk, mint a gyorsvonat utasa: tele van az éjszakába belekattogó tengelyek zajával, s az ablak mögött elsuhanó fényfoltokból sejti meg a tájak, falvaik, elvarázsolt vidékeik életét, amiből az utazó nem tarthat meg semmit magának.

Könnyű lázban, fülünkben még a repülés fütyülő zajával, a repülőtér békés nyugalma ellenére, mi is úgy éreztük: úton vagyunk. Ráeszméltünk, hogy szívünk dobogása ismeretlen jövő felé ragad a szelek áramain keresztül.

A sivatagi életet még súlyosabbá tették a felkelő törzsek. Cap Juby éjszakáiba mint egy toronyóra ütése harsant bele negyedóránként az őrszemek hangja: így figyelmeztették egymást sorjában erős, szabályos kiáltással. Így védekezett a spanyol erőd a lázadók vidékének kellős közepén a rejtelmes, kiismerhetetlen fenyegetések ellen. S mi, a vak hajó utasai, hallgattuk a mind közelebb hangzó, egyre öblösebb kiáltásokat, amint köröket vetnek fölöttünk, mint tengeri madarak.

Mégis szerettük a sivatagot.

A sivatag eleinte: csönd és üresség; nem nyílik meg mindjárt az első napon szerelmesének. Hiszen egy otthoni jámbor kis falu is elleplezi magát! Ha nem mondasz le érte az egész világról, ha nem fogadod el hagyományait, szokásait, versengéseit, soha nem fogod megismerni mint hazát, otthont, amelyet mások szeretnek.

Két lépésre tőled a férfi, aki kolostorába falazta magát, és számodra ismeretlen szabályok szerint él - valóban tibeti magányba vész, olyan messzeségbe, ahová soha, semmiféle repülőgép nem vihet el. Hiába néznéd meg celláját: üres az!

Az ember birodalma bent van, önmagában. A sivatag se homokból, berberekből és fegyveres mórokból áll...

Megszomjazol; és egyszerre fölfedezed, hogy a kút, amelyet ismertél, fölragyog a távolokban.

Egy láthatatlan asszony egy egész házat elvarázsol. És egy kút messzire ér, akár a szerelem.

A homok eleinte sivár, azután eljön egy nap, amikor egy fegyveres felkelő csapat közeledésétől félsz, s akkor észre veszed annak a nagy kabátnak a hajlásait, amelyet a sivatag visel.

A felkelők is átváltoztatják a sivatagot.

Elfogadtuk a játék szabályait, és a játék a maga képére formál minket. A Szahara bennünk mutatkozik meg. Hogy közelébe jussunk, nem elég meglátogatnunk az oázisokat, az kell hozzá, hogy egy forrás - a vallásunk legyen.

2.

Első utazásomon mindjárt megízleltem a sivatagot. Riguelle, Guillaumet meg én elakadtunk a Noutchott-erőd mellett. Ez a kis mauritániai állomáshely abban az időben úgy el volt zárva a világtól, mint egy apró sziget valahol a tenger közepén. Egy öreg őrmester élt ott bezárkózva tizenöt szenegáli katonájával. Úgy fogadott, mint az ég küldötteit.

- Ó, mit jelent ez nekem, beszélni magukkal!... Ó, mit jelent ez nekem...

Sokat jelentett neki: sírt a megindultságtól.

- Hat hónap óta maguk az elsők. Minden hatodik hónapban hoznak élelmet nekünk. Hol a hadnagy úr, hol a kapitány. Legutóbb a kapitány úr volt...

Még kábultak voltunk; kétórányira Dakartól, ahol vár az ebéd, a hajtókar kiugrik, és az ember sorsa megváltozik. Az ember jelenéssé válik egy síró, öreg őrmester előtt.

- Ó! Igyanak! Örülök, hogy megkínálhatom magukat borral! Képzeljék, mikor a kapitány itt járt, nem tudtam megkínálni, a kapitányt!

Elmondtam ezt már egyszer, egy könyvben; de nem regény ez: valóban azt mondta:

- Legutóbb annyi borom se volt, hogy koccinthassunk... Annyira szégyelltem, hogy a leváltásomat kértem.

Koccintani! Jót koccintani valakivel, aki leugrik a tevéről, s arcán csurog a verejték. Hat hónapon át ezért a pillanatért éltek. Egy hónappal előbb már hozzáláttak tisztítani a fegyvereket, kitakarítani pincétől padlásig az állomást. És néhány nap óta - mert érzik az áldott nap közeledését - fáradhatatlanul kémlelik a tetőről a látóhatárt: nem látják-e meg a finom porfelhőt, amely a közelgő mozgószakasz nyomán bodrozódik...

De nincs bor: nem lehet megtartani az ünnepséget. Nem koccintanak. És úgy érzik, gyalázat érte őket.

- Alig várom, hogy visszajöjjön...

- Hol van?

Az őrmester a homokra mutat.

- Nem tudni. Ő mindenütt van, a kapitány...

S az az éjszaka is valóság volt az erőd tetején, szemközt a csillagokkal. Semmi másra nem kellett figyelni, mint a csillagokra. Mind ott voltak, fejünk fölött ragyogtak, mint amikor repülőgépről nézzük őket, de most nem mozdult egyikük sem.

Nagyon szép éjszakákon az ember elhagyja magát a repülőgépen, nincs gondja a vezetéssel, s a gép lassanként bal oldalára dől. Még azt hiszi az ember, vízszintesen repül, amikor a jobb szárny alatt hirtelen egy falut vesz észre. Csakhogy a sivatagban nincsenek falvak. Akkor talán egy halászhajóraj a tengeren? A Szahara végtelenségében halászhajórajok sincsenek.

Tehát? Az ember mosolyog tévedésén. Szelíden a vízszintes síkba fordítja gépét. A falu visszakerül helyére, az ember visszaakasztja az égbolt táblájára a lesiklott csillagzatot. Falu? Igen. Falu - csillagokból. Az erőd tetejéről azonban nem látni mást, mint megfagyott sivatagot, mozdulatlan homokhullámokat, álló csillagképeket; az őrmester róluk beszél.

- Jól ismerek minden irányt... az a csillag egyenesen Tuniszba vezet.

- Tuniszi vagy?

- Nem. Az unokahúgom tuniszi.

Hosszú csönd, az őrmester azonban nem mer eltitkolni semmit.

- Egy napon majd elmegyek Tuniszba.

Bizonyára más úton, mint egyenesen a csillag irányában. Hacsak egy kiszáradt kút mellett utol nem éri a téboly költészete. Akkor egybekeveredik a csillag s a tuniszi unokanővér. S akkor elkezdődik az a kába menetelés, amelyről a be nem avatottak azt hiszik: tele van szenvedéssel.

- Egyszer engedélyt kértem Tuniszba a kapitány úrtól, az unokanővér ügyében. Azt felelte...

- Mit felelt?

- Azt felelte: a világ tele van unokanővérekkel. És mert Dakar közelebb van, oda küldött.

- Szép volt az unokanővéred?

- A tuniszi? Szép. Szőke...

- Nem. A dakari.

Szerettünk volna megölelni, őrmester, kicsit fitymáló, szomorkás válaszodért:

- Néger volt...

És mit jelent neked a Szahara, őrmester? Istenség, aki állandóan feléd menetel. És egy kedves, szőke unokanővér, valahol messze, túl ötezer kilométernyi homoksivatagon.

És mit jelent nekünk a sivatag? Valamit, ami megszületett bennünk. Azt, amit magunkról megtanultunk, azon az éjszakán mi is szerelmesek voltunk egy unokanővérbe és egy kapitányba....

3.

Port-Étienne, a leigázatlan Szahara határán, aligha mondható városnak. Egy erőd áll ott, egy hangár és egy fából épült barakk, személyzetünk számára. Körülötte oly végtelen a sivatag, hogy bár katonai ereje gyenge, Port-Étienne majdnem legyőzhetetlen. Ahhoz, hogy megtámadják, izzó homokpuszták hatalmas övezetén kell átkelni; a fölkelő törzsek kimerülnek, fölemésztik víztartalékukat, mire elérik. Mégis, emberemlékezet óta mindig akad valamerre

északon egy Port-Étienne felé vonuló fölkelő csapat. A kormányzó-kapitány, valahányszor átjön hozzánk egy csésze teára, megmutatja a térképen vonulásuk útját, úgy, ahogyan egy gyönyörű hercegnőről mondanak legendát.

Ez a csapat azonban soha nem érkezik meg, a homok fölissza, mint egy folyót; fantom-csapatnak nevezzük. A kézigránátok és a töltények, amiket a kormányzóság oszt ki este, békésen pihennek ládáikban, ágyunk lábánál. Nyomorúságunk véd, és nincs más ellenségünk, mint a csönd. És Lucas, a repülőtér főnöke, éjjel-nappal járatja a gramofont, mely - oly távol az élettől - egy félig már elveszett nyelven szól hozzám, és tárgytalan mélabút kelt az emberben. Olyan ez, mint a szomjúság.

Ezen az estén az erődben vacsoráztunk, és a kormányzó-kapitány büszkén megmutatta nekünk a kertjét. Franciaországból három láda igazi földet kapott; négyezer kilométert tett meg ez a föld. Három zöld levél hajt benne, és mi úgy becézzük őket ujjunkkal, mint ékszereket. A kapitány azt mondja, ha róluk beszél: „Ez az én kertem." És ha föltámad a mindent kiszárító homokvihar, a kertet leszállítják a pincébe.

Egy kilométernyire lakunk az erődtől; vacsora után holdfényben térünk haza. A holdsütésben rózsaszínű a homok. Ránk nehezedik a kietlen elhagyatottság - de a homok rózsaszínű. És az őrszem kiáltása visszaadja pátoszát a világnak. Az egész Szahara borzong meg árnyunktól, s kiált felénk - mert valahol egy lázadó törzs menetel.

Az őr szavában benne zeng a Szahara minden hangja. Nem üres ház már a sivatag: egy mór karaván delejessé teszi az éjszakát.

Azt hihetnénk, biztonságban vagyunk. És mégis! Betegség, véletlen, fölkelők: mennyi fenyegetés! Rejtelmes vadászok céltáblája az ember. S a szenegáli őrszem, mint egy próféta, eszünkbe idézi őket.

És mi felelünk: „Franciák vagyunk" - s elhaladunk a fekete angyal előtt. Mélyebben lélegzünk. Mennyire megnemesít ez a távoli fenyegetés!... Oly távol van, oly kevéssé veszélyes, oly biztosan végez vele a homok: de a világ megváltozott. A sivatag gazdaggá válik. Gazdaggá és istenivé, mert ha nem is érkezik soha meg, valahol, távol, egy fölkelő csapat menetel.

S most este tizenegy óra van. Lucas a rádióállomásról jön, jelenti, hogy a dakari gép éjfélre megérkezik. Minden rendben van. A postát átrakják majd az én repülőgépemre, éjfél után tíz perccel útra kelek észak felé. Gondosan borotválkozom egy csorba tükör előtt. Időről időre fölállok, nyakamon a törülközővel az ajtóhoz megyek, nézem a meztelen homokot; szép idő van, de a szél elül. Visszamegyek a tükörhöz. Eltűnődöm. A hónapokig tartó szél, ha hirtelen elül, gyakran az egész eget megzavarja. Fölszerelem magam: zseblámpáimat övemre kötöm, veszem a magasságmérőt, irónjaimat. Nérihez megyek; ő lesz ma éjszaka a navigátorom. Ő is borotválkozik. „Megy?" - kérdem. Egyelőre minden megy. Ez a nekikészülődés a legkönnyebb a repülésben. De hirtelen sustorgást hallok, egy szitakötő vágódik a lámpának. Nem tudom, miért: elszorul a szívem.

Újra kimegyek, figyelek: tiszta minden. A repülőtér szélén egy szirt hasít bele az égbe; mintha nappal volna. A nyugodt házak csöndje borul a sivatagra. De lám, egy zöld lepke és két szitakötő verdes lámpán körül. S most ismét elfog a súlyos érzés, talán öröm, talán félelem; tétován, homályosan árad föl lelkem mélyéből. Nagyon távolról valaki szól hozzám. Ösztönöm? Megint kimegyek, a szél teljesen elállt. Hűvös van. De én figyelmeztetést kaptam; sejtem, úgy érzem, valóban sejtem, mi vár rám - igazam van? Se az ég, se a homok nem ad semmi jelet, de két szitakötő beszélt hozzám, és egy zöld színű lepke.

Fölmegyek egy homokdombra, leülök, arccal kelet felé. Ha igazam van, „az” már nem késhet sokáig. Mit kerestek itt ezek a szitakötők, száz és száz kilométernyire az oázisoktól? A tengeren dúló ciklonról partra vetődő roncsok adnak hírt. Ilyenformán mutatják ezek a rovarok a homokvihar vonulását: keleti homokvihar ez, elpusztította a zöld színű pillék pálmaligeteit.

A tajtékja már elért hozzám, s ünnepélyesen, mert bizonyság, mert súlyos fenyegetés, és mert vihart zár magába, föltámad a keleti szél. Gyönge fuvalma alig ér. A legszélső határon állok, ameddig hullámai elhatnak. Húszméternyire mögöttem fátyol se rezdülne. Heve egy pillanatra elborított, megölelt s lehanyatlott. De jól tudom a következő percekben, hogy nyomban elér a lihegő Szahara második sóhaja is. És három percen belül megmozdul hangárunk szélkakasa. És tíz percen belül az eget betölti a homok. Nemsokára útra kelünk ebben a tűzben, a sivatag újra fölcsapó lángjaiban.

De nem ez tesz elfogódottá. Az tölt el barbár örömmel, hogy fél szavából megértettem egy titokzatos nyelvet; megszimatoltam egy nyomot, mint az ősember, melyben halk neszezéssel megnyilatkozik az egész jövendő; szitakötők szárnyának rezdüléséből olvastam ki a közelgő haragot.

4.

Odalent állandóan kapcsolatban voltunk a lázadó mórokkal. A tiltott területek mélyéről bukkantak elő, azokról a területekről, amelyek fölött repülőútjainkon áthaladtunk; elmerészkedtek Juby, Cisneros erődjéig, kenyeret, cukrot, teát vettek, azután újra elmerültek titokzatos világukban. Mi pedig átvonulásaikkor megkíséreltük, hogy megszelídítsünk közülük egyet-egyet.

Ha befolyásos törzsfőkről volt szó, a vonal igazgatóságának engedélyével gépünkre vettük őket olykor, hogy megmutassuk nekik a világot. Meg akartuk törni gőgjüket, mert a foglyokat inkább gőgből, mint gyűlöletből mészárolták le. Ha az erődök környékén találkoztunk velük, még csak nem is szitkozódtak. Elfordultak, és köptek. Gőgjük forrása hatalmuk illúziója volt. Hányszor hallottam olyanoktól, akik talpra állítottak egy háromszáz főnyi harcképes sereget: „Szerencséjük ott, Franciaországban, hogy több mint száznapi járóföldre vannak...”

Mi hát megsétáltattuk őket, és így történt, hogy hárman közülük meglátogatták az ismeretlen Franciaországot. Azok közül voltak, akik egyszer elkísértek Szenegálba, és sírva fakadtak, mert fákat láttak.

Amikor viszontláttam őket sátraik alatt, a mulatókat dicsérték, ahol meztelen nők táncolnak virágok között. Íme: férfiak, akik soha nem láttak se fát, se forrást, se rózsát és csak a Koránból tudják, hogy vannak valahol patakokkal folyó kertek - mert a Korán így nevezi a Paradicsomot. Ezt a paradicsomot és szépséges rabszolganőit a homoksivatagon elszenvedett keserű halállal lehet elnyerni, a hitetlenek egy szívbe fúródó puskagolyójával, harminc esztendei nyomorúság után. Isten azonban becsapja őket: a franciák birtokolják ezeket a kincseket, mégsem követeli tőlük a szomjúság, a halál váltságdíját.

Ezért tűnődnek most az öreg törzsfők. És ezért kockáztatnak meg vallomásokat, míg a Szaharát nézik, mely pusztán nyúlik el sátraik körül, és sovány örömeit kínálja halálukig.

- Tudod... a franciák istene... Nagylelkűbb a franciákhoz, mint a mórok istene a mórokhoz!

Néhány héttel azelőtt elvitték őket Szavojába. Vezetőjük egy vízeséshez kalauzolta őket; olyan volt a vízesés, mint egy csavart oszlop, és egyre mormolt.

- Ízleljétek meg - mondta.

Édesvíz volt! Víz! Hány napig kell vándorolni itt a legközelebbi kútig, és ha elérte az ember, hány órán át kell ásni a homokot, mely betemette, míg fölcsillan a tevék piszkával kevert sár! Víz! Cap Jubyban, Cisnerosban, Port-Étienne-ben a kis mór kölykök nem pénzt koldulnak: üres konzervdobozzal a kezükben vízért könyörögnek.

- Adj egy kis vizet, adj...

- Ha jó vagy...

A víz aranynál többet ér, elég egy csöppje, hogy kicsalja a homokból egy fűcsomó zöld kis szikráját.... Ha eső volt valahol, nagy népvándorlás indul meg a Szaharában. A törzsek megindulnak a fű felé, mely nemsokára kihajt, háromszáz kilométernyire tőlük... S ez a fukar víz, amelyből Port-Étienne-ben tíz esztendeje egyetlen csöpp se hullott le, ott zúgott előttük, mintha egy megrepedt ciszternából áradna ki a világ egész készlete.

- Gyerünk - mondta a vezető.

Ők azonban nem mozdultak.

- Várj. Hagyj még...

Hallgattak, komolyan, némán figyelték az ünnepi csodát. Az élet áradt ki a hegy méhéből, az élet, maga az emberi vér. Ami egy perc alatt elfolyt, egész karavánokat föltámasztott volna, amelyek szomjúságtól részegen örökre eltűntek a sós puszták, a délibábok végtelenségében. Isten nyilatkozott meg itt, nem fordíthattak hátat neki. Isten megnyitotta zsilipjeit, és föltárta hatalmát: a három mór mozdulatlanul nézte.

- Mit néztek? Gyerünk...

- Várni kell még.

- Mit kell várni?

- A végét.

Meg akarták várni azt a percet, amikor Isten belefárad szeszélyébe. Isten fösvény, hamar megbánja.

- De ez a víz így folyik ezer éve!

Ezen az estén nem beszéltek a vízesésről. Vannak csodák, amikről jobb hallgatni. Különben az ember nem ért meg többé semmit, és kételkedni kezd az Istenben.

- A franciák istene, tudod...

Csakhogy én jól ismerem barbár barátaimat. Most itt vannak, megzavart hittel, tanácstalanul; oly készek a meghódolásra! Azon ábrándoznak, hogy a francia fölügyelőség majd bőségesen ellátja őket gabonával, és szaharai csapataink biztonságot nyújtanak nekik. Bizonyos: ha egyszer meghódoltak, sokat nyernek anyagi javakban.

De mind hárman El Mammun, a trarzai emír véréből valók. (Nem tudom, helyesen írom-e le a nevét.)

Ismertem őt, amikor a mi hűbéresünk volt, Úgy tűnt, látható gazdagságában semmi hiánya nincs, szolgálataiért megkapott minden hivatalos tiszteletet, a kormányzók ajándékokkal kedveskedtek neki, a törzsek féltek tőle. De egy éjszakán, anélkül, hogy bármiből előre sejteni lehetett volna, lemészárolta a tiszteket, akiket a sivatagban kísért, birtokába vette a tevéket és fegyvereket, és csatlakozott a lázadó törzsekhez.

Árulásnak nevezik ezeket a váratlan lázadásokat, ezeket a futásokat; a törzsfő ettől fogva száműzött a sivatagban, és kurta dicsősége hamarosan kialszik, akár egy rakéta, az atari mozgóalakulat sorainak falán. S az ember megdöbben ezeken az őrült kockázatokon.

El Mammun története mégis annyi arab története! Öregedett. Amikor az ember öregszik, tűnődni kezd. Így eszmélt rá egy napon, hogy elárulta az iszlám istenét, bemocskolta kezét a keresztények kezével, mikor megpecsételte az alkut, amelyben mindent elveszített.

Mit számított neki a gabona és a béke? Bukott, pásztorrá kopott harcos volt, s most eszébe jutott hajdani otthona, az a Szahara, ahol a homok minden egyes redője rejtelmes fenyegetéssel volt gazdag, ahol az éjszakai táborok szélén őrszemek virrasztottak, s az ellenség mozdulatairól kapott hírek megdobogtatták a szívet az éjszaka tüzei körül. Megérezte a tenger telt ízét, amelyet ha egyszer belekóstolt, soha nem tud elfelejteni az ember.

S most itt bolyong dicstelenül a megbékéltetett, érdektelen vidéken, ma már csak a Szahara sivatag.

A tiszteket, akiket megölt, talán becsülte is.

De Allah szerelme előbbrevaló.

- Jó éjszakát, El Mammun.

- Óvjon Isten!

A tisztek takaróikba burkolóznak, elnyúlnak a homokon, mint egy tutajon, szemközt a csillagokkal. Fölöttük lassan forognak a csillagok, egy egész csillagokkal teli ég méri fölöttük az időt. A hold a sivatag fölé hajlik, az Ő Bölcsessége visszavezeti a semmiségbe. A keresztények nemsokára elalusznak. Még néhány perc, és csak a csillagok fénye világít. Akkor, hogy a meggyalázott törzsek fölött újra fölragyogjon a régi dicsőség, hogy újrakezdődjenek az üldözések, melyektől sugározni kezd a homok: elég hozzá az álmukba fojtott keresztények gyönge kiáltása... Még néhány perc, s a jóvátehetetlenből megszületik egy világ...

És megölik az aluvó, szép tiszteket.

5.

Ma Jubyban meghívott Kemal és testvére, Mujan; sátrukban kortyolom a teát. Mujan hallgatagon, vad tartózkodással néz, a kék fátyol ajkára húzva. Csupán Kemal beszél.

- Sátraim, tevéim, asszonyaim, szolgáim a tiéid.

Mujan, anélkül, hogy tekintete lesiklana rólam, testvéréhez hajol, mond néhány szót, majd visszasüllyed hallgatásába.

- Mit mondott?

- Azt mondja: „Bonnafous a R'Gueibat-k ezer tevéjét ellopta."

Nem ismerem ezt a Bonnafous kapitányt, az atari csapatok tisztjét. De nagy legendáját ismerem a mórok szavából. Haraggal beszélnek róla, de úgy, mint egy istenségről. Jelenléte különös jelentőséget ad a sivatagnak. Ma is, nem tudni hogyan, a délnek haladó törzsek háta mögött bukkant föl, százszámra ragadta el tevéiket és kényszerítette őket, hogy szembeforduljanak vele, hogy megmentsék biztonságban hitt kincseiket. A törzsek megváltoztatták irányukat, és ő megmentette Atart ezzel az arkangyalszerű megjelenéssel; most tábort ütött egy mészköves fennsíkon, s ott állt nyugodtan, mint egy túsz, akit el kell fogni, fényes sugárzás árad belőle, kényszeríti a törzseket, hogy útnak induljanak kardja felé.

Mujan még keményebben néz, ismét beszél.

- Mit mond?

- Azt mondja: „Holnap Bonnafous ellen indulunk. Háromszáz fegyveres."

Sejtettem; abból, hogy a tevéket három nap óta egyre a kutakhoz vezetik, a tárgyalásokból, a lelkesedésből. Mintha egy láthatatlan vitorlást szerelnének föl egy nagy útra. S már érezni a nyílt tenger szelét, mely elviszi. Bonnafous miatt minden dél felé tett lépés csupa dicsőség. S már nem tudom, mennyi egy ilyen útrakelésben a gyűlölet, és mennyi a szerelem.

Nagyszerű dolog, ha valakinek ilyen ellensége van a világon. Ahol fölbukkan, a közelben tanyázó törzsek fölszedik sátrukat, összeterelik tevéiket, és menekülnek, rettegve, hogy szemtől szembe találkoznak vele, de a távoli törzseket olyan szédület fogja el, mint egy szerelemben.

Kitépik magukat a sátrak békességéből, asszonyok öleléséből, a boldog álomból, s egyszerre ráeszmélnek, hogy a világon semmi nem ér többet, mint kéthónapi kimerítő vándorlás, izzó szomjúság, homokviharban való görnyedt várakozás után hajnalban váratlanul lecsapni az atari csapatra, és ha Isten engedi, megölni Bonnafous kapitányt.

- Bonnafous erős - vallja be Kemal.

Most már tudom titkukat. Mint akik kívánnak egy nőt, sétáló, közönyös lépésein tűnődnek, s egész éjjel nyugtalanul forgolódnak, sebzi, égeti őket, közönyös sétája, mellyel álmaikon áthalad: így nyugtalanítják őket Bonnafous távoli lépései. Megkerülve az ellene vonuló csapatokat, ez a mórnak öltözött keresztény kétszáz mór harcosa élén behatolt a leigázatlan területre, ahol emberei közül a legutolsó is, fölszabadulva a franciák kényszerei alól, megtagadhatta volna a szolgálatot, és büntetlenül áldozhatta volna föl istenének a kőlapokon, s hol csupán tekintélye tartja vissza, és gyöngesége is megrémíti őket. S ezen az éjszakán, rekedt álmuk mélyén, közönyösen vonul át, és léptei visszhangot vernek a sivatag szívében.

Mujan tűnődik, mozdulatlanul, a sátor mélyén, mint egy kék gránit domormű. Csak szeme csillog, és ezüst tőre, amely már nem játékszer többé. Mennyire megváltozott, mióta a fölkelőkhöz csatlakozott. Jobban érzi nemességét, mint valaha, megvetésével szinte agyonsújt; mert elindul Bonnafous ellen, mert hajnalban útra kel, viszi a gyűlölet, mely éppen olyan, mint a szerelem.

Még egyszer testvéréhez hajol, halkan beszél, engem néz.

- Mit mond?

- Azt mondja, lelő, ha az erődtől távol találkozik veled.

- Miért?

- Azt mondja: van repülőgéped és rádiód, és Bonnafous is a tiéd. De az igazság nem a tiéd.

Mujan, szoborszerűen redős kék fátylaiba burkolózva, megítél most engem.

- Azt mondja: salátát eszel, mint a kecskék, és disznót, mint a disznók. Asszonyaid szégyentelenül megmutatják arcukat: látta őket. Azt mondja: soha nem imádkozol. Azt mondja: mire jó neked a repülőgép, a rádió és Bonnafous, ha az igazság nem a tiéd?

S én csodálom ezt a mórt, aki nem szabadságát védi, mert a sivatagban mindig szabad az ember, és nem is megfogható kincseket véd, mert a sivatag puszta: titokzatos királyságot véd ő. A hullámos homok csöndjében Bonnafous úgy vezeti csapatát, mint egy öreg kalóz, s mert ő van, ez a táborozás itt Cap Jubyban már nem tunya pásztorok békés pihenése. Bonnafous

vihart kavart, mely megzavarja nyugalmukat: mert ő van, este egymás mellé állítják a sátrakat. Milyen sebző délen a csönd: Bonnafous csöndje ez. És Mujan, az öreg vadász, hallja őt, amint tovaléptet a szélben.

Ha majd Bonnafous visszatér Franciaországba, ellenfelei nem örülnek: megsiratják, mintha távozása kioltaná a sivatag egyik pólusát, elvenne valamit életük értelméből, méltóságából; és azt kérdezik majd:

- Miért megy el a te Bonnafous-d?

- Nem tudom...

Játékukban kölcsönösen életük volt a tét, esztendőkön át. Törvényeikből alkotott törvényt magának. Amikor aludt, feje az ő köveiken nyugodott. Örökös hajtóvadászatain találkozott az ő szélből és csillagokból teremtett bibliai éjszakáikkal. S most, hogy elmegy, egyszerre megmutatja, hogy játéka nem volt életbevágó. Könnyedén otthagyja az asztalt, s a mórok, akiket magukra hagy a játékban, elvesztik hitüket az élet egy értelmében, amely nem járja át többé csontjáig az embert. Mégis hinni akarnak benne.

- A te Bonnafous-d vissza fog térni.

- Nem tudom.

„Visszatér" - gondolják a mórok. Európa játékai már nem elégíthetik ki, sem a laktanyai kártyázások, sem az előléptetés, sem a nők. Visszatér, elvesztett méltósága visszahívja ide, ahol minden lépés - mintha a szerelem felé - megdobogtatja szívét.

Azt hitte: amit itt átélt, kaland csupán, s odaát megtalálja azt, ami lényeges; de utálkozva fog ráeszmélni, hogy itt a sivatagban volt igazán gazdag; a homokon, a csöndben, az éjszakában, a szél és a csillagok hazájában. S ha visszatér egy napon, a hír az első éjszakán elterjed a leigázatlan földeken. A mórok tudni fogják: valahol alszik a Szaharában kétszáz katonájával.

S akkor a csöndben a kutakhoz vezetik majd a tevéket. Összegyűjtik az árpakészletet. Megvizsgálják a puskák závárzatát. Mert föllobban bennük ez a gyűlölet - vagy ez a szerelem.

6.

- Bújtass el egy repülőgépbe, vigyél el Marrakechba.

A móroknak ez a rabszolgája minden este elismételte rövid könyörgését. Azután - mert életéért mindent megtett, amit tehetett - leült, keresztbe rakott lábbal, és teámat főzte. Nyugodt volt egy egész napra, mert rábízta magát az egyetlen orvosra, aki - úgy hitte - meggyógyíthatja; mert föllármázta az egyetlen istent, aki megmenthetné. A forraló fölé hajolva élete egyszerű képein rágódott: a marrakechi fekete földek, rózsaszínű házak emlékén, a szerény gazdagságon, amit elveszített. Nem haragudott rám, amiért nem felelek, amiért egyre kések visszaadni életét: nem hozzá hasonló ember voltam, hanem magasabb erő, olyasmi, mint egy kedvező szél, nap, amely fölragyog egyszer sorsa fölött.

Nekem azonban sokkal szegényesebb illúzióim voltak hatalmamról: egyszerű pilóta voltam, s néhány hónapra főnöke Juby repülőterének, s nem volt egyéb vagyonom, mint egy barakk a spanyol erőd tövében, s a barakkban egy mosdótál, egy kanna a sós víznek, s egy rövid ágy.

- Majd meglátjuk, öreg Bark...

Minden rabszolgának Bark a neve; őt is Barknak hívták. Négy éve volt rabságban, de még nem törődött bele sorsába; nem tudta elfelejteni, hogy azelőtt király volt.

- Mit csináltál Marrakechban, Bark?

Marrakechban, hol még bizonyára élt felesége és három gyereke, nagyszerű hivatása volt.

- Én voltam a nyájak pásztora, és Mohammed volt a nevem!

A kaidok - a gazdagok, uralkodók - maguk elé hívatták odalent.

- Eladni való barmaim vannak, Mohammed. Eredj, keresd meg őket a hegyekben.

Vagy:

- Ezer birkám van lent a síkságon, tereld följebb őket a legelőkre.

És Bark, kezében uralkodói olajággal, vezette vándorlásukat. Egyedül ő volt felelős népéért, a juhokért; a sietőket visszaterelte, hogy a vemhesek megszülhessék bárányukat, a lustákat megmegbiztatta, így vonult velük, s mind bíztak benne, engedelmeskedtek neki. És egyedül ő tudta, milyen ígéretföldek felé haladnak, a csillagokból olvasta ki útját, csönd nehezedett rá, melyet nem oszthatott meg a juhokkal, s ő határozta meg bölcsen az etetés, itatás idejét. S éjszaka, állva virrasztva álmuk fölött, meghatottan ennyi tudattan gyöngeségtől, holdfényben fürödve térdig, Bark, az orvos, próféta és király, népéért imádkozott.

Egy napon arabok fogták közre.

- Jöjj velünk, keress nekünk barmokat délen.

Sokáig kellett mennie, s amikor három nap múltán mélyen bent jártak egy szűk hegyi úton, a lázadó vidékek határán, egyszerűen vállára tették kezüket, elnevezték Barknak, és eladták.

Ismertem más rabszolgákat is. Naponta a sátrak alatt fogyasztottam el teámat. Mezítláb, elnyúlva a vastag gyapjúszőnyegen, mely a nomádok fényűzése, és melyen otthont rendeznek be néhány órára, megízleltem a nap múlását. A sivatagban az ember érzi az idő folyását. Az izzó nap alatt úton van az este, a hűs szél felé, mely megfüröszti a testet, és fölitatja a verejtéket. Az izzó nap alatt barmok és emberek oly biztosan haladnak e hatalmas fürdő, mint a halál felé. A tunyaság így soha nem hiábavaló. És minden egyes nap szépnek tűnik, mint azok az utak, amelyek a tengerhez vezetnek.

Igen, ismertem ezeket a rabszolgákat. Belépnek a sátorba, mikor uruk előveszi kincsesládájából a forralót, az edényt és a poharakat; tele van ez a kincsesláda lehetetlen tárgyakkal, kulcs nélküli lakatokkal, virág nélküli virágvázákkal, pár filléres tükrökkel, ócska fegyverekkel; elszórva a homokon mindez egy hajótörés hordalékára emlékeztet.

A rabszolga ekkor némán megrakja száraz ággal a tűzhelyet, ráfúj a parázsra, vizet tölt az edénybe; izmai játszanak, amint ezt a kislánynak való munkát végzi - ezek az izmok egy cédrust is kicsavarnának. Nyugodt, békés.

Megejti a játék: teát készíteni, gondozni a tevéket, enni. Az izzó nap alatt haladni az éjszaka felé, és a mezítelen csillagok fagyos fénye alatt visszakívánni az izzó napot. Boldogok az északi tájak, a nyár megteremti ott a hó legendáját, s a tél megteremti a napfény legendáját; szomorúak a trópusok, ahol változatlan a forróság; de boldog a Szahara is, ahol nappal s éjszaka egyik reményből a másik reménybe ringatja az embereket.

A fekete rabszolga néha az ajtó elé kuporodik, és megízleli az esti szelet. Lomha fogolytestében nem támad többé emlék. Már fogságba esése órájára is alig emlékszik, elfelejtette az ütéseket, kiáltásokat, az erős férfikarokat, amelyek mostani éjszakájába vetették. Attól az órától fogva különös álomba merült, s mint egy vak, nem látja többé a lassú szenegáli folyókat, a fehér dél-marokkói városokat; mint egy süket, nem hallja többé a régi, meghitt hango-

kat. Nem szerencsétlen - beteg. Egy napon belehullott a nomádok életének körébe, vándorlásuk foglya lett, egész életére rabja a sivatagot át- meg átszelő, kanyargós pályájuknak; mi közössége lehet még a múlttal, az otthonnal, asszonyával és gyermekeivel, akik halottak immár számára, akár az igazi halottak...

Férfiak, akik sokáig éltek egy nagy szerelem igézetében, s azután elpattant a varázs, belefáradnak néha magányos nemességükbe. Alázatosan visszakéredzkednek az életbe, s egy közepes szerelemben keresik a boldogságot. Úgy érzik: jó lemondani, szolgaságba hajolni, belépni a dolgok békességébe. A rabszolga ura parazsán melengeti gőgjét.

- Tessék, fogd - mondja néha az úr a rabnak.

Ez az óra, amikor az úr jóindulatú a rabszolgához, mert enyhül a fáradtság, a hőség, s együtt lépnek be az esti hűsbe. Ezért ad neki egy csésze teát. S a fogoly, hálától elnehezülve, megcsókolná ezért a csésze teáért ura térdét. A rab soha nem hord láncot; nincs rá szükség. Ha bölcsen megtagadja magában a trónját vesztett fekete királyt: boldog rabszolga, semmi más.

Egyszer majd mégis fölszabadítják. Ha nagyon megöregszik, s már nem éri meg táplálékát, ruháit; végtelen szabadságot adnak neki. Három napon át hiába kínálgatja magát sátorról sátorra, egyre fáradtabb lesz, s a harmadik nap alkonyán bölcsen elnyúlik a homokon. Láttam ilyeneket Jubyban, amint meztelenül haldokoltak. A mórok haláltusájuk fölé hajoltak, kegyetlenség nélkül; a kis mór kölykök a komor test közelében játszadoztak, s minden hajnalban odaszaladtak hozzá, játékból, megnézni, még mindig mozog-e; de nem nevettek az öreg szolgán. Ez a természet rendje. Mintha azt mondanák neki: „Jól végezted dolgodat, jogod van az álomhoz, aludj.” S ő, elnyúlva a homokon, haldoklott az éhségtől, ami nem egyéb szédületnél; de ami az egyedüli kín: igazságtalanságot nem érzett. Mind jobban s jobban beleveszett a földbe. A nap kiszárította, és a föld befogadta magába. Harmincévi munka, azután ez a jog az álomhoz és a földhöz.

Az elsőt, akit láttam, nem halottam nyögni; nem is volt ki ellen sóhajtoznia.

Homályos beleegyezést sejtettem benne, az eltévedt hegylakó beletörődését, aki ereje fogytán lefekszik a hóra, beburkolózik álmaiba és a hóba. Nem szenvedése nyugtalanított; nem hittem, hogy szenved.

Ám ha egy ember meghal, egy ismeretlen világ hal vele, s én azon tűnődtem, milyen képek támadhatnak föl benne. Milyen szenegáli ültetvények, milyen dél-marokkói városok merülnek lassanként feledésbe.

Nem tudhattam meg, hogy ebben a fekete hústömegben egyszerűen nyomorúságos gondok alusznak-e ki: a tea, amit el kell készíteni, a barmok, amiket a kúthoz kell hajtani... hogy egy rabszolga lelke lobban-e el, vagy az emlékek áradatában fölébred, s tiszta nagyságában hal meg - az ember? A koponya kemény csontja olyan volt számomra, mint egy ódon kincsesláda. Nem tudtam, milyen tarka selymek, ünnepi képek, milyen régi, s e sivatagban oly hiábavaló nyomok menekültek meg a hajótörésből. Gyapjas és nehéz volt ez a kincsesláda. S nem tudtam, az utolsó napok gigantikus álmában a világ milyen tája bomlott föl ebben az emberben, ebben a tudatban és ebben a húsban, amely lassanként visszaváltozott gyökérré és éjszakává.

- Én voltam a nyájak pásztora, és Mohammed volt a nevem...

Azok közül, akiket ismertem, Bark, a fekete rabszolga volt az első, aki ellenállt. Hogy a mórok elrabolták szabadságát, s egy napon újszülöttnél pucérabbá tették a földön - nem jelentett semmit. Istennek vannak viharai, melyek egyetlen óra alatt elpusztítják így az emberek vetését.

De sokkal mélyebben, mint vagyonában: személyiségében fenyegették a mórok. És Bark nem mondott le, amikor más foglyok oly könnyen megölték volna magukban a nyomorult pásztort, aki egész éven át keményen dolgozott, hogy kenyerét megkeresse.

Bark nem rendezkedett be úgy a szolgaságban, ahogyan a várakozásban kimerült ember berendezkedik a közepes boldogságban. Nem akart szolgamód sütkérezni a szolgák urainak jóságában. Szívében fönntartotta a távollevő Mohammed lakását. Ezt az ürességében oly szomorú lakást, amely azonban soha senki másnak nem lesz otthona. Bark olyan volt, mint a megőszült őr, aki a fasorok füvében s a csönd unalmában belehal hűségébe.

Nem azt mondta: „Mohammed ben Husszajn vagyok", hanem ezt: „Mohammednak hívtak" - mert mindig arra a napra gondolt, amikor majd föltámad ez az elfelejtett Mohammed, s puszta föltámadásával elűzi a szolgaságot. Az éjszakák csöndjében olykor minden emléke meglátogatta, egy gyermekkori dal telt zengésével. „Éjszaka - mesélte mór tolmácsunk -, éjszaka Marrakechról beszélt, és sírt." Mindenkivel megesik ez a magányosságban. Váratlanul fölébredt benne az a másik, kinyújtózott tagjaiban, ölére akarta szorítani asszonyát a sivatagban, ahol soha asszony Barkhoz nem közeledett, hallotta a források zengő vizét, itt, ahol soha forrás nem csörgedezett. Bark lehunyta szemét, úgy érezte, egy fehér házban lakik egy állandó csillag alatt - ott, ahol az emberek sátrakban laknak, s a szelek nyomát kergetik. Eltelve ezekkel a csodálatosan megélemedett, régi kedvességekkel, mintha sugárzó tűzhelyük itt volna valahol a közelben, Bark hozzám jött. Azt akarta mondani: készen van, és minden gyöngédsége betelt, s nem kell más hozzá, hogy gazdagon szétossza, mint az, hogy hazatérjen. S elég lett volna neki, ha egyetlen jelet kap tőlem. Bark mosolygott, megmondta a cselt is, amire eddig nem is gondoltam.

- Holnap megy a posta. Elrejtesz a repülőgépen, Agadir felé...

- Szegény, öreg Bark!

A lázadók vidékén éltünk, hogyan segíthettük volna elő menekülését? Másnap a mórok, Isten tudja, milyen mészárlással bosszulták volna meg a tolvajlást és a sérelmet. Kísérletet tettem rá, hogy kiváltsam, a repülőtér szerelői is támogattak, de a mórok nem mindennap akadnak európaira, aki egy rabszolgát akar kiváltani. Visszaélnek a helyzettel.

- Húszezer frank az ára.

- Bolondját járatod velünk?

- Nézd, milyen erős karjai vannak...

Hónapok teltek el így.

A mórok végre engedtek; írtam Franciaországba barátaimnak, segítettek ők is: úgy láttam, most már megvásárolhatom Barkot.

Szép kis alkudozás volt. Nyolc álló napig tartott. Körben ültünk a homokon, tizenöt mór meg én. Volt egy közös barátom a tulajdonossal, Zin Uld Rhattari; ő titokban segített.

- Add el, úgyis elveszíted - mondta neki tanácsomra. - Beteg. A bajt eleinte nem venni észre, de már megszállta. Egy szép napon majd fölfúvódik itt neked. Add el gyorsan a franciának.

Egy másik banditának, Ragginak jutalékot ígértem, ha segít megkötni az üzletet; s ő csábítgatta a tulajdonost.

- Tevéket, puskákat és golyókat vehetsz a pénzen. Csapatot vezethetsz a franciák ellen. Így három vagy négy új rabszolgát szerezhetsz Atarból. Add el ezt az öreget.

A végén eladták nekem Barkot. Hat napra barakkunkba zártam, mert ha kint csavarog, mielőtt a repülőgép elindul, a mórok újra elfogják és eladják valahová, messzire.

De sikerült kiszabadítanom szolgaságából. Ez is szép szertartás volt. Jött a mohamedán pap, a régi tulajdonos és Ibrahim, a jubyi vezér. Ez a három rabló melegen megölelte, hivatalosan átadta - az erőd falától húsz méternyire szívesen lefejezték volna, csak azért, hogy engem bosszantsanak.

- Mostantól fogva fiunk vagy.

S az én fiam is, a törvény szerint.

És Bark megcsókolta valamennyi apját.

Barakkunkban kellemes fogságban élt az indulás órájáig. Naponta hússzor el kellett neki mondani, milyen lesz ez az egyszerű utazás: Agadirban kiszáll a repülőgépből, s ott a repülőtéren autóbuszjegyet kap Marrakechba. Úgy játszotta a szabad embert, ahogyan egy gyermek játszik feltalálót. Ez az út az életbe, ez az autóbusz, a tömeg, a város, melyet viszontlát...

Nem fog éhen pusztulni, ha kiszáll: a három szerelő ezer frankot adott át részére; így majd nyugodtan kereshet munkát.

Azokra a jótékony öreg hölgyekre gondoltam, akik irgalmasságot gyakorolnak, odavetnek húsz frankot, és hálát követelnek. A három szerelő, amikor ezer frankot adott, nem gyakorolt irgalmasságot, és még kevésbé követelt hálát. Nem is szánalomból cselekedtek, mint azok az öreg hölgyek, akik a boldogságról álmodoznak. Egyszerűen hozzájárultak ahhoz, hogy egy ember visszakapja emberi méltóságát. Nagyon jól tudták, éppúgy, mint én, hogy ha a hazatérés mámora elmúlt, az első hű barát, aki Bark mellészegődik, a nyomor lesz, s nem telik bele három hónap, és valamelyik vasútépítési munkánál fog kínlódni. Boldogtalanabb lesz, mint amilyen nálunk volt, a sivatagban. De joga van hozzá, hogy övéi között az legyen, akinek született.

- Gyerünk, öreg Bark. Menj, és légy ember.

A repülőgép reszketett, indulásra készen. Bark még egyszer, utoljára, Cap Juby végtelen sivársága fölé hajolt. A gép körül kétszáz mór verődött össze, látni akarták, milyen egy rabszolga arca az élet kapujában. Ha valamivel távolabb le kellene szállnia a gépnek, újra elfognák.

Búcsút intettünk ötvenesztendős újszülöttünknek és kicsit zavarban voltunk, hogy így rábízzuk a világra.

- Isten veled, Bark!

- Nem.

- Mi az, hogy nem?

- Nem. Mohammed ben Husszajn vagyok.

Utoljára az arab Abdallah révén kaptunk hírt róla; őt kértük meg, hogy kísérje Agadirba Barkot.

Az autóbusz csak este indult, Barknak egy egész napja volt Agadirban. Sokáig céltalanul bolyongott a városkában; Abdallah látta, hogy nyugtalan, megsajnálta.

- Mi baj van?

- Semmi...

Oly hirtelen jött a szabadság, hogy Bark még nem eszmélt rá igazán feltámadására. Igaz, tompa boldogság töltötte el, de ezen a boldogságon kívül nem volt semmi különbség a tegnapi és a mai Bark között. Mostantól fogva mégis mint egyenrangú osztozik az emberekkel a napsugárban, joga van hozzá, hogy leüljön az arab kávéház lugasában. Leült. Teát rendelt magának és Abdallahnak.

Ez volt az első úri gesztusa; várta, hogy hatalma egyszerre átváltoztatja. A pincér azonban meglepődés nélkül szolgálta föl a teát, mintha mozdulata természetes lett volna. Nem sejtette, hogy amikor kitölti a teát, megdicsőít egy szabad embert.

- Menjünk máshová - mondta Bark.

Az Agadir felett magasodó Kasbah felé mentek.

A kis berber táncosnők hozzájuk csatlakoztak, szelíd bájjal köszöntötték, hogy Bark úgy érezte, újjászületik, anélkül, hogy tudták volna, ezek a táncosnők fogadják majd vissza az életbe. De úgy kínálták udvariasan a teával, ahogyan bárki mást kínáltak volna. Bark el akarta mondani feltámadását. Ők bájosan mosolyogtak. Látták, hogy örül, örültek hát ők is. Hogy elkápráztassa őket, azt mondta: „Mohammed ben Husszajn vagyok." De egyáltalán nem lepte meg őket vele. Minden embernek van neve, és sokan vannak, akik nagyon messziről jönnek.

Újra a városba vitte Abdallaht. Bolyongott a zsidók boltjai között, bámulta a tengert, arra gondolt, hogy szabad, nekivághat akármilyen útnak, kóborolhat, amerre kedve tartja. Szabadsága azonban - úgy érezte - keserű: ráeszméltette, milyen kevés szál köti a világhoz.

Akkor egy gyerek haladt el mellette, és Bark szelíden megsimogatta a gyerek arcát. Az ránevetett. Nem úri fiú volt, aki megszokta, hogy hízelegjenek neki: gyönge kis kölyök volt, akinek ő, Bark, kedvességével örömet szerzett. S aki ránevetett.

Ez a gyerek felébresztette őt, s Bark most már valamivel fontosabbnak érezte magát a világban, egy gyönge kis kölyök miatt, akinek rá kellett mosolyognia. Kezdett ráeszmélni valamire, gyors léptekkel haladt tova.

- Mit keresel? - kérdezte Abdallah.

- Semmit - felelt.

De mikor az utca kanyarulatában egy csoport játszó gyerekre bukkant, megtorpant. Megérkezett. Szótlanul nézte őket. Azután a zsidók boltjaihoz sietett, s ajándékokkal tért vissza. Abdallah rászólt:

- Bolond, vigyázz a pénzedre!

Bark azonban nem hallgatott rá. Komolyan intett minden egyes gyereknek. A vékony kis karok kinyúltak a játékokért, karperecekért, aranyvarratos papucsokért. S a gyerekek, amikor jól megmarkolták kincsüket, vadul elfutottak.

A hír elterjedt, Agadir többi gyerekei is hozzátódultak: Bark aranyos topánkákat adott nekik. S Agadir környékének kölykeit is megbolygatta a hír: fölkerekedtek, és zajongva siettek a fekete istenséghez, szakadozott rabszolgaruhájába csimpaszkodtak, járandóságukat követelték.

Bark tönkrement, minden pénzét elvesztette.

Abdallah azt hitte: megőrült örömében. De én úgy hiszem, Bark esetében nem arról van szó, hogy meg akarta osztani túláradó örömét.

Mert szabad volt, rendelkezett a legelemibb javakkal, azzal, hogy megszerettesse magát, elinduljon északnak vagy délnek, megkeresse munkájával kenyerét.

Mire jó az a pénz?... S ekkor, mint az éhséget, úgy érezte annak szükségét, hogy ember legyen az emberek között, kapcsolata legyen az emberekkel. Az agadiri táncosnők jók voltak az öreg Barkhoz, de könnyen elvált tőlük, úgy, ahogyan jött: nem volt szükségük rá.

Az arab kávémérés pincére, az utcák sok járókelője mind tisztelte benne a szabad embert, megosztotta vele testvérien a napfényt, de senki nem adta jelét annak, hogy szüksége volna rá. Szabad volt, de végtelenül szabad, annyira, hogy már szinte nem is érezte, hogy a földhöz tartozik. Hiányzott neki az emberi kapcsolatoknak az a súlya, istenhozzádok, szemrehányások és örömök, mindaz, amit az ember minden egyes mozdulatával ápol vagy széttép, hiányzott az az ezernyi szál, amely a többi emberhez köti az embert, és súlyt ad neki.

De Barkra már ezernyi remény súlya nehezedett.

Az ő uralma ott kezdődött el az Agadir felett lenyugvó nap dicsfényében, az esti hűsben, ami oly hosszú időn át az egyetlen enyhülés volt, amit várhatott - egyetlen enyhülés, egyetlen pihenő. S mert közeledett az indulás órája, Bark elindult, úgy lábolt a gyermekek tengerében, mint hajdan nyájai között, és így szántotta meg első barázdáját a világban. Holnap hazatér övéi nyomorúságába, több életért lesz felelős, mint amennyit öreg karjai táplálni tudnak: de már megtalálta súlyát idelent. Mint egy arkangyal, aki túl könnyű ahhoz, hogy az emberek életét élje, s ezért inkább ólmot varr bele övébe: Bark botladozott, a földhöz vonta száz és száz gyerek - s mindnek olyan nagyon szüksége volt egy aranyos topánkára.

7.

Ilyen a sivatag. Homokját birodalommá varázsolja a Korán, mely nem más, mint egy játék szabályainak gyűjteménye. A Szahara üresnek tűnik, de mélyén titkos színdarab folyik, s emberi szenvedélyeket korbácsol föl. A sivatag igazi élete nem a törzsek vándorlása a legeltetésre alkalmas területek felé: egy állandóan folyó játék ez az élet. Mekkora a különbség a leigázott és a szabad sivatag között! S nem így van ez minden ember számára? Szemközt ezzel az átlényegült sivataggal, eszembe jutnak gyerekkori játékaim a homályos, aranyos kertben, melyet istenekkel népesítettünk be, a határtalan birodalomban, amivé ez az egy négyzetkilométernyi, egészen soha meg nem ismerhető, föl nem fedezhető terület vált számunkra. Zárt civilizációt teremtettünk, a dolgoknak olyan értelmük, a lépéseknek olyan visszhangjuk volt ott, amit soha senki más meg nem érthet. Mi marad ebből a gyermekkori árnyakkal népes, nagyszerű, forró, fagyos kertből, amikor az ember felnőtt lesz, és más törvények szerint él? Ha most visszatérsz hozzá, reményed vesztve, csüggedten haladsz el a szürke kövekből rakott alacsony fal mentén, s elámulsz, hogy ilyen szűk helyen elfért az ország, amely végtelenséged volt egykor; elámulsz, és tudod: ebbe a végtelenségbe soha többé nem fogsz visszatalálni, mert nem a parkba: a játékba kellene visszatalálnod.

De ma már nincsenek lázadó vidékek. Cap Juby, Cisneros, Puerto Cansado, Saguet-El-Hamra, Dora, Smarra ma már nem rejtelem. A látóhatárok, amelyek felé hajdan futottunk, egymás után kialudtak, mint azok a világító rovarok, amelyek fényüket vesztik, ha egy langyos tenyér fogságába esnek. De aki feléjük igyekezett, nem volt mégsem tévedés áldozata. Nem csaptuk be magunkat, amikor ezeket a fölfedezéseket hajszoltuk. Éppúgy nem, mint az Ezeregyéjszaka szultánja, aki oly finom tüneményt kergetett, hogy gyönyörű foglyai sorra haltak meg hajnalban karjai között, alig illette őket, s lehullott szárnyuk arany hímpora. Minket a sivatag mágiája éltetett; mások talán petróleumkutakat ásnának ott, és meggazdagodnának üzleteik révén. De túl későn jönnének. Mert a tiltott pálmaligetek, a kagylók szűzi pora már átadta

nekünk azt, ami a legértékesebb bennük: egyórányi lelkesedés a kincsük - és ez a kincs a miénk volt.

A sivatag? Egy napon egészen a szívéig hatolhattam. 1935-ben egy indokínai út alkalmával Egyiptomban, Líbia határán a homoksivatag fogságába estem - azt hittem, belepusztulok.

Elmondom, hogyan történt.

A SIVATAG SZÍVÉBEN

1.

Amikor a Földközi-tengert elértem, alacsony felhőbe kerültem. Leszálltam húszméternyire a víz fölé. A szélvédőn pattog a zápor, a tenger füstöl. Feszülten figyelek, hogy lássak valamit, neki ne ütközzek egy hajó árbocának.

André Prévot, mechanikusom, cigarettát gyújt nekem.

- Kávé...

Eltűnik a repülőgép hátsó részében, egy hőpalackkal tér vissza. Iszom. Időről időre megfricskázom a gázkart, hogy megtartsam a kétezer-száz fordulatot. Tekintetem végigsuhan a számlapokon: minden simán engedelmeskedik, minden egyes mutató a helyén áll. Kipillantok a tengerre: gőzölög az esőben, mint egy forró vízzel teli medence. Ha hidroplánon volnék, bosszantana, hogy ilyen „gödrös”. De repülőgéppel megyek. Akár gödrös, akár nem: nem szállhatok le rá. Nem tudom, miért, ez különös biztonságérzést ad. A tenger egy olyan világ része, amely világ már nem az enyém. A kényszerleszállás nem érdekel itt, nem is jelent fenyegetést: nem vagyok „fölszerelve” a tengerre.

Másfél órai repülés után eláll az eső. A felhők még mindig nagyon alacsonyan szállnak, de már áthat rajtuk a fény, mint egy széles mosoly. Csodálatos a szép időnek ez a lassú készülődése. Fejem fölött pihés fehérség bontakozik ki. Oldalt kanyarodom, hogy megkerüljek egy felhőgomolyt; már nem kell keresztülvágnom rajta. És előbukkan az első hasadék.

Előre sejtettem, soha még nem láttam - mert előttem a tengeren hosszú, mezőszínű csíkot vettem észre, csillogó mélyzöld oázist; azokra az árpaföldekre emlékeztetett, amelyek mindig meghatottak, amikor Szenegálból jövet, háromezer kilométernyi homoksivatag után elértem Dél-Marokkót. Most is az az érzésem: lakott tartományba jutottam; könnyed öröm csap át szívemen. Prévot-hoz fordulok:

- Vége; most már jó.

- Igen, most már jó.

Tunisz. Amíg betöltik az üzemanyagot, papírokat írok alá. Abban a pillanatban, amint kilépek az iroda ajtaján, furcsa puffanást hallok, mint amikor a vízre csapódik valami. Süket, visszhang nélküli csattanás. Hirtelen eszembe jut, hogy már halottam ilyet: egy robbanást egy garázsban. Két embert megölt ez a rekedt zaj. A repülőtér mellett húzódó út felé fordulok: por füstöl ott, két autó egymásba rohant, s egyszerre mozdulatlanná dermedt, mint egy tükörben.

Emberek futnak oda, és felénk.

- Telefonáljanak... orvost... a feje...

Elszorul a szívem. Az este derűs fényében váratlanul lecsapott a végzet. Vége egy szép arcnak, egy éles elmének, vagy életnek... A mór kalózok vonultak így a sivatagban, senki nem hallotta ruganyos lépésüket a homokon. A táborban a fosztogatás rövid zsivaja. Aztán minden visszahull az arany csöndbe. Ugyanaz a béke, ugyanaz a csönd... Mellettem valaki koponyatörést emleget. Nem akarok tudni erről a szétzúzott, véres homlokról; hátat fordítok az útnak, repülőgépemhez ballagok. Szívemben azonban fenyegetésforma érzés bujkál. És nemsokára majd találkozom újra ezzel a zajjal. Amikor a gép óránkénti kétszázhetven kilométeres sebességével végigsúrolja a fekete fennsíkot, ugyanezt a rekedt köhögést, a találkára váró végzetnek ugyanezt a kiáltását fogom hallani.

Indulunk; irány Benghazi.

Útban Benghazi felé. Még két óráig tart a nappal. Már rég letettem fekete szemüvegemet, amikor Tripolisz vidékét elérem. A homok aranyszínűvé válik. Milyen elhagyatott ez a planéta! Mint annyiszor már, megint úgy érzem: a folyók, árnyas vidékek, emberi települések a szerencsés véletlen kegyének köszönhetők. Mennyi szikla, mennyi homok!

De mindez idegen nekem; én a repülés birodalmában élek. Érzem: közeledik az este, úgy zár magába majd, mint egy templom. Magába zár, a lényeges rítusok titkai mellé, mély elmélkedésre. A profán világ egyre halványodik, s eltűnik nemsokára. A táj még szőke fényben fürdik, de valami már elpárolog belőle. Magamban azt mondom: nem ismerek semmit a világon, ami ezzel az órával fölérne. Akik tudják, mi a repülés elmondhatatlan szerelme, azok megértenek.

Lassanként lemondok a fényről. Lemondok az aranyos hátú tágas foltokról, amelyek magukra fogadtak volna, ha kényszerleszállást kell végrehajtanom. Lemondok minden támaszpontról, amely vezethetett volna. Lemondok a hegyes égre rajzolódó körvonalairól, amelyek megóvhattak volna attól, hogy sziklának ütődjek. Belépek az éjszakába. Nincs más vezetőm, csak a csillagok...

A világ lassan hal el, apránkint fogy el a fény. Ég és föld fokozatosan egybemosódik. A föld fölemelkedik, s úgy árad szét, mint a gőz. Kigyulladnak az első csillagok, mintha zöld vízben ragyognának.

Még sokáig kell várni rá, hogy keményen szikrázó gyémánttá váljanak. S még sokáig kell várnom, hogy tanúja lehessek a hullócsillagok játékának. Voltak éjszakák, amikor annyi csillagcsóvát láttam, hogy úgy tűnt, nagy szélvihar jár a csillagok között.

Prévot kipróbálja a lámpákat. A lámpákat bevonjuk piros papírral.

- Még egy réteget...

Ráteszi, fölkattant egy kapcsolót. Még mindig nagyon éles a fény. Mint a fényképésznél, elfátyolozná a kinti világ sápadt képét. Megzavarná azt a könnyű párát, amely éjszakánként olykor megtapad a dolgokon. Az éjszaka megjött. De ez még nem az igazi éjszaka. A hold sarlója még világít. Prévot eltűnik a gép mélyén, egy szendviccsel tér vissza. Én egy szőlőfürtöt csipegetek. Nem vagyok éhes. Se éhes nem vagyok, se szomjas. Fáradtságot sem érzek; úgy tűnik, akár tíz esztendeig is elvezetném így a gépet.

A hold kialszik.

Benghazi jelentkezik a fekete éjszakában. Benghazi oly sűrű sötétség mélyén pihen, hogy még a fény halvány udvara se jelzi. Akkor vettem csak észre a várost, amikor fölé értem. Kerestem

a repülőteret; vörös bójái hirtelen kigyulladnak. A fény fekete négyszöget vág ki az éjszakából. Körözök a tér fölött. Fényszóró kévéje szökken az ég felé, mint egy tűzijáték, lehanyatlik, és aranyszínű utat hasít a téren. Még egy kört vetek, hogy jól megfigyeljem az akadályokat. A repülőtér éjszakai fölszerelése nagyszerű. Lefojtom a motort, lemerülök, mint egy fekete vízbe.

Helyi időszámítás szerint huszonhárom óra, amikor földet érek. A fárosz felé gördülök, A világ legudvariasabb tisztjei és katonái jönnek felém, az árnyékból a fényszóró éles világosságába lépnek, egyik pillanatban láthatók, másikban láthatatlanok. Átveszik irataimat, üzemanyagot töltenek. Húsz perc múlva indulhatok.

- Repüljön egy kört fölöttünk, hogy tudjuk, sikerült- e a fölszállás.

Indulunk.

Végiggördülök ezen az aranyozott úton, egy akadálytalan rés felé. Simoun-típusú gépem súlyos terhével is könnyen és hamar a levegőbe emelkedik. A fényszóró követ; zavar, nem tudok fordulni. Végre elhagy, észrevették, hogy elvakít. Fél fordulatot teszek; a fényszóró újra arcomba vág, de azután mindjárt másfelé csap hosszú aranykévéje. Szokatlan figyelmességet érezni ebből az óvatosságból. És most nekikanyarodunk megint a sivatagnak.

Párizs, Tunisz és Benghazi időjelentései harminc-negyven kilométeres hátszelet jeleznek, óránként háromszáz kilométeres sebességre számítok. Irányomat a Kairó és Alexandria közötti körív közepének veszem; így kikerülöm a tilos parti vidéket, és kiszámíthatatlan eltéréseim ellenére is támpontot nyújtanak jobbról vagy balról, egyik vagy másik város, vagy általában a Nílus völgyének fényei. Ha a szél nem változik, három óra húsz percig tart az út. Ha gyengül, három és háromnegyed óráig. Hozzákezdünk az ezerötven kilométeres sivatagi úthoz.

Nincs többé holdfény. Sűrű szurok nyúlik, föl egészen a csillagokig. Egyetlen fényt sem fogok látni, egyetlen támaszpont sem fog segíteni, rádió híján egyetlen emberi jelet sem kapok, míg el nem érem a Nílust. Kísérletet se teszek rá, hogy iránytűmön keresztül egyebet is lássak. Nem is érdekel többé más, mint egy vékony rádiumos vonal lassú mozgása a sötét műszertáblán. Ha Prévot megmozdul, lassan helyesbítem a súlypont-meghatározó ingadozásait. Fölemelkedem kétezer méterre: a jelentések szerint ott találok kedvező szélre. Néha meggyújtok egy lámpát, megnézek egy-egy számlapot - mert nem mind foszforos -, az idő legnagyobb részében azonban bezárkózom a sötétségbe, parányi csillagzataim közé, melyekből ugyanaz az ásványi fény árad, mint a csillagokból, ugyanaz a kifogyhatatlan, titokzatos fény - és amelyek ugyanazt a nyelvet beszélik, mint a csillagok. Mint a csillagászok, én is egy égi mechanika könyvét olvasom. Én is tudósnak és tisztának érzem magam. A külső világban kialudt minden. Prévot is elaludt, pedig sokáig küzdött az álom ellen - s most még jobban érzem magányom ízét. A motor szelíden zúg, s előttem az ég peremén nyugodtan ragyognak a csillagok.

Mégis elgondolkodom: nem segít a holdfény, és nincs rádiónk, nem köt semmi - egy vékonyka szál sem köt a világhoz, míg föl nem csillan előttünk a Nílus fényszalagja. Kívül vagyunk mindenen, csupán a motor tart fönn, s óv, ebben a szurokban. A tündérmesék, a megpróbáltatás völgyén kelünk át. Itt nem akad semmi segítség. A tévedésre itt nincs bocsánat. Rábízattunk Isten oltalmára.

A villamos kapcsolótábla hasadékán fény szűrődik ki. Fölkeltem Prévot-t, hogy tömje el a rést. Prévot mocorog a homályban, mint egy medve, megrázkódik, előrejön. Elmerülten foglalatoskodik zsebkendőkkel és fekete papírdarabokkal. A fénycsík eltűnik. Megtörte nyugodt

világomat. Másfajta csillogás volt, mint a rádium sápadt, távoli villódzása. Egy mulató fénye volt, nem csillag fénye. És különösképpen: elvakított, kioltotta a többi ragyogást.

Három órája repülünk. Jobboldalt hirtelen éles világosság villan föl. Odanézek. A szárny végén hosszú fénybarázda akaszkodik a lámpára, melyet eddig észre se vettem. Megmegszakad, hol kiemelkedik, hol eltűnik: belerepülök egy felhőbe, az veri vissza a lámpa fényét. Jobban szerettem volna, ha célpontjaim közelében tiszta az ég. A világosság udvarában megcsillan a szárny. A fény megállapodik, ragyog, rózsaszínű csokorrá bomlik odalent. Mély légáramlatok löknek meg. Valahol egy felhőgomoly sűrűjén haladok át, és nem tudom, milyen vastag. Kétezerötszáz méter magasra emelkedem, és még mindig nem bukkanok ki belőle. Leereszkedem ezerméterre, a fénycsokor állandóan ott van, mozdulatlan, és egyre élesebb. Jól van. Annyi baj legyen. Igyekszem másra gondolni. Majd meglátjuk, ha kiérünk belőle. Ezt a rossz kocsmafényt azonban nem szeretem.

Magamban számolok: „Itt táncolok egy kicsit, ez természetes; különben egész úton értek léglökések, bár megvolt a kellő magasságom, s az ég tiszta volt. A szél nem gyöngült, óránként több mint háromszáz kilométeres sebességgel kell haladnom.” De ezek után nem tudok semmi biztosat; majd megpróbálok tájékozódni, ha kiértem a felhőből.

És kiérek. A fénycsóva hirtelen elhalványul: eltűnése figyelmeztet rá, hogy kijutottam. Előrenézek, és meglátom - már amennyire egyáltalán látni lehet - az ég egy keskeny csíkját, és egy következő felhőgomoly falát. A fénycsokor újra fölvillan.

Nem fogok kiszabadulni ebből a kelepcéből, legföljebb pár másodpercre. Három és fél órai repülés után nyugtalanítani kezd, mert ha úgy haladok, ahogyan gondolom, közeledem a Nílushoz. Ha szerencsém van, megpillanthatom egy hasadékon át, de nagyon ritkán akad hasadék. Nem merek mélyebbre ereszkedni: ha véletlenül lassabban haladok, mint számítottam, akkor még magas vidék fölött repülök.

Nem aggódom, csak attól félek, hogy időt veszítek. De határt szabok nyugalmamnak: négy és negyed óra múltán még akkor is át kell haladnunk a Nílus völgyén, ha semmi szél nincs, ami csöppet sem valószínű.

Amikor egy-egy felhő rojtos szélébe érek, a fénycsóva egyre halványabb világosságot vet, azután egyszerre kialszik. Nem szeretem ezeket a tolvajnyelves érintkezéseket az éjszaka démonjaival. Előttem zöld csillag merül fel, ragyogva, mint egy fárosz. Csillag vagy fárosz? Ezt a természetfölötti világosságot, ezt a háromkirályok csillagát, ezt a veszélyes fölhívást sem szeretem.

Prévot fölébredt; rávilágít a számlapokra. Visszatuszkolom lámpájával együtt: éppen két felhő között vagyok egy hasadékban, fölhasználom az alkalmat, lenézek. Prévot újra elalszik.

Egyébként semmi látnivaló nincs.

Négy óra öt percnyi repülés. Prévot mellém ült.

- Már el kellett volna érnünk Kairót.

- Én is azt hiszem...

- Csillag az ott, vagy jelzőlámpa?

Lassítottam kissé, bizonyára ez ébresztette föl. Roppant érzékeny a repülés zajának minden változására. Lassan lejjebb ereszkedem, hogy a felhőtömb alá csússzak.

Megnézem a térképet: nem lehet semmi kockázat. Még mindig lefelé ereszkedve, északnak fordulok. Ablakomon át így majd meglátom a városok fényeit. Bizonyára túlhaladtam rajtuk,

így tehát bal felől kell feltűnniük. Most a felhőgomolyok alatt repülök. Ekkor azonban egy másik felhő mellé kerülök, bal oldalamon gomolyog lefelé. Észak-északkeletnek fordulok, nehogy belekerüljek hálójába.

A felhő kétségkívül mind mélyebbre ereszkedik, elfödi előlem az egész látóhatárt. Nem merek többé veszíteni magasságomból. Magasságmérőm négyszázat mutat, de nem ismerem itt a légnyomást. Prévot felém hajol. Fülébe kiáltok: „Egészen a tengerig megyek, ott fogok leszállni, nehogy nekimenjek valaminek..."

Semmi nem bizonyítja különben, hogy nem tévedtem-e máris a tenger felé. A felhő alatt áthatolhatatlan sötétség. Homlokomat az ablakra szorítom, szeretném elolvasni: mi van alattam. Fényeket, jeleket keresek. Hamuban keresgélek, egy tűzhely mélyén az élet parazsát keresem...

- Tengeri világítótorony!

Egyszerre láttuk meg ezt a kilobbanó kelepcét. Káprázat! Hol volt ez a kísérteti fárosz, az éjszakának ez a képzelgése? Mert ugyanabban a pillanatban, amikor Prévot-tal előrehajoltunk, hogy megtaláljuk, háromszáz méterre szárnyaink alatt - hirtelen...

- Ah!

Azt hiszem, semmi mást nem mondtam. És nem éreztem semmi mást, mint rettenetes recsegést, amely alapjaiban megrázta világunkat.

Kétszázhetven kilométeres sebességgel nekiütköztünk a földnek.

A következő századmásodpercben csak a robbanás bíborvörös csillagát vártam, amelyben egybekeverednek széthulló tagjaink. Nem éreztünk semmi izgalmat, se Prévot, sem én. Hatalmas várakozás élt csupán bennem, várakozás erre a fölcsapó csillagra, amelyben azonnal megsemmisülünk. Furcsa földrengés zúzta szét fülkénket, betörte az ablakokat, szétszórta százméternyire a bádoglemezeket, robaja megremegtette zsigereinket. A repülőgép remegett, mint egy kemény fatörzsbe hajított kés. Megbénított minket ez a harag. Egy másodperc... két másodperc... a gép még mindig remegett, s én szörnyeteg-türelmetlenséggel vártam, hogy fölrobbanjon, mint egy gránát. A föld alatti lökések folytatódtak, a robbanás azonban elmaradt. Nem értettem semmit ebből a láthatatlan munkából. Nem értettem sem ezt a remegést, sem ezt a dühöt, sem ezt a végevárhatatlan késlekedést... öt másodperc... hat másodperc... S hirtelen forgást éreztünk, vad lökést: cigarettáim kiröpültek az ablakon, jobb szárnyunk porrá tört - azután semmi: fagyos mozdulatlanság.

Rákiáltottam Prévot-ra:

- Ugorjon ki gyorsan!

- A tűz... - kiáltott ő ugyanakkor.

Kimásztunk a törött ablakon át. Húszméternyire a géptől megállunk.

- Semmi baja? - kérdeztem Prévot-t.

- Semmi bajom - felelt.

De térdét dörzsölgette.

- Tapogassa meg magát, mozogjon... esküdjön meg, hogy nem tört el semmije.

- Semmi - mondta -, csak a pumpa...

Azt hittem, egyszerre összeomlik előttem, fejtől köldökig fölhasítva. De ő egyre ezt ismételte, merev tekintettel:

- A pumpa... a pumpa...

Azt gondoltam: szegény, megőrült, mindjárt táncra kerekedik...

Végre elfordult a repülőgéptől, amely most már biztosan megmenekült a lángbaborulástól, rám nézett, azt mondta:

- Semmi, csak a pumpa ütötte meg kicsit a térdemet.

2.

Megfejthetetlen, hogy még élünk. Zseblámpával a kezemben végigkövetem a nyomot, melyet a repülőgép vágott a földbe. Kétszázötven méternyire attól a helytől, ahol megállt, már találni meggörbült vas alkatrészeket, bádogdarabokat, telehintette velük útjában a homokot. Ha fölkel a nap, majd világosan látni fogjuk, hogy szinte súrlódva, egy puszta fennsík tetejének szelíd lejtőjébe ütköztünk. Az összeütközés pontját egy lyuk jelzi, olyan, mint mikor az eke belevág a földbe. A repülőgép nem borult fel, farkával csapkodva hason tette meg útját, akár egy csúszómászó. Kétszázhetven kilométeres sebességgel siklott így. Életünket bizonyára azoknak a kerek, fekete köveknek köszönhetjük, amelyek szabadon gördülnek a homokon, és golyós fölszínt alkotnak.

Prévot kikapcsolja az akkumulátort, nehogy egy rövidzárlat esetleg mégis lángba borítsa a gépet. Nekitámaszkodom a motornak, gondolkodom. A magasban négy és negyed órán át ötven kilométer sebességű szél hajthatott. De ha közben változott: semmit nem tudok arról, milyen irányt vett. Valahol egy négyszáz négyzetkilométernyi területen vagyok tehát.

Prévot mellém ül.

- Rendkívüli dolog, hogy élünk - mondja.

Nem felelek neki; semmi örömet nem érzek. Egy apróság motoszkál fejemben, és enyhén nyugtalanít.

Megkérem Prévot-t, gyújtsa meg lámpáját, nehogy eltévedjek, s elindulok egyenesen előre, zseblámpámmal a kezemben. A talajt figyelem. Lassan megyek, széles körben kerülök, többször irányt változtatok. Úgy kotrom a homokot, mintha egy elveszett gyűrűt keresnék, ahogy az imént a fényt kerestem. Megyek a sötétségben, a lámpa mozgó fényköre fölé hajolva. Igen... igen... Lassan visszatérek a repülőgéphez. Leülök a fülke közelében, és gondolkodom. Okot kerestem a reményre, és nem találtam. Az élet jelét kerestem, és az élet nem adott semmiféle jelet.

- Prévot, egy árva fűszálat sem láttam.

Prévot hallgat, nem tudom, megértette-e. Majd beszélünk róla, ha fölmegy a függöny: ha fölkel a nap. Nagyon fáradtnak érzem magam. „Körülbelül négyszáz kilométerre, a sivatagban” - gondolom. Hirtelen talpra ugrom.

- A víz!

Benzintartály, olajtartály, mind szétrepedt. Víztartónk is szétrepedt. Mindent fölivott a homok. Egy törött hőpalack aljában fél liter kávét találunk, negyed liter bort egy másik hőpalackban.

Átszűrjük és összekeverjük a két folyadékot. Találunk egy kevés szőlőt is, meg egy narancsot. Számolok: „Ha az ember a hőségben, a sivatagban menetel, öt óra alatt elfogy ez...”

Elhelyezkedünk a fülkében, ott várjuk be a nappalt. Kinyújtózom, aludni fogok. Félálomban felállítom kalandunk mérlegét: semmit nem tudunk róla, hol vagyunk. Nincs egy literre való folyadékunk. Ha körülbelül jobboldalt vagyunk, nyolc nap kell hozzá, hogy megtaláljanak, jobbat nem remélhetünk - és akkor már késő. Ha viszont keresztben tértünk el, hat hónap kell a megtalálásunkhoz. A repülőgépekre nem számíthatunk: háromezer kilométer szélességben fognak keresni!

- Milyen kár! - mondja Prévot.

- Micsoda?

- Olyan jó lett volna, ha egy csapásra befejezzük...

De nem szabad ilyen gyorsan lemondani. Összeszedjük magunkat. Nem szabad föladni a légi úton való csodálatos megmenekülés reményét, bármilyen halovány is. És nem szabad itt vesztegelnünk sem, hátha oázis van valahol a közelben. Egész nap menni fogunk. Este visszatérünk a géphez. És mielőtt útra kelünk, nagy betűkkel a homokra írjuk programunkat.

Összegömbölyödöm, aludni fogok hajnalig. Boldog vagyok, hogy elalszom. A fáradtság benépesíti körülöttem a levegőt. Nem vagyok egyedül a sivatagban, félálmom hangokkal, emlékekkel, elsuttogott vallomásokkal népes. Még nem szomjazom, jól érzem magam, átadom magam az álomnak, mint egy kalandnak. A valóságot legyőzi az álom...

Milyen más lett minden, amikor fölkelt a nap!

3.

Nagyon szeretem a Szaharát. Nem egy éjszakát töltöttem leigázatlan vidéken. Föl-fölébredtem a szőke végtelenségben, ahol hullámokat vet a szél, mint a tengeren. És gépem szárnya alatt aludva, vártam a segítséget. De azt nem lehetett összehasonlítani mostani helyzetünkkel.

Görbe dombok lejtőin menetelünk. A homokot csillogó fekete kavicsok takarója fedi. Olyanok, mint az ércpikkely, és körülöttünk valamennyi dombkúp csillog, mint egy fegyverzet. Ásványi világba zuhantunk; egy vasból való tájba vagyunk bezárva.

Az első csúcson túljutottunk, egy másik hasonló csúcs következik, feketén csillog. Lábunkat húzzuk a földön, hogy visszataláljunk a nyomon. Nappal szemben megyünk. Tökéletesen ésszerűtlen, hogy egyenesen keletnek haladunk; minden arra vall, hogy túl vagyunk a Níluson.

De rövid próbát tettem nyugat felé, és megmagyarázhatatlan rossz érzés vett erőt rajtam. Nyugatot másnapra hagyjuk. És átmenetileg fölhagytam északkal is, pedig az irány a tengerhez vezet. Három nap múlva, amikor félig önkívületben elhatározzuk, hogy végleg elhagyjuk gépünket, és megyünk egyenesen előre, míg össze nem roskadunk, megint csak keletnek indulunk majd, illetőleg pontosabban kelet-északkeletnek. S akkor is: ésszerűtlenül és reménytelenül. És amikor már megmenekültünk, látni fogjuk, hogy bármilyen más irányba mentünk volna, soha meg nem szabadulunk, még észak felé sem, mert végleg kimerültünk volna, mielőtt elérjük a tengert. Akármilyen képtelennek tűnik is, ma már úgy látom, hogy egyéb támpont híján, amely megerősíthette volna elhatározásomat, azért választottam ezt az irányt, mert ez mentette meg az Andeseken Guillaumet barátomat, akit annyit kerestem. Homályosan az élet iránya lett számomra.

Öt órai menetelés után a táj megváltozik. Úgy tűnik: egy völgy mélyén egy homokfolyam hömpölyög; leszállunk a völgy mélyébe. Erőltetett léptekkel megyünk, el kell jutnunk a lehető

legmesszebbre, és ha nem jutunk eredményre, vissza kell érnünk, mielőtt beesteledik. Hirtelen megállok.

- Prévot.

- Tessék.

- A nyomok...

Mennyi ideje, hogy elfelejtettünk barázdát vonni magunk után? Ha nem találunk rá, végünk.

Megfordulunk, de jobbra húzódva. Amikor már elég messze leszünk, merőlegesen eredeti irányunkba kanyarodunk, és kereszteztük utunkat ott, ahol még nyomokat hagytunk.

Amikor majd megtaláljuk ezt a fonalat, visszatérünk. A hőség nő, és megjönnek vele a délibábok. De ezek még csak egyszerű káprázatok. Nagy tavak képződnek, s eltűnnek, amint közeledünk feléjük. Elhatároztuk, hogy elhagyjuk a völgyet, és megmásszuk a legmagasabb kúpot; hogy megvizsgáljuk a látóhatárt. Hat órája megyünk, legalább harminc kilométert megtettünk erőltetett menetben. Elérjük a fekete gúla tetejét, szótlanul leülünk. Lábunk alatt a homokvölgy kő nélküli homoksivatagba torkollik; izzó fehér fénye égeti a szemet. Ameddig ellátni: üres pusztaság. A látóhatáron azonban a fény játékából már csalókább délibábok támadnak. Erődök és minaretek, merőleges vonalú mértani gömbök. Föltűnik egy növényzetet utánzó, nagy fekete folt is, de egy felhő hajlik fölé: egyike az utolsóknak, amelyek szétzilálódtak a napon, és estére újraszületnek. A kép nem más: egy gomolyfelhő árnyéka.

Fölösleges tovább menni, ez a próba nem vezet sehová. Vissza kell térnünk a repülőgéphez, ehhez a vörös és fehér bójához, amelyre talán rátalálnak a bajtársak. Bár egyáltalán nem bízom kutatóútjaikban, mégis úgy látom: ez a menekülés egyetlen lehetősége. Különben is a gépen hagytuk utolsó pár csöpp folyadékunkat, és most már föltétlenül indulnunk kell. Vissza kell térnünk, különben elpusztulunk. Foglyai vagyunk ennek a vasnál erősebb körnek: szomjúságunk parancsának.

De milyen nehéz visszafordulni, amikor talán az élet felé megyünk! A délibábokon túl talán gazdag vidék vár: igazi városok, édesvizű csatornák, rétek. Tudom, igazam van, vissza kell fordulni. De úgy érzem, elveszünk, amikor ezt a rettenetes fordulót megtesszük.

Lefeküdtünk a repülőgép közelében. Hatvan kilométert jártunk be. Folyadékunk elfogyott. Semmit nem találtunk keleten, és egyetlen bajtársunk sem repülte át ezt a területet. Mennyi ideig bírjuk? Annyira szomjazunk máris!...

A szétzúzott szárny roncsaiból nagy máglyát raktunk. Benzint készítettünk elő, és magnéziumos bádogokat, ezek éles, erős fényt adnak. Vártunk, míg az éjszaka elég sötét lesz; akkor meggyújtottuk a tüzet. De hol vannak itt emberek?

A láng fölcsap. Áhítatosan nézzük jelzőtüzünket, amint lobog a sivatagban. Nézzük, amint csöndes, fénylő híradásunk világít az éjszakában. Azt gondolom: ez a fény patetikus hívás is, de szeretet is. Inni kérünk, de kapcsolatot is keresünk. Egyedül az ember gyújthat tüzet, hogy egy másik fény is fölragyogjon az éjszakában: feleljen hát nekünk!

Föltűnik előttem feleségem tekintete. Semmi egyebet nem látok belőle, mint a szemét, kérdő tekintetét. És föltűnik előttem mindazoknak a tekintete, akik - talán - hozzám tartoznak. És ők is kérdeznek. A tekintetek egész csapata leng körül, szemrehányást tesz hallgatásomért. Felelek! Felelni akarok! Felelek minden erőmből, nem vethetek ragyogóbb lángokat az éjszakába!

Amit tehettem, megtettem. Megtettük, amit tehettünk: hatvan kilométert, szinte teljesen ital nélkül. És most már nem is fogunk többé inni. A mi hibánk, hogy nem tudunk elég sokáig várni? Szívesen itt maradnánk, bölcsen, palackjainkat szopogatni. De abban a pillanatban, amikor az ónpohárból kihörpintettem az utolsó kortyot, járni kezdett egy óra. Abban a pillanatban, amikor kiszívtam az utolsó csöppet, elindultam egy lejtőn. Mit tehetek róla, ha az idő magával ragad, mint egy hömpölygő folyam? Prévot sír.

Megveregetem a vállát, vigasztalom.

- Ha az ember fölfordul, hát fölfordul...

- Higgye el - felel -, igazán nem magamat siratom...

Úgy van, ezt az igazságot már fölfedeztem. Mindent el lehet viselni. Holnap, holnapután alaposan megtanulom, hogy végeredményben semmi nem elviselhetetlen. Csak félig hiszek a bűnhődésben, a kínban: erre is rájöttem már. Egyszer azt hittem, megfulladok, be voltam zárva egy kabinba, és nem szenvedtem túlságosan. Néha már úgy volt, hogy szétroncsolom a fejemet, s egyáltalán nem tűnt fontos eseménynek. Éppígy nem fogom itt sem megismerni a gyötrelmes szorongást. Holnap minderről még sokkal különösebb dolgokat fogok tapasztalni, és Isten a megmondhatója: lobogó tüzem ellenére lemondtam róla, hogy szót értsek az emberekkel!...

„Higgye el, igazán nem magamat..." Igen, ez az, amit nem lehet elviselni. Valahányszor föltűnnek előttem ezek a várakozó tekintetek, mintha láng csapna belém. Hirtelen elfog a vágy, fölugrani, rohanni, egyenesen előre! Ott messze valahol segítségért kiáltanak, zátonyra futott egy hajó!...

Furcsa szerepcsere, de mindig gondoltam, hogy így van. Mégis Prévot kellett hozzá, hogy megbizonyosodjam róla. Igen: Prévot sem fogja azt a görcsös tusát érezni a halál előtt, amelyről olyan sokat fecsegnek. De van valami más, amit nem bír elviselni, és amit nem bírok elviselni én sem.

Szívesen elalszom, egy éjszakára vagy évszázadokra. Ha alszom: nincs köztük különbség. Micsoda béke! De a kiáltások, amelyek nemsokára fölharsannak odalent, a kétségbeesésnek ezek a lobogó hangjai... ezeket nem bírom elviselni! Nem nézhetem karba tett kézzel ezt a hajótörést! Minden néma perc megöli egy kissé azokat, akiket szeretek. Düh forrósodik bennem; miért akadályozzák ezek a láncok, hogy idejében megérkezzem, és segítséget vigyek az elmerülőknek? Miért nem sikoltja el kiáltásunkat ez a tűz a világ végéig? Türelem!... Megyünk... megyünk... és megmentünk benneteket!

A magnézium elégett, a tűz fénye rőt lesz. Már nem egyéb egy halom parázsnál; föléje hajlunk, melegszünk. Sugárzó, nagy üzenetünknek vége. Mit indított el a világban? Tudom jól: nem indított el semmit. Könyörgés volt, és nem találhatott meghallgatásra.

Jól van. Aludni fogok.

4.

Virradatkor letöröljük egy darab vászonnal a szárnyakat, egy pohár fenekén egy ujjnyi festékkel, olajjal kevert harmatot gyűjtünk így össze. Undorító, de megisszuk. Jobb híján legalább megnedvesítjük vele ajkunkat. A lakoma után Prévot felém fordul.

- Szerencsére itt a revolver.

Hirtelen támadó indulat fog el, és komisz ellenségességgel fordulok felé. Semmi nem lenne most, ebben a pillanatban olyan gyűlöletes számomra, mint az érzelgősség. Rettentően szükségem van rá, hogy mindent a lehető legegyszerűbben lássak. Megszületni: egyszerű. Felnőni: egyszerű. Szomjan halni is egyszerű.

Szemem sarkából figyelem Prévot-t, kész vagyok, ha kell, akár meg is sérteni, csak hogy hallgasson. Ő azonban nyugodtan szól. Csak higiénia kérdése volt, amiről beszélt. Úgy beszélt erről a dologról, mintha azt mondaná: „Kezet kellene mosnunk." Akkor egyetértünk. Én már tegnap eltűnődtem, amikor megpillantottam a bőrtokot. Gondolataim ésszerűek voltak, nem hősiesek. Csak az a hősies, aminek köze van a közösséghez. Az, hogy nem tudjuk megnyugtatni azokat, akikért felelősek vagyunk. És nem a revolver.

Még mindig nem keresnek, vagy pontosabban: bizonyára másutt keresnek. Lehet, hogy Arábiában. Repülőgépet különben csak másnap hallunk majd, amikor már elhagytuk a miénket. És akkor közönyösen fogadjuk, amint elhúz a messzeségben. Föl sem tehetjük, hogy észrevesz: fekete pont vagyunk a sivatagban, ezer és ezer fekete pont között.

Mindaz, amit ezzel a szenvedéssel kapcsolatban nekem tulajdoníthatnának, tévedés. Semmi szenvedést nem érzek majd. Úgy tűnik: akik meg akarnak menteni, egy másik univerzumban keringenek.

Tizenöt napi kutatásra van szükség, hogy a sivatagban, háromezer kilométeres körzetben megtaláljanak egy elveszett repülőgépet: így hát alighanem Tripolisztól Perzsiáig keresnek. Ma azonban még nem szakítok ezzel a silány lehetőséggel, mert egyéb nincs. És haditervet változtatva elhatározom, hogy egyedül indulok útnak. Prévot máglyát készít, és meggyújtja, ha közelednék valami - de nem fog közeledni semmi.

Elindulok hát, még azt sem tudom, lesz-e erőm visszatérni. Eszembe idézem mindazt, amit a líbiai sivatagról tudok. A Szahara évi csapadékmennyisége negyven milliméter, ezé a sivatagé tizennyolc. Az élet elpárolog itt, mint a gőz. A beduinok, utazók, gyarmati tisztek azt állítják, hogy az ember tizenkilenc óráig bírja ivás nélkül. Húsz óra múltán a szem megtelik fénnyel, és kezdődik a vég: a szomjúság gyorsan pusztít.

Ez az északkeleti szél azonban, ez a szokatlan szél, amely becsapott, s minden számításunk ellenére erre a fennsíkra vetett, bizonyára meghosszabbítja életünket. De mennyi haladékot ad, mielőtt elkövetkezik a fényes részegség?

Elindulok hát, de úgy érzem: könnyű kis csónakkal vágok neki az óceánnak.

Mégis, hála a hajnalnak, a díszletet most nem látom annyira gyászosnak. Kezdetben csibész módra zsebre vágott kézzel megyek. Tegnap este pár titokzatos üreg nyílásában hurkot vetettünk ki, és most fölébred bennem a vadorzó. Először is megnézem a hurkokat: üresek. Nem fogok tehát vért inni. Őszintén szólva nem is reméltem.

Nem vagyok csalódott, épp ellenkezőleg, töprengeni kezdek: miből élnek ezek az állatok a sivatagban? Bizonyára sivatagi rókák, nyúl nagyságú, nagy fülű húsevők. Nem tudok ellenállni kíváncsiságomnak: követem egyikük nyomát. Keskeny homokpatakhoz vezetnek, itt minden lépés tisztán látszik. Megbámulom a csinos nyomokat, a három ujj legyező formát ad nekik. Elképzelem barátomat, amint vígan üget a hajnalban, és fölnyalja a kövekről a harmatot. Itt a nyomok sűrűbbé válnak: rókám itt futott. Itt meg egy társa csatlakozott hozzá, egymás mellett baktattak tovább. Bizarr öröm fog el, hogy részt vehetek így ezen a hajnali sétán. Szeretem az életnek ezeket a jeleit. És egy kicsit elfelejtem, hogy szomjas vagyok.

Végre elérkezem a rókák éléstárához. Százméterenként egy-egy edény formájú, apró, száraz cserje áll ki a homokból, száruk tele kicsiny, aranyszínű csigákkal. A róka minden hajnalban meglátogatja készleteit. S itt föltárul előttem a természet egy csodálatos titka.

A róka nem áll meg minden egyes cserjénél. Akadnak közöttük, amelyeket kikerül, pedig alaposan meg vannak rakva csigával.

Vannak, amelyeket látható figyelemmel körüljár. És vannak, amelyekhez odamegy, de nem fosztja ki őket. Lecsippent róluk két-három csigát, és másik vendéglőt keres.

Játszik, amikor nem csillapítja le egyszerre éhségét, hogy tartósabb örömöt okozzon neki a hajnali séta? Aligha. Játéka pontosan egybevág egy nélkülözhetetlen taktikával. Ha a róka jóllakna az első cserjénél: két vagy három étkezéssel teljesen lekopasztaná. Ilyenformán bokorról bokorra megsemmisítené a tenyészetet. Ő azonban óvakodik tőle, hogy lehetetlenné tegye a szaporodást. Nemcsak hogy egy-két étkezéskor vagy száz barna ágacskáról csipeget, hanem ráadásul soha nem szed le két szomszédos csigát ugyanarról az ágról. Mintha pontosan tudatában volna a kockázatnak. Ha óvatosság nélkül lakmározna, nem lenne több csiga. És ha nem lenne csiga, nem lenne sivatagi róka sem.

A nyomok visszavezetnek az üregekhez. A róka bent rejtőzik, hallgatózik, léptem zaja bizonyára megdöbbenti. „Kicsi róka, - mondom neki -, dögrováson vagyok, de érdekes: mindez nem akadályozhat meg benne, hogy kedvteléseid iránt érdeklődjem.”

Ott állok, tűnődöm, úgy érzem: az ember mindenhez hozzászokik. Az a tudat, hogy harminc év múlva meghal, nem zavarja meg örömében. Harminc év, három nap... távlat kérdése.

De vannak dolgok, amikre jobb nem gondolni...

Most már úton vagyok, s a fáradtság megváltoztat bennem valamit. Ha nincsenek is délibábok, én délibábokat találok ki.

- Hahó!

Fölemelem karomat, kiabálok, de a karját lengető alak nem más: egy szikla. A sivatagban minden mozgolódni kezd. Fel akartam ébreszteni azt az alvó beduint, és fekete fatörzzsé változott. Fatörzs? Meglepődöm: hogyan kerül ide fa? Lehajolok, föl akarom emelni egyik ágát: kőből van. Kiegyenesedem, körülnézek: körülöttem csupa fekete márvány. Egy diluviális erdő csonka tuskói borítják be a földet. Százezer évvel ezelőtt egy teremtéskori orkánban összeomlott, mint egy katedrális. És az évszázadok egészen idáig, elém görgették ezeket az óriási, acélsima, megkövesedett, megüvegesedett, tintaszínű oszloptörzseket. Még meg tudom különböztetni rajtuk az ágak csomóit, az élet görbéit, megszámolhatom évgyűrűiket. Ez az erdő tele volt egykor dallal és madarakkal, azután átok érte, és sóvá változott. Érzem: ellenséges ez a vidék. Az ünnepélyes tetemek még elutasítóbbak, még feketébbek, mint a vasfegyverzetű dombok voltak. Mitévő legyek itt, élő ember a ronthatatlan márványtömbök között? Mit tehetek én, mulandó élet, fölbomlásra ítélt testemmel, mit tehetek itt az örökkévalóságban?

Tegnap óta vagy nyolcvan kilométert tettem meg. Ezt a szédületet bizonyára a szomjúság okozza. Vagy a nap: csillog a rönkökön, melyek olyanok, mint a megfagyott olaj; csillog ezen a végtelen páncélon. Itt már nincs homok, nincsenek rókák.

Olyan a vidék, mint egy óriási kovácsüllő, és én ezen az üllőn menetelek. És fejemben a nap pörölycsapása visszahangzik. Ah! Amott...

- Hahó! Hahó!

- Ne hadonássz, nincs ott semmi. Ez a delírium...

Így beszélek magamhoz, szükségem van rá, hogy időnként észre térítsem magamat. Nehéz elutasítanom azt, amit látok. És össze kell szednem minden önuralmamat, hogy futásnak ne eredjek a felé a tovahaladó karaván felé...

„Ott... látod!...”

- Ostoba, tudod jól, hogy csak te találod ki az egészet...

- Pedig ha ez nem az, akkor nincs is valóság a világon...

Semmi nem valóság, ha nem valóság az a kereszt ott a dombtetőn, húszkilométernyire. Az a kereszt, vagy az a világítótorony...

De a tenger nem arra van. Akkor hát kereszt. Egész éjjel a térképet tanulmányoztam. Hiábavaló munka volt, mert nem tudom, hol vagyok. Mégis mohón hajoltam minden jel fölé, amely azt hirdette: emberek élnek ott. És valahol fölfedeztem egy kis kört, tetején kereszttel. Megnéztem a jelmagyarázatot: „Szerzetesek telepe.” A kereszt mellett fekete pontot láttam. Újra megnéztem a jelmagyarázatot: „Állandó forrás” - olvastam. Szívem hevesen megdobbant, hangosan ismételgettem: „Állandó forrás... állandó forrás... állandó forrás...” Mit ér Ali Baba minden kincse egy állandó forrás mellett! Valamivel távolabb két fehér pontra bukkantam. A jelmagyarázat szerint: „Időszaki forrás”. Ez már nem volt olyan szép. S aztán körös-körül nem volt semmi. Semmi.

- Itt van hát az én kolostorom! A szerzetesek óriási keresztet emeltek a dombtetőn, útmutatóul a hajótörötteknek. Feléje kell mennem. Szaladnom kell a domonkos testvérek felé...

- De Líbiában csak kopt kolostorok vannak.

- ... a derék domonkosok felé. Szép, hűvös, piros kőpadlós konyhájuk van, és az udvaron egy nagyszerű, rozsdás szivattyú. És a rozsdás szivattyú... a rozsdás szivattyú alatt... tudod, a szivattyú alatt a kút... Ah! Gyönyörű ünnep lesz, amikor becsöngetek a kapun, amikor meghúzom a nagy harangot...

- Őrült! Hiszen egy provence-i házat látsz magad előtt, és annak nincs is harangja!

- Akkor meghúzom a nagy harangot! A kapus testvér az ég felé emeli karját. „Isten küldöttje vagy!” - kiáltja, és összehívja mind a szerzeteseket. Mindnyájan odasietnek. Körülvesznek, ujjongva, mint egy szegény gyermeket. A konyha felé vezetnek. És azt mondják: „Egy pillanat, fiam, egy pillanat, szaladunk az állandó forráshoz...”

S én reszketek a boldogságtól.

Nem, nem akarok sírni, amiért a dombtetőn nincs többé ott a kereszt.

Amit nyugat ígér, mind hazugság. Északnak fordulok. Észak legalább tele van a tenger énekével.

Ah, túljutok egy dombon, a látóhatár kitágul.

Előttem a világ legszebb városa.

- Jól tudod, hogy ez is délibáb...

Nagyon jól tudom, hogy délibáb. Engem ugyan be nem csap. De ha nekem úgy tetszik, hogy belesüllyedjek egy délibábba? Ha nekem úgy tetszik, hogy reménykedjek? Ha úgy tetszik, hogy szeressem ezt a tornyokkal csipkézett, napban fürdő várost? Ha kedvem tartja így

menetelni, egyenesen előre, gyors léptekkel, mert már nem érzek fáradtságot, mert boldog vagyok?...

Prévot és a revolver - ugyan, nevetnem kell! Inkább ez a részegség! Részeg vagyok. Haldoklom a szomjúságtól!

Az alkonyat kijózanított. Megtorpantam, rémülten, hogy ilyen messzire kerültem. Alkonyatkor kilobban a délibáb. A látóhatár leveti pompáját, palotáit, főpapi ruházatát. Ez már a sivatag látóhatára.

- Alaposan előrejutottál. Meglep az éjszaka, meg kell várnod a nappalt, nyomod elvész, vakon tévelyegsz...

- Hát akkor annál inkább: egyenesen előre. Mire jó visszafordulni? Nem, nem akarok megfordulni, hiszen, ha kitárod, talán már a tenger felé tárod ki karodat!...

- Hol láttad a tengert? Soha nem fogod elérni. Legalább háromszáz kilométer választ el tőle. És Prévot a gép mellett vár. És talán már ráakadt egy karaván...

Jó, visszamegyek, de előbb kiáltok, embereket hívok.

- Hahó!

Istenem, talán mégis laknak ezen a planétán...

- Hahó! Emberek!

Berekedek. Nincs már hangom. Nevetséges, hogy így kiabálok. Még egyszer:

- Emberek!

Fellengzős, nagyzoló hang...

Visszafordulok.

Kétórai menetelés után meglátom a tüzet, melyet Prévot gyújtott, már-már abban a hitben, hogy elvesztem. Ah... annyira nem érdekel...

Még egyórai út... még ötszáz méter... még száz méter... még ötven.

- Ah!

Ámulva megállok. Az öröm nagy, erőszakos hullámokban csap át szívemen. Prévot a parázs világában áll. Két arab támaszkodik a motornak, velük beszélget. Még nem vett észre. Nagyon elfoglalja öröme. Ha nyugodtan várakoztam volna, mint ő... már megmenekültem volna... Vígan kiáltok:

- Hahó!

A két beduin fölrezzen, felém néz. Prévot otthagyja őket, egyedül jön felém. Kitárom karomat. Prévot könyökömnél fogva tart fönn; elestem volna?

- Végre itt vannak - mondom.

- Kik?

- Az arabok.

- Milyen arabok?

- Az arabok, ott magával...

Prévot furcsán rám néz; úgy érzem, súlyos titkot vall be, vonakodva.

- Nincs itt egy szál arab se...

Most, most már igazán kitör belőlem a zokogás.

5.

Tizenkilenc órát bír ki itt az ember szomjan, és mit ittunk tegnap este óta? Pár csöpp harmatot hajnalban. Az északkeleti szél azonban változatlanul fúj, és egy kicsit meglassítja fölszívódásunkat. A felhőképződésnek is kedvez ez a légáramlás; ha elérnének hozzánk ezek a felhők, ha eshetne egy kis eső! De a sivatagban soha nem esik.

- Prévot, tépjünk szét egy ejtőernyőt. A háromszögű darabokat leterítjük a földre, köveket teszünk rájuk nehezéknek. Ha nem fordul meg a szél, hajnalban majd kicsavarjuk őket, és az egyik benzintartóban összegyűjtjük a harmatot.

Kiterítjük a fehér vásznakat a csillagok alatt.

Prévot előkészíti a tartályt. Nincs más hátra, mint megvárni a reggelt.

A roncsok között Prévot egy csodálatos narancsot talál. Megfelezzük. Egészen föllelkesít, mégis: édeskevés, amikor húsz liter vízre volna szükségünk.

A tűz mellett fekszem, nézem a fényes gyümölcsöt. „Az emberek nem tudják, mi az: egy narancs” - mondom magamban. És: „Halálra vagyunk ítélve, de ez a bizonyosság most sem rontja meg örömömet. Ez a fél narancs, itt a kezemben, életem egyik legnagyobb boldogságát jelenti...” Hanyatt fekszem, gyümölcsömet szopogatom, számolom a hullócsillagokat. Egy percre végtelenül boldog vagyok. S most ezt mondom magamban: „A világot, melynek rendjében élünk, nem lehet megérteni, csak akkor, ha magunk maradunk vele.” Most megértem a halálraítélt utolsó cigarettáját, utolsó pohár rumját. Sose tudtam fölfogni, hogyan fogadhatja el ezt a nyomorúságos ajándékot. Pedig mennyi öröm van benne! Azt hiszik, az az ember bátor, mert mosolyog. Pedig azért mosolyog, mert rumját kortyolja. Akik látják, nem tudják, hogy az ő távlatai már egészen mások, és hogy ez az pohárka rum emberi életté tette ezt az utolsó órát.

Óriási mennyiségű vizet gyűjtöttünk: vagy két litert. Vége a szomjúságnak, megmenekültünk; rajta: igyunk!

Kimerek a tartóból egy ónpohárravalót; ez a víz azonban szép sárgászöld színű, és ahogy az első kortyot lenyelem, érzem: olyan rettenetes íze van, hogy ennél az egy kortynál többet kínzó szomjúságom ellenére sem tudok lenyelni. Akár sarat is innék, de ez a mérgezett bádogíz erősebb, mint a szomjam.

Prévot-ra nézek, forgó szemmel mered a földre, mintha figyelmesen keresne valamit. Hirtelen előrehajlik, és hányni kezd, körben forogva. A következő félpercben rajtam a sor. Olyan erősen öklendezem, hogy térdre roskadok, ujjaimat a homokba fúrom. Nem szólunk, mintegy negyedóráig így rángatózunk, epét hányunk.

Vége. Nem érzek mást, csak valami homályos undort. Utolsó reményünket is elveszítettük. Nem tudom, mi volt a kudarc oka: az ejtőernyőt borító festékréteg-e, vagy az edényben lerakódott karbonklorid? Más tartály és más vászon kellett volna.

Akkor hát: siessünk! Nappal van. Gyerünk! Elhagyjuk ezt az átkozott fennsíkot, nekivágunk, erőltetett menetben, egyenesen előre, míg össze nem rogyunk. Előttem a példa: Guillaumet az

Andesekben; tegnap óta sokat gondolok rá. Nem törődöm az utasítással, hogy a gép mellett kell maradni. Úgysem fognak itt keresni.

S most újra ráeszmélünk, hogy nem mi vagyunk a hajótöröttek, hanem azok, akik várnak minket, akiket fenyeget a csöndünk, akiknek már a szívébe hasít egy szörnyű tévedés. Lehetetlen, hogy ne rohanjunk feléjük. Guillaumet is úgy mesélte nekem, mikor visszatért az Andesekből: a hajótöröttek felé rohant. Általános igazság ez.

- Ha magam volnék a világban, lefeküdnék a homokra - mondja Prévot.

És megyünk egyenesen előre kelet-északkeletnek. Ha túl vagyunk a Níluson: minden lépéssel mélyebbre megyünk az arábiai sivatagba.

Erre a napra már nem tudok visszaemlékezni.

Csak arra emlékszem: nagyon siettünk. Siettünk, mindegy mi, talán az összeomlás felé. Arra is emlékszem, hogy mereven a földet nézve mentem, a káprázatok végleg kimerítettek. Időről időre megnéztük az iránytűt, helyesbítettük az irányt. Néha elnyúltunk a homokon, lihegve pihentünk. Valahol elhagytam gumiköpenyemet; éjszakára hoztam magammal. Nem tudok semmit. Emlékeim csak az esti hűssel kezdenek föléledni. Magam is olyan voltam, mint a homok, és minden elhomályosult bennem.

Napnyugtakor elhatározzuk: tábort ütünk. Jól tudom, hogy tovább kellene mennünk: ha nem jutunk vízhez, ez az éjszaka végez velünk.

De magunkkal hoztuk az ejtőernyő darabjait; ha a méreg nem a festékrétegből származik, másnap reggel ihatunk pár kortyot. És újból kifeszítjük harmatot fogó tőreinket a csillagok alatt.

Az északi égen azonban nem mutatkozik felhő ezen az estén. De a szél íze megváltozott, és megváltozott iránya is. Elért a sivatag forró lehelete. A szörnyeteg ébredezik! Érzem, amint végignyalja arcunkat, kezünket.

De ha tovább megyünk, tíz kilométert se tudok megtenni. Három nap alatt, ital nélkül, több mint száznyolcvanat bejártam...

Itt az ideje, hogy megálljunk.

- Esküszöm, hogy az ott egy tó - mondja Prévot.

Megőrült.

- Ilyenkor alkonyatkor, hogyan lehetne délibáb?

Nem felelek. Rég lemondtam róla, hogy higgyek a szememnek. Lehet, hogy nem délibáb, de ha nem az: őrült képzeletünk kitalálása. És ez a szerencsétlen Prévot még mindig hisz!

- Húsz perc az egész - makacskodik -, megyek, megnézem...

Bosszant ez a csökönyösség.

- Menjen... menjen sétálni... nagyon jót tesz az egészségének. De ha létezik is a maga tava, megnyugtatom, hogy sós a vize. És akár sós, akár nem, mindenképpen az ördögé. És ráadásul nem létezik.

Prévot merev tekintettel eltávozik. Igen, ismerem ezeket az ellenállhatatlan kísértéseket. „Vannak alvajárók - gondolom -, akik a vonat elé vetik magukat.” Tudom: Prévot nem fog

visszatérni. Elragadja a semmi szédülete, és nem tud majd visszafordulni. És valamivel távolabb lebukik a földre. Ő ott pusztul el, én meg itt.

S mindez annyira nem fontos!...

Nem tartom jó előjelnek ezt a közönyt. Ugyanezt a békét éreztem akkor, egyszer régen, amikor félig már megfulladtam. Hason fekszem a kövön - búcsúlevelet írok -, erre jó ez a béke. Nagyon szép a levél. Nagyon méltóságteljes. Bölcs tanácsokat adok benne. Elolvasom: átfut rajtam a hiúság halvány öröme. Azt mondják majd róla: „Íme, egy csodálatos búcsúlevél. Milyen kár, hogy meghalt!...”

Szeretném tudni, hányadán vagyok. Megpróbálok nyálat gyűjteni; hány órája már, hogy nem köptem? Nincs több nyálam. Ha csukva tartom a számat, ragadós anyag tapasztja össze ajkamat. Megszárad, és kemény kérget alkot rajta. Mégis sikerül egyet nyelnem. És a szemem se káprázik még. Ha elkezdődik ez a sugárzó tünemény: még két órám van hátra.

Megjön az éjszaka. Tegnap óta nőtt a hold. Prévot nem jön. Hanyatt fekszem, tűnődöm. Fölbukkan bennem egy régi élményem. Hogy is volt?

Igen, hajón voltam, Dél-Amerika felé utaztam, így feküdtem, hanyatt a legfelső fedélzeten. Az árboc csúcsa lassan imbolygott a csillagok között. Itt nincs árboc, de most is hajón utazom, egy cél, rendeltetés felé, amely már nem függ az én erőmtől. Rabszolga-kereskedők megkötözve egy hajóra vetettek...

Prévot-ra gondolok, aki nem fog visszatérni többé. Egyetlenegyszer sem hallottam panaszkodni. Jól van így. Elviselhetetlen lett volna, ha siránkozást kell hallgatnom. Prévot igazi férfi.

Ah! Itt van, ötszáz méterre tőlem, lámpáját lengeti. Elvesztette a nyomát. Nincsen lámpám, nem tudok, felelni neki, fölállok, kiabálok, de ő nem hallja...

Kétszáz méterrel odébb fölvillan egy másik, egy harmadik lámpa. Nagy ég! Mentőcsapat, engem keresnek!...

Kiabálok.

- Hahó!

De nem hallanak meg.

A három lámpa hívogatón leng tovább.

Nem, ma este igazán nem vagyok őrült. Jól érzem magam. Nyugodt vagyok. Feszülten figyelek. Ötszáz méterre tőlem három lámpa mozog.

- Hahó!

Még mindig nem hallják.

Hirtelen pánik fog el - egész idő alatt az egyetlen. Hiszen még tudok szaladni... „Várjatok!... Várjatok!...” Még meg találnak fordulni... eltávolodnak, másutt keresnek, és én összeroskadok! Összeroskadok az élet partján, mikor oly közel voltak hozzám a segítő kezek!...

- Hahó! Hahó!

- Hahó!

Meghallottak. Kitör belőlem a zokogás, zokogva szaladok. A hang irányában szaladok. Megpillantom Prévot-t. Elzuhanok.

- Ah! Mikor megláttam ezeket a lámpákat...

- Milyen lámpákat?

Igen: egyedül van.

Ezúttal nem kétségbeesés fog el, hanem hirtelen harag.

- És a tó?

- Mindig távolodott, ahogy felé mentem. Félóráig mentem felé. Félóra múlva még mindig nagyon messze volt. Visszajöttem. De most már biztos vagyok benne, hogy tényleg tó.

- Őrült, tökéletesen, őrült! Mondja, miért tette ezt velem? ... miért?

Mit tett? És miért tette? Sírni tudnék méltatlankodásomban, és nem tudom, miért méltatlankodom. Prévot elcsukló hangon válaszol:

- Úgy szerettem volna vizet találni... Olyan fehér az ajka!...

Ó! Haragom elpárolog. Végigsimítok homlokomon, mintha álomból ébrednék; szomorú vagyok. Szelíden mondom:

- Három lámpafényt láttam, olyan tisztán, mint most magát, nem lehet tévedés... Mondom magának, Prévot, hogy láttam őket...

Prévot hallgat.

- Bizony - mondja később -, kutyául vagyunk.

A föld kisugárzása nagyon gyors ebben a párátlan légkörben. Máris nagyon hideg van. Fölállok, elindulok. De csakhamar elviselhetetlen didergés fog el. Vérkeringésem rossz, jeges hideg jár át, s ez nemcsak az éjszaka hidege. Vacog a fogam, egész testem rángatózik. Annyira reszket a kezem, hogy nem tudom többé használni zseblámpámat. Soha nem voltam érzékeny a hidegre, és most megfagyok - milyen különös játéka a szomjúságnak!

Gumiköpenyemet elhagytam valahol, nem bírtam cipelni a hőségben. A szél egyre erősödik. S most látom csak igazán: a sivatagban nincs semmi menedék. A sivatag sima, akár a márvány. Nem ad árnyékot nappal, és pucéron kiszolgáltat a szélnek éjszaka. Sehol egy fa, egy ösvény, egy kő, amely elrejtene. A szél rám tör, mint nyílt terepen egy lovassági roham. Körben forgok, hogy meneküljek előle. Lefekszem, újra fölkelek. És akár fekszem, akár állok, egyformán ér jeges ostora. Nem tudok futni, nincs már erőm, nem tudok elmenekülni a gyilkosok elől, térdre esem, fejemet kezembe hajtva, a pallos alá!...

Később föleszmélve emlékezni kezdek: fölálltam, s most megyek egyenesen előre, dideregve. Hol vagyok? Igen. Útnak eredtem, hallom Prévot hangját, kiáltásai ébresztettek fel...

Visszamegyek hozzá, egész testemben ráz a hideg. „Ez nem a hideg - mondom magamban. - Ez más. Ez a vég.” Már nagyon sok víz elpárolgott belőlem. Annyit mentem, tegnapelőtt meg tegnap, mikor egyedül mentem...

Elszomorít, hogy a hideg végez velem. Jobban szerettem volna a szomjúság káprázatát. A keresztet a dombon, az arabokat, a lámpákat. Akárhogyan is: kezdett érdekelni. Nem szeretem, ha ostoroznak, mint egy rabszolgát...

Újra térdre roskadok.

Mentőszekrényünkből magunkkal hoztunk száz gramm tiszta étert, száz gramm kilencvenfokos alkoholt és egy kis üveg jódot. Iszom két-három korty étert: mintha kést nyelnék. Azután egy kis alkoholt, de elszorul a torkom.

Gödröt kaparok a homokban, belefekszem, betakarom magam homokkal. Csak az arcom áll ki. Prévot pár száraz ágat talál, tüzet gyújt; a láng hamar kilobban. Prévot nem akarja beásni magát a homokba. Inkább toporog. Rosszul teszi.

Torkom elszűkül, ez rossz jel, mégis jobban érzem magam. Nyugalom önt el. Nyugalom - túl minden reményen. Akaratom ellenére visz a hajó, ez a rabszolgák hajója, odakötöztek a hajóhídhoz, és most tovahaladok a csillagok alatt.

S talán nem is vagyok nagyon szerencsétlen.

A hideget már nem érzem, föltéve, ha egyetlen izmomat se mozdítom. Akkor elfeledkezem homokba temetett testemről. Nem moccanok többé, és így nem is szenvedek többé. Egyébként: igazában olyan kevéssé szenved az ember. A fájdalom mögött ott zeng a kimerültség, delírium gazdag hangszerelése.

A világ olyanná válik, mint egy képeskönyv, mint egy kicsit kegyetlen tündérmese. Az előbb hajtóvadászatot tartott rám a szél, és én körbe futva menekültem előle, mint egy riadt állat. Azután lélegzésem elnehezült: egy térd nehezült mellemre. Egy térd. S én viaskodtam a súlyos angyallal. Soha nem voltam egyedül a sivatagban. Most már, hogy nem hiszek abban, ami körülöttem van, magamba húzódom, behunyom a szeme, s egy pillám se rezdül többé. Ezek a patakzó képek - érzem - nyugodt álom felé ragadnak: a folyók is elpihennek a tenger végtelen ölében.

Isten veletek, akiket szerettem. Nem az én hibám, hogy az ember nem bírja ki három napig szomjan. Sose hittem, hogy ennyire a források rabja vagyok. Nem gyanítottam, hogy függetlenségem ilyen korlátolt. Azt hiszik: az ember mehet egyenesen előre... Azt hiszik: az ember szabad... Nem látják a láncot, mely a kutakhoz köti, s úgy fűzi a föld méhéhez, mint egy köldökzsinór. Ha egy lépéssel továbbmegy - belepusztul.

A ti szenvedésteken kívül nem sajnálok semmit. Mindennel számot vetve: a jobbik rész, amit így kaptam. Ha visszatérnék, újrakezdeném. Szükségem van arra, hogy éljek. A nagyvárosokban azonban már nincsen emberi élet.

Nem a repülésről van itt szó. A repülőgép nem cél, hanem eszköz. Az ember nem a repülőgépért teszi kockára életét. A paraszt se ekéjéért szánt.

De a repülőgép segítségével az ember otthagyja a városokat és hivatalaikat, s újra rátalál egy paraszti igazságra.

Emberi munkát végez, és gondjai emberi gondok. Kapcsolatba kerül a széllel, a csillagokkal, az éjszakával, sivataggal és a tengerrel. Megmérkőzik a természet erőivel. Úgy várja a hajnalt, mint a kertész a tavaszt. Úgy várja a repülőteret, mint az ígéret földjét, és létezéséről a csillagokból szerez bizonyságot.

Nem fogok panaszkodni. Három nap óta meneteltem, szomjaztam, csapásokat követtem a homokban, reménykedtem a harmatban. Vissza akartam kerülni fajtámhoz, amelyről már nem tudom, merre lakik a földön. S ezek mind élő gondok. És lehetetlen, hogy ne tartsam fontosabbnak a választásnál: vajon melyik bárba menjünk ma este.

Nem tudom megérteni a kültelki helyiérdekű vonatok tömegét; ezek az emberek azt hiszik, emberek, s egy különös nyomás szorongatja őket; akár a hangyák, úgy élnek. Vajon mivel töltik be lehetetlen kis vasárnapjaik szabadságát?

Oroszországban egy gyárban egyszer Mozartot hallottam játszani. Megírtam, és kétszáz szidalmazó levelet kaptam. Nem haragszom azokra, kik jobban szeretik a lebujokat. Nem ismernek más zenét. A lebujok gazdáira haragszom.

Nem szeretem, ha lealacsonyítják az embereket.

Boldog vagyok hivatásomban. Úgy érzem: a repülőterek parasztja vagyok. A helyiérdekű vonaton egészen másképp érzem agóniámat, mint itt! Itt: akárhogy vesszük is - micsoda fényűzés!...

Nem bánok semmit. Játszottam - vesztettem.

Ez a mesterségem rendje. Mégis: én magam szívtam a tengeri szél ízét!

Akik megízlelték egyszer, soha többé nem felejtik el ezt a táplálékot. Ugye, bajtársak? Nem a veszélyes életről van szó. Ez a fogalmazás nagyképű. Utálom a torreádorokat. Én nem a veszélyt szeretem. Nagyon jól tudom, mit szeretek. Az életet.

Lassan világosodik az ég. Kinyújtom egyik karomat a homokból. Mellettem van az egyik ejtőernyődarab, megtapintom: száraz. Várjunk. A harmat hajnalban száll le. A hajnal azonban itt van, de nem nedvesíti meg vásznainkat. Gondolataim összekuszálódnak kissé; mintha valaki szólna hozzám: „Íme egy száraz szív... egy száraz szív... egy száraz szív, mely nem tud könnyezni!...”

- Gyerünk, Prévot! Torkunk még nem szikkadt ki egészen; tovább kell menni.

6.

Az a nyugati szél fúj, amely tizenkilenc óra alatt kiszárítja az embert. Nyelőcsövem még nem zárult teljesen össze, de kemény és fáj. Valami kapar benne. Nemsokára elkezdődik az a köhögés, amelyről beszéltek egyszer nekem - már várom. Nyelvem nehéz. S ami a legsúlyosabb: fényfoltokat látok. Amikor majd ezek a foltok lángokká válnak, lefekszem.

Gyorsan megyünk. Fölhasználjuk a hajnal hűsét. Tudjuk, hogy mikor a nap erősen sütni kezd, már nem fogunk menni...

Már nincs jogunk hozzá, hogy izzadjunk. S ahhoz sincs, hogy várjunk. Ez a hűvösség: csak tizennyolc százalék hűvösség. A szél a sivatagból jön. S ez alatt a hazug és gyöngéd simogatás alatt elpárolog a vérünk.

Az első napon egy kevés szőlőt ettünk. Három napja pedig: egy fél narancsot és egy fél száraz süteményt. Milyen nyállal emésztettük volna meg a táplálékot? De nem érzek semmi éhséget; csak szomjúságot érzek. És most már mintha a szomjúságnál is jobban érezném a következményeit. Torkom kemény. Nyelvem, mint a gipsz. Kínzó kaparás, számban rettenetes íz. A víz bizonyára meggyógyítaná őket, de nincs már emlékem, amely fölidézné bennük ennek az orvosságnak az ízét. A szomjúság percről percre inkább betegség, percről percre kevésbé kívánság.

Úgy tűnik, a források és gyümölcsök már nem támasztanak bennem olyan gyötrelmes képeket. Elfelejtem a narancs fényes színét; elfelejtem lassan azt is, hogy szeretek valakit. Talán mindent elfelejtettem már.

Leültünk, de tovább kell menni. Lemondunk róla, hogy nagy távolságokat tegyünk meg. Ötszáz méter után összecsuklunk a fáradtságtól. Végtelen öröm így kinyúlni... De tovább kell menni.

A táj változik. Ritkulnak a kövek, homokban megyünk. Előttünk két kilométerre homokdombok. Rajtuk tengődő, vézna növényzet. Az acélfegyverzetű vidéknél jobban szeretem a homokot. Ez a szőke sivatag a Szahara; mintha fölismerném...

Most már kétszáz méter is kimerít.

- Mégis menni fogunk, legalább azokig a cserjékig...

Ez a végső határ. Nyolc nappal később, amikor majd autón jövünk erre, a nyomokon, megkeresni a repülőgépet, látni fogjuk: nyolcvan kilométer volt ez az utolsó kísérlet. Eddig kétszázat tettem meg. Hogyan bírom tovább?

Tegnap reménytelenül meneteltem. Ma már nincs értelmük ezeknek a szavaknak. Megyünk, mert megyünk. Így mehetnek az ökrök az eke előtt. Tegnap narancsfaligetek paradicsomkertjéről ábrándoztam. Ma már: nincs számomra többé semmiféle paradicsomkert. Nem hiszek többé a narancs létezésében.

Nincs bennem semmi más, mint nagy szárazság a szívemben. Össze fogok esni, és nem ismerem a kétségbeesést. Még csak nem is fáj. Kár. A fájdalom jó lenne, mint a víz. Az ember szánalmat érez maga iránt, és úgy sajnálja magát, mint egy jó barát. De nekem nincs már barátom a földön.

Ha majd rám találnak, s látják kiégett szememet, azt gondolják: sokat kiáltoztam segítségért, és sokat szenvedtem. De az indulat, a sajnálat, a lágy szenvedés még mindig gazdagság. És én már tökéletesen szegény fickó vagyok Érintetlen leányok első szerelmes estéjükön bánatosak, és sírnak. A bánat az élet rezdüléseihez kapcsolódik. És nekem már semmiféle bánatom nincs...

A sivatag - én vagyok. Nem képződik bennem többé nyál, de nem képződnek kívánatos képek sem, amelyekért epekedhetnék. A nap kiszárította bennem a könnyek forrását.

Mégis, mi ez? A remény egy fuvalma rezdül át rajtam, mint tengeren a fodrot verő, könnyű szél. Mi ez a jel, melyre fölneszel ösztönöm, mielőtt elérné öntudatomat?

Semmi nem változott, és mégis megváltozott minden. Ez a homokszőnyeg, ezek a dombok, ezek az elszórt zöld foltok: ez már nem táják - ez színpad. Még üres, de már kész színpad. Prévot-ra nézek. Látom: ugyanolyan ámulat fogta el, mint engem, de ő sem érti, mi az, amit érez.

Esküszöm: valami történni fog...

Esküszöm: a sivatag megélénkült. S ez az üresség, ez a csönd megragadóbb, mint egy forgalmas tér forgataga...

Megmenekültünk: a homokban nyomok vannak.

Ó! Elvesztettük az emberi fajta nyomát, elszakadtunk a törzstől, egyedül voltunk a világban, kifelejtve az egyetemes vándorlásból - s most egyszerre fölfedezzük a homokba írva az ember csodálatos lába nyomát.

- Prévot, itt két ember elvált...

- Itt egy teve térdelt le...

- Itt meg...

Mégis: még egyáltalán nem menekültünk meg. Nem elég várakozni. Pár óra múlva már hiába segítenének rajtunk. Ha a köhögés elkezdődik, a szomjúság gyorsan végez. És a torkunk...

De én hiszek ebben a karaván ban, amely valahol a sivatagban imbolyog.

Tovább mentünk hát, és egyszerre meghallottam a kakaskukorékolást. Guillaumet mondta: „A vége felé kakasokat halottam az Andesekben. És vonatokat is hallottam..."

Eszembe jut elbeszélése, abban a pillanatban, amikor a kakas kukorékol: „Először a szemem csalt meg - mondom magamban. - Ez is biztosan a szomjúsággal jár. A fülem jobban ellenállt."

De Prévot megragadja karomat.

- Hallotta?

- Mit?

- A kakast!

- Akkor... akkor...

Akkor, ostoba, ez bizonyosan: az élet...

Még volt egy utolsó hallucinációm: három kergetőző kutyáról. Prévot nem látott semmit. De ketten vagyunk, ketten tárjuk karunkat a felé a beduin felé. Ketten használjuk ki, felé igyekezve, tüdőnk lihegéseit. Ketten nevetünk a boldogságtól!...

De hangunk harmincméternyire sem ér el. Hangszálaink kiszáradtak. Suttogva beszéltünk egymással, és észre se vettük.

A beduin és tevéje azonban, alighogy előtűnik a domb mögül, lassan eltávolodik. Talán egyedül van. Egy kegyetlen démon megmutatta, és most elveszi...

És már szaladni sem tudunk!

A dombon megjelenik egy másik arab. Üvöltünk, de egészen halkan. Karunkkal hadonászunk, úgy érezzük, óriási jelekkel hintjük tele az eget. De a beduin állandóan jobbra néz...

És egyszerre, lassan negyedfordulatot tesz. Abban a pillanatban, amikor szembefordul, minden beteljesedik. Abban a pillanatban, amikor felénk néz, máris kioltja bennünk a szomjúságot, a halált és a káprázatokat.

Már ez a negyedfordulat is megváltoztatja a világot. Törzse puszta mozdulatával, tekintete puszta kalandozásával életet teremt, s olyannak tűnik, mint egy isten.

Csoda ez... Felén jön a homokon, mint egy isten a tengeren...

Az arab egyszerűen végignézett rajtunk. Kezét vállunkra nyomta, és mi engedelmeskedtünk neki: elnyúltunk a földön. Nincs itt se faj, se nyelv, se más különbség... Csak az a szegény nomád, aki arkangyali kezét vállunkra tette.

A homokra borulva várakoztunk. S most hason fekve iszunk, fejünket az edénybe dugva, mint a tehenek. A beduin megrémül, percenkint kényszerít, hogy hagyjuk abba. De alighogy elenged, arcunkat újra belemerítjük a vízbe.

Víz!

Se ízed nincs, se színed, se zamatod, nem lehet meghatározni téged, megízlelnek, anélkül, hogy megismernének. Nem szükséges vagy az életben: maga az élet vagy. Olyan örömmel

töltesz el, amit az érzékelés nem magyarázhat meg. Általad megszületik bennünk a hatalom, amelyről lemondtunk. A te kegyelmedből szívünk kiszáradt forrásai újra megnyílnak.

Te vagy a világ legnagyobb gazdagsága, és a legfinomabb is te vagy: tiszta víz, odalent a föld méhében. Az ember elpusztulhat egy magnéziumos forrás fölött, szomjan halhat kétlépésnyire egy sós tótól, és szomjan halhat két liter harmat mellett is, ha ásványi savak vannak benne. Nem keveredsz, nem tűrsz változtatást: bizalmatlan istenség vagy...

De végtelenül egyszerű boldogsággal árasztasz el minket.

Te pedig, aki megmentettél, líbiai beduin, te mindörökre elhomályosulsz az emlékezetemben. Soha nem fogok pontosan visszaemlékezni arcodra. Te vagy az Ember, s arcod: minden ember arca. Soha nem láttál még, és mégis fölismertél. Te vagy a szeretett testvér. És ha arra kerülne a sor: fölismerlek az emberek között.

Így tűnsz föl előttem, a nemesség és jóakarat fényében, hatalmas úr, akinek hatalmadban áll, hogy inni adj. Minden barátom, minden ellenségem felém jön benned - és már egyetlen ellenségem sincs a világon.

AZ EMBEREK

1.

Most újra olyan valóságot éltem át, amit nem értettem meg egészen. Elveszettnek hittem magam, azt hittem, a reménytelenség legmélyére zuhanok, és mihelyt belenyugodtam: békesség fogott el. Úgy tűnik ezekben az órákban: fölfedezzük önmagunkat, önmagunk barátjává válunk. Soha semmi nem lehet többé erősebb számomra ennél a teljességnél, mely ki tudja, milyen elemi szükségletet elégít ki bennünk, és amelyről eddig nem is tudtunk. Azt hiszem, Bonnafous, aki a széllel versenyt futva élt, ismerte ezt a komolyságot. És ismerte Guillaumet is a hóviharban. S én hogyan felejthetném el, amikor tarkómig a homokba temetkezve, s lassan haldokolva a szomjúságtól, csillagtakaróm alatt oly különös melegség áradt el szívemen!...

Hogyan segíthetjük elő magunkban ezt a fölszabadulást? Jól tudjuk: az emberben minden paradoxon. Biztosítjuk valakinek a megélhetését, hogy alkotni tudjon, és ő elalszik, a győzelmes hadvezér elpuhul, s a nagylelkű, ha meggazdagszik, fukarrá válik. Mit számíthatnak politikai elméletek, amelyek föl akarják virágoztatni az embereket, amíg nem tudjuk, milyen fajta embereket fognak fölvirágoztatni? Mi fog megszületni belőlük? Mégsem vagyunk hizlalásra szánt csorda, s egy szegény Pascal megjelenésének sokkal nagyobb jelentősége van, mint száz névtelen pocakosnak.

A lényegeset nem láthatjuk előre. Mindnyájan találkoztunk forró örömökkel ott, ahol semmi nem ígért örömet. Olyan honvágy él bennünk utánuk, hogy még nyomorúságunkat is visszakívánjuk, ha ezek az örömök a nyomorúságban születtek. Mindnyájan átéltük rossz emlékeinek elvarázsoltatását, amikor rátaláltunk bajtársainkra.

Mi mást tudunk, ha nem ezt: vannak ismeretlen körülmények, amelyek megtermékenyítenek minket? Hol van az ember igazsága?

Az igazság nem az, ami megnyilvánul. Ha a narancsfák csak ebben a talajban vernek gyökeret és hoznak gyümölcsöt, s nem egy másikban: ez a föld a narancsfák igazsága.

Ha ez a vallás, ez a kultúra, az értékeknek ez a rendszere, a másik tevékenységnek ez a formája, s nem egy másik bontja ki az emberben ezt a teljességet, s szabadítja fel benne az addig ismeretlen uralkodót: akkor az értékeknek ez a rendszere, ez a kultúra. A tevékenységnek ez a formája az ember számára az igazság. A logika? A logika vessen számot az élettel!

Ebben a könyvben megidéztem néhányat azok közül, akik úgy látszik, egy szuverén hivatásnak engedelmeskedtek, akik úgy választották a sivatagot és a vonalat, ahogyan mások a kolostort választották volna, de meghazudtoltam célomat, ha elsősorban emberek iránt keltettem csodálatot. Ami elsősorban csodálatos: az a talaj, mely összeforrasztotta őket.

A hivatásnak kétségtelenül fontos szerepe van. Vannak, akik bezárkóznak üzletükbe. Mások kitérők nélkül, határozottan haladnak valamilyen szükséges irányban: gyermekkoruk történetében csírájában megtaláljuk mindazt a lendületet, amely végzetüket kiformálja. A történelem azonban, ha utólag olvassuk, becsap. Ezt a lendületet majdnem mindenkiben megtaláljuk. Mindnyájan ismertünk kereskedőket, akik egy hajótörés, egy tűzvész éjszakáján váratlanul nagyobbnak mutatkoznak önmaguknál. Nincsenek tévedésben e teljesség természete felől: ez a tűzvész életük nagy éjszakája marad mindig. De új alkalom, kedvező talaj, parancsoló vallás híján újra elaludtak - nem hittek tulajdon nagyságukban. Az elhivatás bizonyosan hozzásegíti az embert a fölszabaduláshoz: de ugyanígy szükséges, hogy fölszabadítsuk - az elhivatást.

Éjszakák a levegőben, éjszakák a sivatagban... ritka alkalmak ezek, és nem nyilatkoznak meg minden embernek. Mégis: ha a körülmények lelkesítik őket, mindnyájukban föltámad ugyanez a szükséglet. Azt hiszem, nem térek el tárgyamtól, ha elmondom egy spanyolországi éjszakám történetét, amely ráeszméltetett erre az igazságra. Nagyon sokat beszéltem egyesekről: hadd beszéljek most névtelen összességről.

A madridi fronton volt - mint tudósító jártam ott. Egy föld alatti fedezékben együtt vacsoráztam ezen az estén egy fiatal kapitánnyal.

2.

Beszélgetünk; megszólal a telefon. Hosszú párbeszéd kezdődik: egy helyi támadásról van szó, erre kapnak parancsot; lehetetlen, reménytelen támadás ez, célja néhány betonerőddé változtatott ház elfoglalása. A kapitány vállat von, visszajön hozzánk. „Az elsőket, akik kimerészkednek innen..." Egy őrmester is van a szobában; a kapitány konyakkal teli pohárkát tesz elé és elém.

- Te fogsz elsőnek kimeni, velem együtt - mondja az őrmesternek. - Idd meg, és menj aludni!

Az őrmester elment aludni. Mintegy tízen virrasztottunk az asztal körül. Olyan éles a világosság ebben a jól elrejtett fedezékben, ahonnét semmi fény nem szivárog ki, hogy hunyorgok tőle.

Öt perccel ezelőtt kikukkantottam egy lőrésen át. Amikor elhúztam a nyílást leplező posztót, szétlőtt házak romjaira láttam a fakó holdvilágban. És mikor a posztót ismét helyére húztam, mintha úgy törölném le a hold sugarát, mint egy olajfoltot. És most tengerzöld erődök képét őrzöm szememben.

Kétségtelen: ezek a katonák nem fognak visszatérni, mégis hallgatnak, szemérmesen. Rendjén való ez a támadás. Nyugodtan merítünk az emberek készletéből, úgy, ahogyan egy magtárból merítünk. Egy maroknyi magot beleszórunk a barázdába.

Konyakunkat isszuk. Jobboldalt egy sakkjátszmán vitatkoznak. Hol vagyok tulajdonképpen? Egy félig részeg ember lép be. Bozontos szakállát simogatja, gyöngéden tekint felénk.

Pillantása a konyakra téved, elfordul, ismét visszasiklik a konyakra, esedezve tapad a kapitányra. A kapitány mosolyog. Az ember is mosolyog, reménykedve. Könnyű nevetés hullámzik át a nézőkön. A kapitány lassan visszahúzza az üveget, az ember tekintete kétségbeesést játszik, gyermeki kötődés alakul ki így, némajátékféle; a sűrű cigarettafüstben, a kurta éjszakai mulatozásban, a közeli támadás árnyékában olyan ez, mint egy álom.

Így játszunk, megbúvva e hajófenék melegén, pedig odakint mind sűrűbben harsannak a robbanások, akár a tengermoraj.

Ezek az emberek nemsokára kieveznek az izzadság, alkohol, várakozás posványából a háborús éjszaka felségvizeire. Érzem: oly közel vannak a megtisztuláshoz! De még táncolnak, ameddig csak lehet, járják a részeg és a palack táncjátékát. És sakkoznak, olyan sokáig, ameddig csak lehet. Nyújtják életüket, ameddig csak tudják. De beállították fejük fölött a polcon az ébresztőórát. Éles hangja nemsokára fölcsendül. Akkor majd fölállnak, kihúzzák magukat, fölveszik derékszíjukat. A kapitány leakasztja pisztolyát. A részeg kijózanodik. Kivonulnak a folyosóra, nem sietnek nagyon, és mennek az enyhe kapaszkodón a holdfény kék háromszöge felé. Egyszerű szavakat mondanak, ilyesmit: „A fene ezt a rohamot...” - vagy: „Hideg van.” Azután elmerülnek az éjszakában.

Amikor elkövetkezett az óra, ott voltam az őrmester ébresztésénél. Vaságyán elnyúlva aludt, a fedezék rendetlenségében. Néztem, ahogy alszik, Úgy éreztem, álma nyugodt és boldog. Eszembe juttatta első líbiai éjszakánkat, amikor Prévot-tal elakadtunk, víz nélkül, elítélve, és mielőtt gyötörni kezdett a szomjúság, még egyszer, egyetlenegyszer, két óra hosszáig aludni tudtunk. Amikor elszenderültem, úgy éreztem, csodálatos hatalmat gyakorlok: a jelenvaló világ visszautasításának hatalma ez. Testem még békén hagyott; s attól a pillanattól fogva, hogy fejemet karomba fúrtam, semmi különbség nem volt többé éjszakám és egy boldog éjszaka között.

Így pihent az őrmester is, összegömbölyödve, emberi formájából kivetkőzve; amikor azok, akik ébreszteni jöttek őt, gyertyát gyújtottak, s a gyertyaszálat egy palack nyakába erősítették, ebből a formátlan tömegből nem bukkant elő egyéb, mint két bakancs.

Két hatalmas, vasalt sarkú szöges bakancs - napszámosok, kikötőmunkások hordanak ilyet.

A munka szerszámja volt ennek az embernek a lábbelije, s amit testén viselt, minden szerszám volt: tölténytáskák, pisztolyok, bőrszíjak, bajonettszíj. Az igásló hevederét, hámját, egész szerszámját magán hordta. Marokkói pincékben látni malmot vonató vak lovakat. A gyertya reszkető, sárgásvörös fényében itt is egy vak lovat keltettek föl, hogy malmát vontassa.

- Hé! Őrmester!

Lomhán mocorgott, megmutatta még alvó arcát, értelmetlenül motyogott. És újra a fal felé fordult, nem akart fölébredni, visszasüllyedt az álom mélységeibe, mint egy anyai öl békéjébe, mint egy mély vízbe, ki tudja, milyen fekete moszatokba kapaszkodva kinyíló, s ismét összezáruló öklével. Úgy kellett kisimítani egyenkint az ujjait. Ágya szélére ültünk, egyikünk szelíden tarkójára csúsztatta karját, és mosolyogva emelte föl nehéz fejét. Olyan volt ez, mint amikor egy istálló jó melegében a lovak kedvesen átvetik fejüket a másik nyakán. „Na, bajtárs!” Gyöngédebb jelenetet soha életemben nem láttam. Az őrmester még egy utolsó erőfeszítést tett, hogy visszatérjen boldog álmába, elutasítsa dinamitos, gyötrelmes, fagyos éjszakájú világunkat - de késő volt már. Hatalmába kerítette valami, ami a kinti világból jött.

Így ébreszti föl az intézetben a vasárnapi harangszó a megbüntetett gyereket. Elfelejtette a tanulóasztalt, a fekete iskolai táblát és a föladatot. Mezei játékokról álmodott - hiába. A harang szüntelenül zeng, és könyörtelenül visszavezeti az emberek igazságtalanságába. Mint ez a gyerek, úgy vette lassankint tudomásul az őrmester fáradtságtól elkínzott testét, amelyről nem akart tudni, és amely az ébredés didergésében hamarosan megismerkedik az ízületek szomorú fájdalmával, azután a fölszerelés súlyával, azután a lompos futással, és a halállal. És nem is annyira a halállal, mint inkább azzal a pocsolyás vérrel, amelybe beleragad az ember keze, amikor föl akar tápászkodni, az elnehezülő lélegzéssel, a körülötte áradó jeges hideggel; nem annyira a halállal, mint inkább a haldoklás kényelmetlenségeivel. S amíg néztem, egyre a magam egykori ébredésének kétségbeesett hangulatára gondoltam: ahogyan újra magamra vettem a szomjúságot, a nap, a homok, az egész élet terhét- ezt az álmot, amelyet nem mi választunk.

De íme, már áll, egyenesen szemünkbe néz.

- Itt az ideje?

Itt mutatkozik meg az ember. Itt cáfol rá a logika előfeltevéseire: az őrmester mosolygott! Mi hát ez a kísértés? Visszaemlékszem egy párizsi éjszakára: Mermozzal és néhány barátunkkal, nem tudom már, milyen évfordulót ünnepeltünk, és egy bárban lepett meg a hajnal; émelyegtünk a sok beszédtől, a sok italtól és a haszontalan fáradtságtól. Az ég világosodott; Mermoz megragadta karomat, olyan erősen, hogy éreztem a körmeit. „Tudod, ez az az óra, amikor Dakarban...” Ez volt az az óra, amikor a szerelők kidörgölik szemükből az álmot, leszedik a légcsavarról a huzatot, amikor a pilóta megtudakolja az időjelentést, s amikor a föld már csak bajtársakkal népes. Az ég lassan színeződött, már készülődtek az ünnepséghez, de mások ünnepéhez, már fölrakták az abroszt a lakomához, ahová minket nem hívnak meg. Mások játszották meg kockázataikat...

- És itt milyen piszok van! - fejezte be Mermoz.

És téged, őrmester, milyen vendégségbe hívtak meg, ami megérte a halált?

Már ismertem ekkor sorsodat, elmondtad nekem. Szürke kis számvevő voltál valahol Barcelonában, számoszlopokat adtál össze, és nem sokat törődtél hazád hadseregével. De egy barátod beállt, beállt egy másik, egy harmadik is, és te meglepődve eszméltél rá, hogy furcsa változás megy végbe benned: egyre haszontalanabbnak láttad foglalkozásodat. Örömeid, gondjaid, apró kényelmeid: mindez egy más világba valónak tűnt. Érezted: a lényeges egyáltalán nem itt van. Végül megjött a hír: egyik ismerősöd elesett Malagánál. Egyáltalán nem jó barátról volt szó, akit meg akartál volna bosszulni. A politika soha nem érdekelt Ez a hír mégis úgy ért, úgy zúdult szűk sorsodra, mint egy tengeri szélroham. Egy barátod erősen megnézett ezen a reggelen.

- Megyünk?

- Megyünk.

És „mentetek”.

Bennem fölmerült néhány kép, hogy megmagyarázzam magamnak ezt az igazságot, amelyet nem tudtál szavakkal kifejezni, de amelynek bizonyossága vezérelt.

Amikor a vándorlás idején a vadkacsák elhúznak egy vidék felett, különös nyugtalanságot keltenek. A házi kacsákat mintegy magával vonja a magasban szálló hatalmas ék: esetlenül szökdécselni kezdenek. A vad hívás, ki tudja, milyen ősi emlékeket támaszt föl bennük. És az udvar kacsái egy percre vándormadarakká változnak. Ebben a buta kicsi fejben, melyben a

pocsolya, a kukacok, a ketrec gyarló képei motoszkáltak, fölsejlenek a földrészek távlatai, fölsejlik a tengeri szél íze, a tengerek földrajza. Az állat nem is sejti, hogy agya elég tág ennyi csodának: de mégis verdes a szárnyával, megveti a magot, megveti a kukacokat, és szeretne vadkacsává változni.

De leginkább gazelláimra gondoltam: Juby-ban gazellákat neveltem. Mindnyájan neveltünk gazellákat odalent. Léckerítéses ólban tartottuk őket, szabad ég alatt, mert a gazellának semmire nincs olyan nagy szüksége, mint a szél áramló folyóvizére, és semmi nem olyan törékeny, mint egy gazella. Mégis elélnek így, ha fiatalon esnek fogságba, és szívesen esznek az ember kezéből.

Hagyják, hogy simogassa őket, nedves orrukat tenyerébe nyomják. És az ember azt hiszi, megszelídültek. Azt hiszi, sikerült megóvnia őket attól az ismeretlen bánattól, amely kioltja csöndesen a gazellák életét, s meghozza számukra a föld leggyöngédebb halálát... De eljön egy nap, amikor úgy találod őket, hogy kicsiny szarvukat nekifeszítik a rácsnak, a sivatag felé... Mintha delej vonzaná őket. Elfelejtik, hogy menekülni szoktak előled. Ha tejet viszel nekik, megisszák. Még mindig hagyják, hogy simogasd őket, orrukat még szelídebben nyomják tenyeredbe... De alighogy elfordulsz tőlük, láthatod: színlelt boldog vágtázás után újra csak ott állnak a kerítésnél. S ha nem lépsz közbe, ott maradnak, meg se kísérelve a harcot az akadállyal, egyszerűen csak nekifeszülve, apró szarvukkal, leszegett fejjel - ott maradnak, míg belepusztulnak.

A szerelem ideje ez? Vagy csak egy nagy, lélegzetük fogytáig tartó vágtázás vágya? Nem tudják. Még a szemük se nyílt ki, amikor fogságba kerültek. Semmit nem ismernek a végtelen homok szabadságából, és ugyanígy nem ismerik a hím szagát sem. Te azonban sokkal okosabb vagy náluk, te tudod, mit keresnek: a távlatot, amely kielégíti őket. Gazellák akarnak lenni, és táncolni akarják a gazellák táncát. Meg akarják ismerni a nyílegyenes rohanást száz-harminc kilométeres sebességgel óránként, a futást, amelyet hirtelen szökkenések szakítanak meg, mintha itt is, ott is láng csapna ki a homokból. Mit számítanak a sakálok, ha a gazellák igazsága az, hogy megízlelják a félelmet, melyben - és egyedül ebben - fölülmúlják önmagukat, és amely kicsikarja belőlük a legmagasabb ugrásokat! Mit számít az oroszlán, ha a gazellák igazsága az, hogy egy karmos csapástól fölhasítva nyúljanak el a napon! Nézed őket, és arra gondolsz: íme, elfogta őket a honvágy. A honvágy: kívánkozás valamiért, amiről nem tudjuk, hogy mi. Ami után vágyakozunk, az van, létezik, de szavakkal nem lehet elmondani.

És nekünk, nekünk vajon mi hiányzik?

Mi volt itt, őrmester, ami azt az érzést keltette benned: sorsodat többé nem árulod el? Talán ez a testvéri kar, mely fölemelte alvó fejedet, talán ez a gyöngéd mosoly, amely nem szánakozott, hanem részt vett? „Eh! Bajtárs...” Ha sajnálkozunk, még mindig ketten vagyunk; a szánalom még mindig megosztottság. De van a kapcsolatoknak egy olyan magasságuk, ahol a hálának, szánalomnak nincs értelme többé. Itt már úgy lélegzik az ember, mint egy kiszabadult rab.

Ugyanezt a közösséget éreztük akkor, amikor páros gépekkel repültük át a még leigázatlan Rio de Orót. Soha nem hallottam, hogy a hajótörött köszönetet mondott volna megmentőjének. Sőt, többnyire szidtuk egymást, amíg azzal kínlódtunk, hogy a postazsákokat raktuk át egyik gépből a másikba. „Nyavalyás, te vagy az oka, hogy kényszerleszállást kellett végeznem, mert mindig kétezer méter magasan rohansz, mint egy őrült! Ha lejjebb jöttél volna utánam, már régen Port-Étienne-ben lennénk!” - s a másik, aki életét kockáztatta, szégyenkezve vette tudomásul, hogy nyavalyás. Különben is, mit köszöngettünk volna? Neki is joga volt az életünkhöz.

Ugyanegy törzs ágai voltunk. És én büszke voltam rád, aki megmentettél!

Miért sajnálkozott volna fölötted, őrmester, aki a halálra készített elő? Egyformán vállaltátok egymásért ezt a kockázatot. Ezekben a pillanatokban a közösségnek olyan érzése fog el benneteket, amelynek nincs szüksége szavakra.

Megértettem, miért álltál be. Lehet: Barcelonában szegény voltál, és munkád elvégzése után magányos is, talán nem akadt menedék sem, ahol meghúzhattad volna magad - de itt egyszerre úgy érezted, életed beteljesül, visszatalálsz a nagy közösségbe - ölére fogadott téged, a páriát, ölére fogadott a szeretet.

Nem érdekel, őszinték, logikusak voltak-e azok a nagy szavak, amelyeket a politikusok talán lelkedbe hintettek. Ha hatottak rád, ha gyökeret vertek benned az elhintett magvak, azért volt, mert megfeleltek szükségleteidnek.

A bíró itt egyedül te vagy. S a gabonát földje teszi azzá, ami.

3.

Csak akkor lélegzünk szabadon, ha egy rajtunk kívül álló közös cél köt össze testvéreinkkel; ilyenkor ráeszmélünk, hogy szeretni nem annyit jelent, mint egymás szemébe nézni, hanem azt jelenti: együtt nézni ugyanabba az irányba!

Bajtársak csak akkor vannak, ha ugyanegy közösségben haladnak ugyanegy csúcs felé, ahol egymásra találnak. Ha nem így van, miért fog el olyan áradó öröm, még a kényelem századában is, mikor a sivatagban megosztjuk egymással utolsó falat élelmünket? Mit érnek ezzel szemben a szociológusok elméletei? Akik átélték közülünk a szaharai kényszerleszállások után a megszabadulást, azoknak minden más öröm hiábavalónak tűnik.

Talán ezért kezd recsegni körülöttünk a mai világ. Mindenki olyan vallás után sóvárog, amely ezt a teljességet ígéri neki. Ellentétes jelszavak alatt ugyanannak a vágynak a heve dolgozik bennünk. A módszereknek, okoskodásaink termékeinek kérdésében megoszlunk, a cél tekintetében azonban nem: a cél azonos. És ha ezt fölismertük, nincs okunk csodálkozni. Akinek sejtelme sem volt a szívében alvó ismeretlenről, de egyszerre megérezte, hogy fölébred benne, egy anarchista pincében Barcelonában, az áldozat, a kölcsönös segítség vagy az igazságszolgáltatás komor képének sugalmára, az ettől kezdve már csak egy igazságot ismer: az anarchisták igazságát. És aki egyszer vállalta a harcot a spanyol kolostorok kicsiny, riadt, térdre borult apácáiért: boldogan fog meghalni az Egyházért.

Ha valaki azt mondta volna Mermoznak, amikor leszállott az Andesek chilei lejtőjén, szívében a győzelemmel: csalás az egész, egy kereskedő levele nem éri meg élete kockáztatását - Mermoz szemébe nevetett volna. Az igazság az az ember, aki megszületett benne, amikor átkelt az Andeseken.

Ha a háború borzalmasságáról akarsz meggyőzni valakit, aki nem utasítja el magától a háború gondolatát, ne nevezd barbárnak: próbáld megérteni, mielőtt megítéled.

Gondold meg annak a délvidéki kapitánynak az esetét, aki a riffkabil háborúban két, ellenségtől megszállott hegység között egy előretolt állomáshely parancsnoka volt. Egy este a nyugati hegytömbről hadikövetek szállottak le hozzá. Teáztak, ahogyan illik, amikor fegyverropogás harsant. A keleti hegység törzsei támadást intéztek az állomás ellen. Az ellenséges követek azt mondták a kapitánynak, mikor ott akarta hagyni őket, hogy harcolni menjen: „Ma a te vendégeid vagyunk. Isten nem engedi meg, hogy elhagyjunk...” Katonáihoz csatlakoztak, megmentették az állomást, azután visszakapaszkodtak sasfészkükbe.

Amikor azonban rájuk került a sor, hogy támadást indítsanak, előző este követeket küldtek a kapitányhoz.

- Tegnap este segítséget adtunk neked...

- Igen...

- Háromszáz golyót ellőttünk érted...

- Úgy van...

- Illenék, hogy visszaadd.

És a kapitány, igazi úr, nem húzhat hasznot az ő nemességükből. Megadja nekik a golyókat, melyekkel őrá fognak tüzelni.

Az ember igazsága az, ami emberré teszi.

Amikor az, ki ismeri ezeknek a kapcsolatoknak a méltóságát, a játéknak ezt a nemességét, az egész életre kötelező kölcsönös megbecsülést: összehasonlítja ezt a fölemelkedést, amelyben részesülhetett, a demagóg középszerű nagylelkűségével - ki ugyanezeknek az araboknak barátságos vállveregetéssel hozta volna tudomására, hogy testvérüknek érzi őket, s egyszerre hízelgett volna nekik, és megalázta volna őket -, az az ember, ha ellenvetéseket teszel, csak kissé fitymáló sajnálkozást érez irántad. És neki van igaza.

De neked is igazad van, ha irtózol a háborútól.

Ahhoz, hogy megértsük az embert és szükségleteit, s mindazt, ami benne lényeges, nem szükséges szembeállítani egymással igazságaikat. Igen, neked igazad van. Mindnyájatoknak igazatok van. A logika mindent igazol. Még annak is igaza van, aki azt mondja, hogy minden rossznak a púposok az okai. Ha hadat üzenünk a púposoknak, hamarosan megtanulunk lelkesedni. Megbosszuljuk a púposok bűneit. És bizonyos: a púposok is követnek el bűnöket.

Ahhoz, hogy a lényegeset kibontsuk, el kell felejtenünk egy pillanatra a pártokat és csoportokat, mert ha egyszer elfogadjuk őket, magukkal hozzák a megrendíthetetlen igazságok egész Koránját mindazzal a fanatizmussal, ami belőlük folyik. Az embereket fölosztathatjuk jobboldaliakra és baloldaliakra, púposakra és nem púposokra, fasisztákra és demokratákra, és ezek a fölosztások megdönthetetlenek. Az igazság azonban, jól tudjuk, nem zűrzavart teremt, hanem egyszerűvé teszi a világot. Az igazság a világ megismerésének nyelve. Newton nem „fölfedezett" egy sokáig rejtett törvény, úgy, ahogyan egy rejtvényt fejt meg az ember: Newton teremtő művet hajtott végre. Olyan emberi nyelvet alkotott, amelyen éppúgy ki lehet fejezni egy alma lehullását egy kertben, mint a nap emelkedését.

Az igazság nem kimutatódik: az igazság egyszerűsít.

Mire jó ideológiákon vitatkozni? Ha valamennyit kifejtjük, valamennyi szembekerül egymással, és az ilyen viták kétségbeejtenek az ember üdvössége felől. Különösen ha látjuk, hogy az embereknek körülöttünk s mindenütt ugyanarra van szükségük.

Föl akarunk szabadulni. Aki csákánycsapást végez, értelmet akar látni ebben a csákánycsapásban. És a fegyenc csákánycsapása, mely megalázza a fegyencet, lényegesen különbözik a mérnök csákánycsapásától, amely fölemeli a mérnököt. S a fegyencek telepe nem ott van, ahol a csákánnyal dolgoznak. Nem anyagi borzalom. A fegyház ott van, ahol a csákánycsapásoknak nincs értelmük, ahol nem hozzák kapcsolatba azt, aki végzi őket, az emberek közösségével.

És mi meg akarunk szökni a fegyházból.

Európában kétszázmillió ember van, akinek nincs értelme, és aki meg akar születni. Az ipar kiragadta őket a paraszti nemzedékek közös nyelvéből, óriási gettókba zárta őket, amelyek fekete vagonsorokkal zsúfolt rendező-pályaudvarokhoz hasonlítanak. A munkásnegyedek mélyéből szeretnének életre ébredni.

Mások a különféle foglalkozások gépezetében élnek, és bezárultak előttük az úttörő, a tudós, a vallás örömei. Azt hitték, ahhoz, hogy fölemeljék, elég fölruházni, tisztességesen táplálni őket, kielégíteni minden szükségletüket. És így sikerült lassan megteremteni bennük a kispolgárt, a falusi politikust, a belső élet iránt süket technikust. Lehet, hogy jól tanítják, de bizonyos, hogy már nem művelik őket.

Silány fogalma van annak a műveltségről, aki azt hiszi, hogy a műveltség lényege a képletekre való emlékezés. Egy rossz előmenetelű reáliskolai tanuló többet tud a természet törvényeiről, mint amennyit Descartes vagy Pascal tudott. De vajon képes-e a szellemnek ugyanolyan szárnyalására is?

Mindnyájunkban él, többé vagy kevésbé zavarosan, a megszületés vágya. De vannak csalékony megoldások. Bizonyos: az embereket azzal is lehet lelkesíteni, ha egyenruhába öltöztetik őket. Akkor harci énekeket énekelnek, és közös tálból esznek. Rátalálnak arra, amit keresnek: az egyetemesség ízére. A kenyér azonban, amely így osztályrészül jut nekik, megöli őket.

Le lehet ásni a régi fabálványokat, és föl lehet támasztani a régi jó-rosszul bevált mítoszokat, föl lehet támasztani a pángermanizmus vagy a római birodalom misztikáját. Mámorossá lehet tenni a németeket azzal, hogy németek, és Beethoven honfitársai. Kétségkívül könnyebb, mint Beethovent teremteni egy raktárnokból.

Az ilyen bálványok azonban húsevő bálványok. Aki elpusztul a tudomány haladásáért vagy a betegségek gyógyításáért, halálával az életet szolgálja. És talán szép dolog meghalni egy határ kiterjesztéséért, a mai háború azonban éppen azt rombolja le, amiről azt állítja, hogy ápolni akarja.

Ma már nem arról van szó, hogy vért áldozzanak egy fajta életéért. A háború, amióta repülőgépekkel és messzehordó ágyúkkal folyik, nem más: véres sebészet.

Mindegyik fél meghúzódik a betonfal védelmében, jobb híján mindegyik bombavető rajokat küld ki éjszakáról éjszakára, és ezek a rajok bombákat dobnak a másikra, levegőbe röpítik az életközpontjaikat, megbénítják a termelést és a kereskedelmet.

Az győz, aki utoljára fordul föl.

S az ellenfelek egyszerre fordulnak föl.

A sivataggá vált világban szomjazunk rá, hogy bajtársakra találunk: a közös tálból fogyasztott étel ízének vágya elfogadtatta velünk a háborút. De nincs szükségünk háborúra, hogy megtaláljuk az összesimuló vállak melegét egy ugyanegy cél felé való menetelésben. A háború becsap minket. A gyűlölet semmivel nem emeli a menetelés lelkesedését.

Miért gyűlöljük egymást? Összetartozunk, ugyanegy planétán élünk, ugyanegy hajó utasai vagyunk. S ha szükséges is, hogy a civilizációk szembekerüljenek egymással, hogy előmozdítsák ezzel új szintézisek alakulását: borzalmas, hogy kölcsönösen fölfalják egymást.

Ha fölszabadulásunkhoz elég ráeszmélnünk a mindnyájunkat összekötő közös célra, miért ne keresnők ezt a célt ott, ahol valamennyiünket egyesít? Az orvos nem ügyel a jajgatására annak, kit megvizsgál: az embert akarja meggyógyítani benne. A sebész az egyetemesség nyelvét beszéli. Éppúgy, mint a fizikus, amikor fölállítja már szinte isteni egyenleteit, s

egyszerre ragadja meg általuk az atomot és a csillagködöket. És éppúgy, mint a legegyszerűbb pásztor. Mert ez is, ha számot vet szerepével, míg néhány birkáját őrzi a csillagok alatt - fölfedezi, hogy több mint szolga: őrszem. És minden őrszem az egész birodalomért felelős.

Azt hiszitek, ez a pásztor nem vágyik arra, hogy öntudatra jusson, A madridi fronton meglátogattam egyszer egy iskolát; ötszáz méterre a lövészároktól, alacsony kőfal mögött állt, egy dombon. Egy tizedes botanikát tanított ott. Egy pipacs törékeny bibéit bontogatta, borostás zarándokok özönlöttek hozzá, csak az imént merültek elő a sárból, s hiába csapkodtak a gránátszilánkok, feléje zarándokoltak. Elhelyezkedtek a tizedes körül, hallgatták, a földön kuporogtak, tenyerükbe temették állukat. Homlokukat ráncolták, összeszorították fogukat, nem sokat értettek a leckéből; de azt mondták nekik: „Olyanok vagytok, mint a barmok, alig kecmeregtetek ki odvatokból, csatlakoznotok kell az emberiséghez” - és ők siettek, otromba lépteikkel, hogy csatlakozzanak hozzá.

Csak akkor leszünk boldogok, ha mindnyájan, a legkisebb is közülünk, ráeszmélünk szerepünkre. Csak akkor tudunk majd békében élni és békében meghalni; mert ami értelmet ad az életnek, értelmet ad a halálnak is.

A halál édes, ha a dolgok rendjében áll, ha az öreg provence-i paraszt uralkodása végén átadja fiainak kecskéi és olajfái örökségét, hogy a maguk rendjén ők is továbbadják fiaiknak és unokáiknak. A parasztok nem halnak meg egészen. Minden élet fölpattan, mint egy hüvely, és kiszolgáltatja magvait.

Egyszer tanúja voltam egy parasztasszony halálának. Három fia ott állt a betegágynál. Nagyon fájdalmas volt. Másodszor szakadt el a köldökzsinór. Másodszor bomlott föl a csomó, amely az egyik nemzedéket a másikhoz köti. A három fiú egyszerre ráeszmélt, hogy egyedül van, és mindent meg kell tanulnia: nincs többé az a családi asztal, ahol ünnepnapokra összegyűlhetnek, nincs többé az a pólus, amelyben mindnyájan egymásra találtak. De azt is fölfedeztem ebben a széjjelszakadásban, hogy másodszor is lehet életet adni. A maguk rendjén ezek a fiúk is a szál élére kerülnek, csomóponttá válnak és pátriárkává, mindaddig, amíg egy napon át nem adják a kormányzást azoknak a kis kölyköknek, akik az udvarban játszadoztak.

Néztem az anyát, ezt a nyugodt és merev arcú, összezárt ajkú öreg parasztasszonyt, ezt a kőálarccá változó arcot. És fölismertem rajta a fiúk arcát. Ez a maszk arra szolgált, hogy megmintázza az ő arcukat. Ez a test arra szolgált, hogy kiformálja testüket, e szép emberpéldányokat. S most itt feküdt szétzúzva, mint egy kőzet, melyből kibányászták az érc gyümölcsét. S ha eljön az ideje, fiai és lányai gyermekeket fognak nemzeni és szülni. A tanyán nem hal meg az ember. Az anya meghalt, éljen az anya!

Igen, fájdalmas, de olyan egyszerű a sarjadzásnak ez a képe, ahogy útján egymás után hagyja el ősz hajú magházait, s ki tudja, milyen igazság felé halad metamorfózisain át.

Ezért tűnt úgy ezen az estén, hogy a kis falu lélekharangjának szava nem reménytelenséggel súlyos, hanem tapintatosan és gyöngéden vidám. Ez a harangszó ugyanazzal a zengéssel ünnepelte a temetéseket és a keresztelőket, s most újra azt jelentette: egy nemzedék átadja helyét az utána következőnek. S az embereket nagy békesség fogta el, amint meghallották a föld és a szegény öregasszony nászának harangszavát.

Ami így nemzedékről nemzedékre száll, úgy, ahogyan egy fa növekszik - ez az élet, és ez az öntudat. Milyen rejtelmes fölmagasztosulás!

Ömlő lávából, csillámló pépből, csodálatosan megfogamzó élő sejtből származunk, és lassan növünk, míg végül kantátákat írunk, és tejutak pályáit mérjük.

Az anya nemcsak az életet adta tovább: megtanított egy nyelvet is fiainak, rájuk bízta a századok folyamán lassan fölhalmozott kincset, a szellemi örökséget, melyet ő is csak letétbe kapott, hagyományoknak, fogalmaknak, mítoszoknak ezt a hagyatékát, amelyben benne él mindaz a különbség, amely Newton vagy Shakespeare és a barlangok barmai között van.

Az érzés, amelyet az éhség kelt bennünk, az az éhség, amely a spanyol katonákat botanikai leckékre hajtotta a golyózáporban, amely Mermozt a déli Atlanti-óceán felé kergette, s amely egy harmadikat verséhez hajt: ez az érzés annak a sejtelme, hogy a teremtés még nem fejeződött be, és hogy tudomásul kell vennünk, önmagunkat és a mindenséget. Pallókat kell átvetnünk az éjszakán!

Csak azok nem tudják ezt, akiknek önző közöny a bölcsességük; de minden megcáfolja ezt a bölcsességet! Bajtársak, bajtársaim, titeket hívlak tanúságra: mikor voltunk igazán boldogok?

4.

És most, utolsó lapjain e könyvnek, újra eszembe jutnak az öreg hivatalnokok, aki kíséretünk voltak első útrakelésünkkor, amikor készülődtünk, hogy emberré változzunk, mert kiválasztattunk. Pedig hasonlók voltak hozzánk, s mégsem tudták, hogy ők is éheznek.

Nagyon sokan vannak, akiket végképp aludni hagynak.

Néhány évvel ezelőtt hosszú körutazást tettem Franciaországban; három napra vonatba zárkóztam, három napra foglya voltam a vonat tompa búgócsiga-zajának; fölkeltem, hajnali egy órakor egész hosszában végigmentem a szerelvényen. A hálókocsik üresek voltak. Az első osztályú fülkék üresek voltak.

A harmadosztályú kocsikban azonban több száz lengyel munkás szorongott; elbocsátották őket, és most hazafelé igyekeztek, Lengyelországba. Ahogy a folyosón mentem, testeken kellett átlépnem. Megálltam, szétnéztem. Az éjjelilámpa alatt álltam; a termes kocsi zsúfolt tömeglakásra emlékeztetett, s olyan szag áradt benne, mint egy kaszárnyában vagy egy rendőrőrszobában; a gyorsvonat himbálózása zűrzavaros néptömeget zötyögtetett előttem, egy rossz álmaiba merült, nyomorúságába visszatérő néptömeget. Hatalmas borotvált fejek görögtek a fapadokon. Férfiak, asszonyok, gyerekek, dülöngéltek jobbról balra, mintha egyre nekik támadnának a vonat zajai, lökései; öntudatlanságuk mélyén fenyegették őket. Álmuk nem volt jóságos, vendégszerető álom.

S egyszerre úgy tűnt: félig már elvesztették emberi voltukat, a gazdasági élet áramlásai Európa egyik végéből a másikba sodorják őket, kitépik őket az északi kis házból, parányi kertből, a három cserép geránium mellől, amiket a lengyel bányászok ablakában láttam egykor.

Rosszul összekötött, püffedt csomagjaikba nem gyűjtöttek össze egyebet, mint konyhaedényeiket, ágyneműjüket és függönyeiket. Mindazt azonban amit szerettek, amit becéztek, amit sikerült magukhoz szelídíteniök négy-ötesztendei franciaországi tartózkodásuk alatt: a kutyát, a macskát, a gerániumot - mindezt fel kellett áldozniuk, s nem vittek magukkal mást, mint a konyhaedényeket.

Egy gyerek szopott egy anya mellén; az anya olyan fáradt volt, hogy úgy látszott, alszik. Az élet továbbáramlott e lehetetlen, zűrzavaros utazásban. Most az apát néztem. Egy nehéz koponya, csupasz, mint a kő. Egy kényelmetlen, álmában meggörnyedt, munkaruháiba börtönzött test - púpok és üregek. Olyan volt, mint egy agyagtömb. Így hevernek éjszaka a vásárcsarnokok padjain a formátlan koncok. „A kérdés lényege - gondoltam - nem itt, nem ebben a nyomorban, rútságban, piszokban van. De ugyanez az ember egy napon megismerkedett ugyanezzel az asszonnyal, s a férfi bizonyára rámosolygott a nőre, és munka után bizonyára virágot vitt neki. Félénken, esetlenül rettegett talán, hogy a nő megveti. A nő pedig, természetes kacérságával s bája tudatában talán csak incselkedett vele. S a másik, aki ma már nem egyéb csákányozó- vagy kőfejtő gépnél, boldog szorongást érzett. A titok az, hogy ilyen agyagtömbökké váltak. Milyen szörnyű malmon mentek keresztül? Egy kivénült állat megőrzi báját. Miért kell hát az embernek lezüllenie?”

Közöttük maradtam egy ideig; álmuk zavaros volt, mint egy bordélyház. Tompa zajjá verődött a rekedt horkolás, a tétova panasz, meg a bakancsok zuhogása, ha valaki már nagyon eltörődött, és a másik oldalára fordult. S mint kifogyhatatlan, fojtott kísérőzene: a vonat búgócsigazaja...

Leültem egy párral szemben. Férfi és nő közé jól-rosszul befészkelődött s aludt a gyerek. Álmában megfordult, arcára ráhullott a lámpafény. Milyen gyönyörű arc: mint egy hamvas gyümölcs, mint a kedvesség és báj összhangja - ez született ettől a lompos emberpártól. Sima homloka, kedves, duzzogó ajka fölé hajoltam, s ezt gondoltam: „íme egy muzsikusarc, egy gyerek-Mozart, az élet egy szép ígérete”. Semmit nem különbözött a legendabeli hercegfiúcskától: ha óvják, foglalkoznak vele, tanítják, mivé lehetne!

Ha egy kertben sikerül egy új rózsafajtát kitenyészteni, a kertészeket mind izgalom fogja el. Elkülönítik, gondozzák, ápolják a rózsát. Az embereknek azonban nincsenek kertészeik. A gyerek-Mozart éppúgy bekerül a fogaskerekek közé, mint a többiek. Legfőbb öröme a nyikorgó muzsika lesz a zenés kávéházak bűzében. Mozartnak vége.

Visszatértem fülkémbe. „Ezek az emberek nem szenvednek sorsuk miatt” - gondoltam. És engem nem a részvét nyugtalanít. Nem arról van szó, hogy meghatódjak egy örökké újra fölnyíló seb fölött. Azok, akik viselik, nem is érzik. Nem egyeseket ért: az egész emberi nemet érte itt sérelem. Nem hiszek a szánalomban. Ami nyugtalanít - a kertész szempontja, és nem ez a nyomor, amelyben végeredményben éppen olyan jól el lehet helyezkedni, mint a tunyaságban. Keleten egész nemzedékek élnek a mocsokban, és nagyon jól érzik magukat benne. Azt, ami engem nyugtalanít, nem gyógyítják meg a népkonyhák ingyenlevesei.

Nem ez bánt, ezek a púpok, ezek az üregek, ez a rútság, Hanem, egy kicsit, ezekben az emberekben itt, a meggyilkolt Mozart.

Csak a Lélek fuvalma teremtheti meg az agyagból az embert.

.oOo.